

ΠΕΡΙ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

ΚΑΤ' ΑΝΑΦΟΡΑΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΝ ΠΙΝΑΚΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ
ΔΕ ΓΟΥΒΕΡΝΑΤΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΛΒΑΝΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ

ΠΡΟΣΦΩΝΕΙΤΑΙ ΤΟΙΣ ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΙ ΑΓΑΠΗΤΟΙΣ ΜΟΥ ΑΔΕΛΦΟΙΣ
ΝΙΚΟΛΑΩ ΚΑΙ ΞΕΝΟΦΩΝΤΙ

Α' *

Οὐδεὶς, πιστεύω, ἀγνοεῖ τὸν Γεωγραφικὸν πῖνακα τῆς Ἡπείρου, τῆς μέχρι τοῦ Ἄψου περιοριζομένης, τὸν μεθ' ἱστορικῆς προεισαγωγῆς δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ κυρίου Δέ Γουβερνάτη¹, ἀνδρὸς ἐπιστήμονος μὲν, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ πολιτικοῦ, διαμείναντος ἐν Ἰωαννίνοις, ὡς Προξένου τῆς Ἰταλίας, νῦν δὲ προαχθέντος εἰς Σμύρνην. Τὸ ἔργον τοῦτο ὡς γεωγραφικὸς μὲν πῖναξ, εἶνε ὁ ἀκριβέστατος πάντων ὅσους γνωρίζω· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁμοῦ κατὰ τὴν ἐθνογραφικὴν διαίρεσιν, ὁ συγγραφεὺς περιεπεσεν εἰς ἀνακριβεῖς τινὰς καὶ μάλιστα τῆς Χαονίας, ἣν ἐχρωμάτισε διὰ τοῦ χρώματος τοῦ δηλοῦντος ὅτι οὐδόλως ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτῆς ὁ Ἑλληνισμὸς, τοῦτου κυρίως ἔνεκα ἀναγκάζομαι νὰ ἐπιχειρήσω τὴν ἀνασκευὴν αὐτοῦ, διηγούμενος ὑμῖν πανθ' ὅσα εἶδον καὶ ἀντελήφθην ἰδίῳις ὀμμασι ἐν τῇ εἰρημένῃ χώρᾳ, ἐπὶ εἰκοσιν ἔτη μετερχόμενος ἐν αὐτῇ τὸν ἰατρὸν. Ἡ διήγησίς μου ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ καταλήγει μέχρι σήμερον. Οὐδεμίαν δὲ ἄλλην ἀξίωσιν ἐν τῇ διηγέσει μου ταύτῃ ἔχω ἢ τὴν τοῦ ἀπλοῦ ἐργάτου τῆς ἐπιστήμης, ὅστις νομίζει ὅτι φέρει ὕλην, περὶ ἧς ἄλλοις δέδοται νὰ κρίνωσιν, ἀν εἶνε ἀξία ὅπως κατεργασθῇ, καὶ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Λέγων Ἡπειρον καὶ Ἀλβανίαν ἐννοῶ ἐκείνην τὴν χώραν, ἣτις ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, λήγει εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἄψου, ἔχουσα ὄρια ἀνατολικῶς μὲν τὸ Ἴόνιον πέλαγος, βορείως δὲ τὴν Πίνδον, ἣτις χωρίζει αὐτὴν ἀποτόμως ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς ἄνω Ἀλβανίας. Συμπεριλαμβάνω δὲ ταύτην τὴν

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 11 Φεβρουαρίου.

¹ De Gubernatis, Carta d'Epiro 1879.

κάτω Ἀλβανίαν μετὰ τῆς Ἡπείρου, καὶ ἀποσπῶ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἄνω Ἀλβανίας, τὰς ὁποίας δύο Ἀλβανίας χωρίζει πρακτικῶς καὶ φυσικῶς ὁ Ἄψος, διότι ὁ ἑλληνισμὸς μέχρι τούτου τοῦ ὁρίου εἰσεχώρησε καὶ βρασιλεύει.

Καὶ πρῶτον μὲν θέλω ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν σας, ἐπὶ τῶν τριῶν διαφόρων φυλῶν, τῶν κατοικουσῶν τὴν ῥηθείσαν χώραν, αἵτινες εἶνε ἡ Ἑλληνική, λαλοῦσα τὴν ἑλληνικὴν, ἡ Ἀλβανική, λαλοῦσα τὴν ἀλβανικὴν, καὶ ἡ τῶν Κουτσόβλαχων, λαλοῦσα τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, διεφθαρμένην, καὶ ἀναμειγμένην. Τὰς τρεῖς ταύτας φυλάς θὰ ἐξετάσω συγκρίνων αὐτάς μεταξὺ των, πρῶτον μὲν ὑπὸ ἀνθρωπολογικὴν ἔποψιν, ἣτις εἶνε ἡ βίσις σήμερον πάσης μελέτης, πρὸς ἀληθῆ διάκρισιν τῶν φυλῶν, καὶ ἀριστον μέτρον, ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἐξασκεῖ ὁ πολιτισμὸς ὑπὸ τὴν γενικὴν αὐτοῦ ἔποψιν λαμβανόμενος, ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ βελτιώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἔπειτα δὲ θὰ ἐξετάσω τὰς ῥηθείσας τρεῖς φυλάς, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τὴν ἱστορικὴν, γλώσσης, ἐθίμων, ἠθῶν, καὶ τελευταῖον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐπὶ τῶν ἄλλων δύο φυλῶν, ἃς ἐνωθῆλάνισε καὶ ἐξηλλήνισε τόσον, ὥστε ἡ Κουτσόβλαχική καὶ ἡ Ἀλβανική, κατ' ἐμὴν γνώμην, ὑπερέχει τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, εἰς τὴν στοργὴν πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν. Ἐν παρόδῳ δὲ παρατηρῶ ὑμῖν, ὅτι θὰ ἀκούσητε παρ' ἐμοῦ, διηγουμένου τὰ τῆς Ἡπείρου, πολλὰ ὀνόματα ἀλβανικά, π. χ. Τραμπάδοβκ, ἡ περιφημος βρύσις τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων, ἣτις δηλοῖ σλαβιστί: καλὸν νερόν, ἔτι Μέτσοβον, Τσέλοβκ, Κότσοβα, ὅλα τὰ τοιαῦτα εἰς ὅσα λήγοντα σχεδὸν εἶνε Σλαβικά. Ἀλλὰ τοῦτο μὴ σὰς ἐκπλήξῃ, διότι, ὡς γνωστόν, οἱ Σλάβοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἡπειρον, καὶ παρέμειναν τέσσαρας ὡς ἑγγίστα αἰῶνας ἀπορροφηθέντες ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὡς μοι ἔλεγεν ὁ εὐπαίδευτος καὶ νοήμων κ. Π. Ἀραβαντινός, ὁ γράψας τὴν Χρονογραφίαν τῆς Ἡπείρου, περὶ τούτων τῶν Σλαβικῶν ὀνομάτων, «οἱ Σλάβοι μόνον τὰ περιπτώματά των μᾶς ἄφησαν».

Οἱ Κουτσόβλαχοι κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς Πίνδου εἰς τὰς κορυφὰς ἰδίως αὐτῆς, καθὼς καὶ οἱ Ζαγορίσιοι, οἵτινες ὅμως λαλοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν. Πῶς οἱ Κουτσόβλαχοι εὐρέθησαν ἐκεῖ, περικυκλωμένοι πανταχόθεν εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Πίνδου ὑπὸ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ; Τὰ κέντρα εἰς ἃ κατοικοῦσιν οἱ Κουτσόβλαχοι, ἰδίως τὸ Μέτσοβον καὶ ἀκολούθως τὸ Συρράκον καὶ οἱ Καλαρρύτες, καὶ τελευταῖον τὰ Πράμκντα, εἶνε αἱ μόναι στενωποὶ διόδοι, δι' ὧν συγκοινωνεῖ ἡ Ἡπειρος μετὰ τῆς Θεσσαλίας, ἡ εὐκολωτάτη μάστιξ καὶ κοινοτάτη εἶνε ἡ διὰ τοῦ καλουμένου Ζυγοῦ παρὰ τὸ Μέτσοβον. Τὰ μέρη ταῦτα, ὡς γνωρίζετε, εἶνε ἐξ μῆνας τοῦ ἔτους χιονοσκεπῆ, καὶ ἐκ τῆς ἀφθόνου χιόνος ἡ συγκοινωνία ἀδύνατος, καὶ ἡ τοῦ ταχυδρομείου ἔτι, ἂν μὴ προσέλθωσιν ἄρωγοι οἱ ἐντόπιοι. Λάβετε δὲ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ εὐφορωτάτη Θεσσαλία ἦτο καὶ εἶνε ἡ προχειροτάτη καὶ μᾶλλον συμφέρουσα πηγὴ τῆς τροφῆς τῆς Ἡπείρου, ὡς ἐκ τῶν ἀφθόνων δημητριακῶν καρπῶν

οὓς παράγει, ἐνθυμήθητε δὲ ὅτι κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἀτμὸς δὲν ὑπῆρχε, ὅτι ἡ θάλασσα δὲν ἦτο τόσον ἐλευθέρα ὡς σήμερον, καὶ ἕνεκα τῆς ἀμαθίης τῆς ναυτικῆς τέχνης, καὶ ἕνεκα τῆς πειρατείας ἣτις κατεμάστιζε τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν, καὶ θὰ πεισθῆτε ποῖαν στρατηγικὴν ἀξίαν εἶχον αἱ στενωποὶ αὐταὶ διόδοι εἰς τοὺς κατὰ καιροὺς διαφόρους κατακτητὰς τῆς Ἡπείρου, οἵτινες εἶχον ἄμεσον καὶ ζωτικὸν συμφέρον, ὅπως ἡ συγκοινωνία αὐτὴ μετὰ τῆς Θεσσαλίας ὑφίσταται ἐλευθέρῃ.

Πρὸς στιγμὴν ἃς ἀφήσωμεν τὰς στρατηγικὰς ταύτας διόδους, καὶ ἃς ἴδωμεν, ποῖοι εἶνε αὐτοὶ οἱ Κουτσόβλαχοι, οἱ κατοικοῦντες τὰ ῥηθέντα μέρη, πῶς ὁμιλοῦσι τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, πῶς ἐξέλεξαν τοιοῦτον χῶρον, ποῖα τὰ εὐεργετήματα τὰ ἐκ τοιοῦτου χώρου, πῶς καὶ διατὶ διαφέρουσι ἀνθρωπολογικῶς τῶν λοιπῶν δύο ἄλλων φυλῶν Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας. Γελοῖον φαίνεται μοι, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπω, καὶ τὸ νὰ συζητήσω κἀν ὅτι οἱ Κουτσόβλαχοι εἶνε ἄποικοι ἐκ Δακίας δηλ. Ρουμουνίας. Ἰσχυρίζομαι δὲ τοῦτο, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν πρῶτον τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν Ρουμούνων, ἣτις ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παρόντος αἰῶνος, καὶ ὀπισθοχωροῦσα πρὸς τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, δὲν δεικνύει ἐν αὐτῇ οὔτε πνευματικὴν ζωὴν τοιαύτην, οὔτε λόγους οὐσιώδεις περὶ ὑπάρξεως τοῦ ἀτόμου, οἵτινες νὰ μᾶς συγχωρήσωσι νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι Δάκες ἐν σώματι ἐξεκίνησαν διὰ τοῦ Δουνάβεως, διήλθον τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Ροδόπην, καὶ διεσπάρησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ μέχρι τῶν κορυφῶν τῆς Πίνδου, ὅπως σήμερον τοὺς βλέπομεν, ἐγκαταλείποντες πατρίους γαίαις γονίμους, ὑπερνωκῶντες τόσας δυσκολίας, τὴν ἀπόστασιν, τὴν ἀντίστασιν τῶν λαῶν δι' ὧν διήρχοντο, οὐδὲν ἀφήσαντες ἕγνος τῆς διαβάσεώς των, καὶ τέλος τὴν ἀνδρείαν καὶ τόλμην ἣν ὤφειλον νὰ ἔχωσιν, ὅπως διώξωσιν ἄλλους λαοὺς καὶ ἀποκατασταθῶσιν αὐτοί.

Ἴδού, τολμῶν, ποῖαν γνώμην ἐκφέρω περὶ τοῦ τί εἶνε αὐτοὶ οἱ Κουτσόβλαχοι. Μελετῶντες τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, καὶ ἀναμνησκόμενοι πόσαι χιλιάδες Ῥωμαίων στρατιωτῶν καὶ ἄλλων διήλθον διὰ τῆς Ἡπείρου, κατευθυνόμενοι εἰς Θεσσαλίαν, καὶ πάλιν ἐπανακάμπτοντες οὐκ ἄδε, ἰδίως ἐπὶ Πομπηίου, πόσοι Ῥωμαῖοι ἀδιακόπως προσήρχοντο πάσης τάξεως, ὅπως ἐρωτῶσι τὸ περίφημον Μαντεῖον τῆς Δωδώνης, οὔτινος εὐτυχῶς σήμερον γνωρίζωμεν τὴν θέσιν, ὅτι δὲ μεταγενέστερον οἱ Ῥωμαῖοι ἔκτισαν τὴν Νικόπολιν, ἣτις καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς χειμερινὸν καταφύγιον τῶν Ῥωμαίων προκρίτων, καὶ ἣτις καταφύγη ὑπὸ πολλῶν Ῥωμαίων, οὓς οἱ Αὐτοκράτορες τότε ἠνάγκασαν ἐκόντας ἄκοντας νὰ ἐγκατασταθῶσι, θέλομεν πεισθῆ ὅτι πολλοὶ Ῥωμαῖοι κατόικον τὴν Ἡπειρον. Ἐπῆλθεν ἡ πτώσις τῆς κυριάρχου Ῥώμης, ἐνθυμεῖσθε ποῖας καὶ πόσας εἰσβολὰς ὑπέστη ἡ Ἡπειρος, οἵτινες κατερήμωνον αὐτὴν καὶ τὰς πόλεις, δγδοήκοντα κατεστράφησαν ἐπὶ ἐν ἔτος, ἰδίως ἡ καταστροφή τῆς Νικοπόλεως· πιθανώτατα λοιπὸν οἱ

Ρωμαίοι οὔτοι Ἠπειρώται εἶτε ἐκ παρχδόσεως, εἶτε τῆ εὐφυΐα τινὸς ἢ πολλῶν αὐτῶν, κατενόησαν τὴν κρατηγικὴν ἀξίαν τῶν διόδων τῆς Πίνδου, καὶ ἀπεράσισαν ν' ἀποκατασταθῶσιν ἐκεῖ, μετὰ τῆς λογικῆς πιθανότητος, ὅτι οἱ κατακτητῆται καὶ εἰσβολεῖς, ἔχοντες ἀπόλυτον ἀνάγκην, ὅπως αἱ δίοδοι αὐταὶ τῆς Πίνδου ἀφίνωνται αὐτοῖς ἐλεύθεροι, ἤθελον συνθηκολογήσῃ πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ρωμαίους, ὅπως οἱ μὲν κατακτητῆται σέβωνται τὴν ζωὴν, τὴν περιουσίαν τῶν Ρωμαίων, οἱ δὲ Ρωμαῖοι μὴ ἐνοχλῶσιν αὐτούς, μάλισκα δὲ νὰ τοὺς βοηθῶσι, ὅπως ἔχωσιν ἀσφαλῆ καὶ ἐλευθερίαν τὴν διάδικασιν τῶν διόδων τῆς Πίνδου. Ὅτι τοιοῦτόν τι συνέβη, μὲ παραινεῖ πρὸς τοὺς ἄλλοις νὰ τὸ πιστεύσω, καὶ τὸ ἀκόλουθον ἱστορικὸν γεγονός· ἡ συνθηκολόγησις, οὕτως εἰπεῖν, τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν μετὰ τῶν Μετσοβιτῶν, συνθηκολόγησις, στηριζομένη ἐπὶ ἐγγράφων καὶ βεζυρικῶν διαταγῶν, καὶ ἡτις ὑφίστατο ἀκμαία μέχρι τοῦ 1854, ὅτε τὸ Μέτσοβον ἐθεωρήθη ὅτι ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἀνταρσίαν. Ἴδου εἰς τί συνίστανται τὰ προνόμια, ἅτινα ἡ ὑψηλὴ Πύλη παρέχώρησεν ἅμικ κατακτήσασα τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν: εἰς αὐτοδιοίκησιν διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν, αὐτοδιοίκησιν θρησκευτικὴν, ἡτοι νὰ ἐξαρτῶνται κατ' εὐθεῖαν ἐκ τοῦ Πατριάρχου Ἐκωνσταντινουπόλεως, καὶ τοῦτο μετὰ πολλῆς εὐφυΐας, ὅπως ἀπαλλαγῶσι καὶ τῆς τυχοῦσης ἀυθαίρεσίας τῶν περικυκλωσῶν τὸ Μέτσοβον Μητροπόλεω ἢ Ἐπισκοπῶν, καὶ συνάμα ἵνα αἱ ἀπαιτήσεις τῶν παρὰ τῆ ὑψηλῆ Πύλη εὐκολώτερον διεκπεραιῶνται· καὶ σήμερον δὲ ἔτι εἰς Πρωτοσύγγελο εἶνε ὁ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ἐν Μετσόβῳ· καὶ τέλος ὑπερ τὸ οὐσιωδέστατον τῶν προνομίων, οἷος δὴποτε Ὀθωμανὸς ἢ πλείονες τύχη νὰ διακυκτερεύσωσιν ἐν Μετσόβῳ, ὑποχρεοῦνται νὰ πληρῶνωσιν πᾶν ὅ,τι ἤθελε τοῖς ἀναγκαιοῖ, ἀναχωροῦντες δὲ οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ τινάζωσι καὶ τὰ πέταλα τοῦ ἵππου τῶν, ὅπως μὴδὲ χῶμα δωρεὰν λάθωσιν ἐκ Μετσόβου.

Ἴδου, τίνες εἶνε οἱ Κουτσόβλαχοι, καὶ διατί ἐξέλεξαν αὐτὸ τὸ μέρος ὅπως κατοικήσωσι, μέρος ὅπου ὑπάρχουσι πεδιάδες ἢ λιβάδια ἐκτεταμένα καὶ τερπνότατα, ὅπου ῥέει ἀφθονὸν ὕδωρ καὶ διαχυγές, ὅπου δύνανται νὰ θρέψωσιν ἀνέτως ὅσα καὶ παντὸς εἶδους ποίμνια κατὰ τὸ θέρος, νὰ ἔχωσι ξυλείαν ἀφθονὸν πρὸς κατασκευὴν οἰκιῶν καὶ θέρμανσιν, αἵτινες εἶνε αἱ πρῶται ἀνάγκαι τοῦ βίου, τὸν δὲ χειμῶνα νὰ καταβλίνωσιν ἀπὸ τῶν ὀρέων μὲ τὰ ποίμνια τῶν, οἱ ἄποροι σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις, εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, ὅπου παρὰ τῶν κατακτητῶν εὕρισκον πᾶσαν ὑπεράσπισιν καὶ προστασίαν, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἐνιαυσίου μεταναστεύσεως, διερχόμενοι τὸ θέρος ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς Πίνδου, ἀπηλλάσσοντο τῶν ἐλώδων πυρετῶν, οἵτινες καταμαστίζουσι πλεῖστα ὅσα μέρη τῆς Ἠπείρου κατὰ τὸ θέρος.

Πείθεται δὲ τις ἔτι μᾶλλον εἰς ὅσα εἶπον, παρατηρῶν ὅτι καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ Γρεβενῶν κάτοικοι εἶνε Κουτσόβλαχοι, οἵτινες κατέ-

λαβον τὰς διόδους τὰς μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, καὶ μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, περὶ τῶν ὁποίων δὲν δύναμικ νὰ εἶπω τίποτε διότι δὲν ἐπεσκέφθην αὐτούς. Ταύτης τὰς σκέψεις καὶ παρατηρήσεις μου ἐμμέσως πῶς ἐπιβεβαιοῖ ἡ συγκριτικὴ ἐξέτασις ἀνθρωπολογικῶς, τῶν Κουτσόβλαχων, πρὸς τὰς ἄλλας δύο φυλάς, ἐξαίρεσει ἐν μέρει τῶν Μουσουλμάνων Ἀλβανῶν, οἵτινες ἔμειναν ἄθικτοι, διὰ τοὺς λόγους οὓς θὰ ἀναφέρω διηγούμενος περὶ Ἀλβανῶν. Πράγματι, βλέπομεν τοὺς Κουτσόβλαχους, νοσημονεστέρους, ἠθικωτέρους, ἔχοντας τὸ βᾶδισμα παρρησιαστικόν, συναισθανομένους ὅτι εἶνε ἀνθρωποί, τολμηροτέρους, διότι δὲν μετέσχον τῶν καταθλίψεων, τῶν πιέσεων, τῶν καταδιωγμῶν, οὓς ὑπέστησαν αἱ ἄλλαι δύο φυλαί, ὡς οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως παρετήρουν τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἀρματωλῶν καὶ ὀρεινῶν μας πρὸς τοὺς τῶν πεδιάδων τῶν διαφόρων, καὶ τελευταῖον μᾶλλον σωματικῶς ἀνεπτυγμένους, ὕγιεστερούς, διότι εἶχον ἀφθονὰ τὰ μέσα τῆς τροφῆς, ἰδίως τὸ κρέας, ὑπερ ὡς γνωρίζετε πολὺ συντείνει εἰς τοῦτο, καὶ ἀπηλλαγμένους, ὡς προείπομεν τῶν ἐλώδων πυρετῶν, καὶ τῆς ἐλώδους καχεξίας, ἡτις μαστίζει ἀενάως τὰς ἄλλας δύο φυλάς. Πρὸς τούτοις οἱ Κουτσόβλαχοι ἔμειναν ἄθικτοι τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν εἰσβολῶν, ἰδίως τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν, αἵτινες εἰσβολαὶ διὰ τῆς ἐπιμιξίας, καὶ ἐπομένως τῆς δικσταυρώσεως τῶν φυλῶν μεταδίδουσι κολλητικὰς ἀσθενείας, αἵτινες καταντῶσι κληρονομικαί, ὡς ἡ σύφιλις, ἡτις ὡς κληρονομικὴ εἶνε κοινὴ παρ' Ἑλλησι καὶ Ἀλβανοῖς, ἀγνωστος δὲ καὶ ἀνύπρκτος παρὰ Κουτσόβλαχοις καὶ τοῖς Ἑλλησι Ζαγορίοις. Ὅπως μὴ ἐπανέλθω, διηγούμενος περὶ τῶν ἄλλων δύο φυλῶν, ἐγκαταλείπω πρὸς στιγμὴν τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεώς μου, ἵνα λεπτομερῶς ὡς εἶπω περὶ τῆς κληρονομικῆς ταύτης συρίλιδος. Ἐπὶ τόπου εἶνε γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *γραγγιούζη*, ὑπερ νομίζω ὅτι εἶνε τὸ male Francese, περισσότερον διεσπαρμένη εἶνε εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Χιονίας, δηλ. τῆς ἐπαρχίας Βερατίου καὶ Αὐλῶνος, μετριάζεται ἐν Θεσπρωτίᾳ, καὶ Ἀμβρακίᾳ καὶ εἰς τὰ πέριξ Ἰωαννίνων. Πιθανὸν νὰ μὴ ἔτυχε νὰ ἴδω αὐτὴν παρὰ Κουτσόβλαχοις καὶ Ζαγορίοις, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀμφιβολία αἰρεται, διότι τὴν αὐτὴν γνώμην εἶχον καὶ ἄλλοι ἐν Ἰωαννίνοις διακεκριμένοι ἰατροί, μετ' ὧν συνδιελέχθην, ἰδίως οἱ κ.κ. Ποντίκης, Κοντόπουλος, Σταυρίδης. Ἡ ἀσθένεια αὕτη προσβάλλει νέους καὶ νέας ἀπὸ 20 μέχρι 45 ἐτῶν ἡλικίας, ἐμφανίζεται μὲ τὰ δευτεροπαθῆ φαινόμενα τὰ συνήθη τῆς συφίλιδος, προσβάλλουσα ἰδίως τὴν ῥίνα, τὰ παρίσθμια, καὶ ἔπαν τὸ στόμα τότε ἐμπρόσθιον πρὸς τὰ χεῖλη, καὶ τὸ ὀπίσθιον πρὸς τὸν φάρυγγα, μὲ τὰ γνωστὰ ἔλλα τὰ κατατρώγοντα τοὺς ἰστούς· θεραπεύεται δὲ ὑπὸ τῶν ἐμπειρικῶν μὲ τὸ ἀντίδοτον τῆς συφίλιδος τὸν ὑδράργυρον, καθαρὸν, μετὰ τοῦ Διτοχλωροῦ ὑδραργύρου, τὰ ὁποῖα κατασκευάζουσιν εἰς καταπότια, ἅτινα ὁ πάσχων λαμβάνει ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀκριβῶς,

πρεφόμενος κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀποκλειστικῶς δι' ἄρτου καὶ κρέατος τραγείου, ἀλλὰ ἄνευ κόκκου μαγειρικοῦ ἄλατος, ὅπερ φέρει τὸν πάσχοντα εἰς τὴν ἐσχάτην ἀδυναμίαν, ὥστε ὅσοι ἐπιζήσωσι μετὰ τὴν ἀδυναμίαν θεραπεύονται. Ἐπειδὴ ἡ σχολὴ τοῦ Ρικάρδ δὲν παρεδέχετο πρωτοπαθῆ σφίλιδα, ἄνευ προηγουμένου μολύσματος τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, ἐξήταζον μετὰ λεπτομερείας, καὶ ὕψης δυνατῆς ἀκριβεῖς πολλοὺς πάσχοντες, ὅπως πεισθῶ μὴ τυχόν ἢ νόσος δὲν ἦτο κληρονομικὴ, ἀλλ' ἐξ ἀκαθάρτων ὀμιλιῶν· καὶ δύνامي περὶ τούτου μετὰ θάρρους νὰ εἶπω, ὅτι προσεβάλλοντο ὑπὸ τῆς νόσου νέοι παρθένοι, ἔγγαμοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες τηρήσαντες τὴν κοίτην ἀκίβητον, νέοι ἄγαμοι οἵτινες, λόγου χάριν, μοι ὡμολόγησαν ὅτι ὑπέκυψαν εἰς τὸν ἀναισισμόν, ἀλλ' οὐδέποτε ὡμίλησαν μετὰ γυναικός· πιστεύω δὲ ὅτι πείθεσθε μετ' ἐμοῦ, ὅτι ἕκαστος πάσχων, προσερχόμενος πρὸς τὸν ἰατρόν, ἐν τῷ ἰδίῳ συμφέροντι, τὴν ἀλήθειαν μόνην ἔχει ὀδηγόν.

Καὶ ἐτέρᾳ δὲ παρατήρησις δεικνύουσα ἐν μέρει, τὴν καλλιτέραν ἀνάπτυξιν, ἀνθρωπολογικῶς, τῶν Κουτσοβλάχων ἀπέναντι τῶν δύο ἄλλων φυλῶν, εἶνε ἢ παρ' αὐτοῖς σπάνις τῆς ἐπιληψίας, ἢτοι τοῦ σεληνιασμοῦ, κοινότερας πολὺ εἰς τὰς ἄλλας δύο φυλάς. Τοῦτο δὲ ἀναφέρω διότι, ὡς γνωρίζετε, αἱ πρόοδοι τῆς ἀνατομικῆς παθολογίας ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ῥηθεῖσα ἀσθένεια ἔχει σπουδαῖον παράγοντα τὸν κακὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ κρανίου, μὲ τὰς σχέσεις του πρὸς τὰ ὄστα τοῦ προσώπου. Ἐξετάζοντες τοὺς Κουτσοβλάχους, αὐστηρότερον ἀνθρωπολογικῶς, συμφῶνως πρὸς τὰ σημερινὰ ἐπιστημονικὰ μέτρα, καὶ γνώσεις, δὲν παρατηροῦμεν εἰς αὐτοὺς τὸν Ἑλληνικὸν τύπον, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν Σλαβικόν, εἶνε δολιχοκέφαλοι· καὶ εὐκόλως ἐννοοῦμεν τοῦτο· διότι ἡ Σλαβικὴ εἰσβολή, ὡς εἶπον, ἦτο πολυχρόνιος, οἱ Σλάβοι ἦσαν χριστιανοί, ἐπομένως ἡ διασταύρωσις τῶν φυλῶν, εὐκόλος, νόμιμος. Αἱ σχέσεις τοῦ κρανίου τῶν μετὰ τοῦ προσώπου τῶν, καταμετρούμεναι διὰ τῶν γωνιομέτρων, ἐξ ἧς καταμετρήσεως προκύπτουσι διάφοροι γωνίαι, ἐκ τῆς ἀμβλύτητος ἢ ἰξύτητος τῶν ὀπείων, προσδιορίζεται ἡ πρόοδος τῆς φυλῆς ἐν τῇ σωματικῇ ἀναπτύξει, καὶ τῇ διανοητικῇ συνάμα, εἶνε μᾶλλον ἀμβλεῖαι ἐν γένει, ἢ τῶν ἄλλων δύο φυλῶν. Παρὰ Κουτσοβλάχους δὲν βλέπομεν βραχυκεφάλους, ἐνῶ τοιούτους θὰ ἴδωμεν παρὰ ταῖς ἄλλαις δύο φυλαῖς. Βεβαίως, κύριοι, ἡ ἀκριβεία ἢ ἐπιστημονικὴ ἑλλείπει, διότι ἔπρεπε καὶ ἀριθμητικῶς νὰ σᾶς προσδιορίσω τὰς γωνίας, ἀλλ' ἐγὼ ἐκεῖ οὔτε γωνιομέτρα εἶχον, οὔτε τὴν ἄνεσιν ἧτις ἀπαιτεῖται, ὅπως καλῶς καὶ ἀκριβῶς ἐφαρμοσθῶσι.

Προσκληθεὶς κατὰ τὸ ἔτος 1861 ὑπὸ τῆς κοινότητος Μετσόδου, ὡς ἰατρός αὐτῆς, εὔρον μόνον σχολεῖον Ἑλληνικὸν ἄρρένων, θηλέων οὐδέν· πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ ἄρρενα μέχρι τοῦ δεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας τῶν οὐδόλως ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν, πάντοτε

δὲ ἀσθενοῦντες εἶχον ἀπόλυτον ἀνάγκην διερμηνέως· οἱ ἄνδρες ἐλάλουν ἐλευθέρως τὴν Ἑλληνικὴν, διότι ἦσαν εἰς ἀδιάκοπον ἐμπορικὴν συγκοινωνίαν μὲ τὰ Ἰωάννινα καὶ Τρίκαλα. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1861, ἡ ἀείμνητος Ἑλένη Τοσίτσα ἱδρυσεν ἐξ Ἀθηνῶν Παρθεναγωγεῖον εἰς Μέτσοβον κατὰ πρώτην φορὰν, ἐξέλεξε δὲ διδάσκαλον πολὺ ἀνωτέρων διὰ τοιοῦτον ἀρχαίον σχολεῖον, τὴν εὐπαίδευτον κυρίαν Δελινάρδου, ἧτις ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον της μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ αὐταπαρνήσεως· ἐξάγω δὲ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξετάσεων τοῦ ἐπιόντος ἔτους, καθ' ἃς αἱ μαθήτριαι ἠυδοκίμησαν καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὰ ἐργόχειρα καταπληκτικῶς, ὁ δὲ γενικὸς διοικητὴς Ἠπειροῦ καὶ Θεσσαλίας Ἀκὴφ-Πασᾶς, παριστάμενος μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του, ἐπεδοκίμασε τὴν σύστασιν τοῦ Παρθεναγωγείου. Καὶ ἐν Συρράκῳ δὲ τὸ 1878, ἱδρυσεν Παρθεναγωγεῖον ὁ ἐκ Συρράκου καταγόμενος Σπυρίδων Τοπάλης, ὅστις φλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτος, ἀπεφάσισε καὶ τὴν ἀνέγερσιν καταλλήλου κτιρίου ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου τοῦ ἀειμνήστου Κωλέττου. Ἐγκαταλείψας ἕκτοτε τὸ Μέτσοβον, ἀλλ' ἐν Ἠπειρῷ διαμένων, πληροφοροῦμαι ὅτι Ἑλληνας ἰατρός δὲν ἔχει τῶρα πλέον ἀνάγκην διερμηνέως. Τὰ ἦθη δὲ καὶ τὰ ἔθιμά των, οἱ γάμοι, αἱ κηδεῖαι, αἱ πανηγύρεις εἶνε τὰ αὐτά, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἠπειρῷ. Ἡ μόνη διαφορὰ ἦν παρετήρησα, εἶνε ὅτι τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων, παῖδες περιέρχονται τὰς οἰκίας ἔδοντες ἔπιμακα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἑορτήν, ὅπερ δὲν συμβαίνει εἰς τὰς λοιπὰς δύο φυλάς, καὶ τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν πλήρη αὐτονομίαν ἣν εἶχον οἱ Κουτσοβλάχοι· προσέτι δὲ τὸ Πάσχα εἰς τὸ ἁριστὸς Ἀνάστην ἄπτονται μόνον τῶν χειρῶν, δὲν ἔχουσι τὸν ἀσπασμὸν ὡς οἱ ἄλλοι Ἠπειρώται. Ἄν μ' ἐρωτήσετε ποῖα τὰ αἰσθήματα τὰ ζωτικὰ καὶ αἱ ἐλπίδες τῶν Κουτσοβλάχων τούτων, σᾶς ἀπαντῶ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔχω ἢ νὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ ἐνθυμηθῆτε τὴν πολιτείαν τοῦ Κωλέττου, τὴν Μοῦσαν τοῦ Ζηλοκώστα, τὴν διαθήκην τοῦ Στουρνάρη, τὰς πράξεις τοῦ Γεωργίου Ἀβέρωφ, ὃν εὐτυχῆσας νὰ γνωρίσω ἐκ' τοῦ σύνεγγου, τολμῶ νὰ ἐγγυηθῶ καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος, καὶ τούτους ἐνθυμούμενοι, μὲ ὅμοιον πῆχυν, νὰ μετρήσετε καὶ τὸν ἐλάχιστον Κουτσοβλάχον.

Ἄλλὰ τί ἄρα γε συνέβη, ἀπὸ τεσσαρκακονταετίας ὡς ἔγγιστα, καὶ οἱ Κουτσοβλάχοι ἤρχισαν βαθμηδὸν νὰ καταβαίνωσιν ἀπὸ τῶν ὀρέων των, ἐγκαθιστάμενοι εἰς Ἰωάννινα, Ἄρταν, Πρέβεζαν, Πάργαν, ἐμπορικὰ ἑλληνικὰ κέντρα, καὶ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος, κατ' ἀρχὰς μὲν ἄνευ οἰκογενείας, μετέπειτα δὲ οἰκογενειακῶς, ὥστε τὴν σήμερον ἡ Πρέβεζα μόνη ἔχει ἑκατὸν πενήτηκοντα ὡς ἔγγιστα οἰκογενείας Κουτσοβλαχικῆς, καὶ ἄλλας τόσας σχεδὸν τὰ Ἰωάννινα; Διεδέχθησαν δὲ οἱ Κουτσοβλάχοι, τοὺς Ἑλληνας ἐμπόρους, καταστραφέντας οικονομικῶς, καὶ διαγωνίζονται πρὸς τοὺς Ἑβραίους Ἠπειρώτας ἐπιτυχῶς, ἐν τῇ μόνῃ βιομηχανίᾳ ἐν Ἠπειρῷ, τῇ κατασκευῇ τοῦ σάπωνος, ἐν Πρέβεζῃ καὶ Πάργᾳ, ὅπου ἄφθονον παρὰ

γεται ἔλαιον, αὐτοὶ μόνοι οἱ Κουτσόβλαχοι διευθύνοντες ἀποκλειστικῶς ταύτην τὴν βιομηχανίαν. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀποκρίνομαι ὅτι τὸ αἴτιον ὅπερ παρεκίνησε τοὺς Κουτσοβλάχους, νὰ γίνωνται πάλιν ἐξ ὄρειων πεδινῶν, εἶνε ἴσα ἴσα τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, ὅπερ ἠνάγκασεν αὐτοὺς πρὸ αἰῶνων ἐκ τῶν πεδιάδων νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη· ὀφείλω δὲ νὰ σᾶς διηγηθῶ τί συνέβη ἐν Ἡπειρῷ ἀπὸ τεσσαρακονταετίας καὶ ἐντεῦθεν, ὅπως πεισθῆτε εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν μου τοῦτον.

Ἄγαθὴ τύχη τῆς Ἡπειροῦ, πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Τανζιμκτιού ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Μετζίτ, ὅπερ καὶ τοῦτο συνέτεινε, διωρίζετο ὑπὸ τῆς Βρεττανικῆς Κυβερνήσεως, ὡς διάδοχος τοῦ κ. Μέγερ μὲ τὸν τίτλον Προξένου ἐν Ἡπειρῷ καὶ Ἀλβανίᾳ μέχρι Ἄψου, ὁ κ. Σίδνεϋ Σμιθ Σόνδερς, ὃν ἐκ καθήκοντος δικαιοσύνης καὶ εὐγνωμοσύνης, ὀφείλει τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἅτινα ἐπήνεγκον αἱ πράξεις του, αἱ ἐνέργειαι του, αἱ πεποιθήσεις του καὶ τὰ αἰσθήματα ὑφ' ὧν ἐφλέγετο, πρὸς στιγμὴν δὲν λέγω ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς δεινοπαθούσης καὶ πασχούσης ἀνθρωπότητος. Ταῦτα περὶ τὸ ἔτος 1836. Ἐλθὼν εἰς Ἡπειρον ὁ Σόνδερς, καὶ ἐξετάσας εὐσυνειδήτως τὴν διοικητικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τοῦ τόπου, οὐδὲν ἄλλο εὗρεν ἢ τὴν βίαν, τὴν αὐθαιρεσίαν, τὰς καταθλίψεις, τοὺς καταδιωγμοὺς καὶ πᾶν ὅ, τι φανατισμὸς θρησκευτικὸς ἐξαγριωθείς εἰς τὸ ἔπακρον, ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ, φανατισμὸς ὅστις ἔφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω ἕνεκα τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου, τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως, διότι οἱ μᾶλλον παθόντες ἐκ τοιούτων συμβεβηκότων ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν, ἦσαν οἱ Μουσουλμάνοι Ἀλβανοὶ καὶ ἄλλοι Ὀθωμανοὶ Ἡπειρωταί, ὧς δείγμα, τῆς ἀκρίβειας τῶν ὑπ' ἐμοῦ μνημονευθέντων, σᾶς ἀναφέρω τὸ γεγονός τοῦ 1838 τοῦ ἱπποκόμου Γεωργίου ἐν Ἰωαννίνοις. Τοῦτον διατελοῦντα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ γενικοῦ Διοικητοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, οἱ ἄλλοι ὑπηρεταὶ Ὀθωμανοὶ τοῦ Πασᾶ, κατ' ἀρχὰς παίζοντες καὶ οὐχὶ σπουδάζοντες, ἀπεκάλουν ἀντὶ Γεωργίου, Χασάνην, οὗτος τοῖς ἀπῆντησε «μὴ μὲ μουρταρεύετε» δηλ. αμὴ μὲ βρωμίζετε ἀποκαλοῦντέμε Χασάνην» ἐξερεθισθέντες οἱ ὑπηρεταὶ κατήγγειλαν τὸν Γεώργιον ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικαστηρίου, ὅτι Μουσουλμάνος ὢν, ἀρνεῖται τὴν θρησκείαν του. Τοιαύτη καταγγελία, βεβαιουμένη ὑπὸ τριῶν μαρτύρων συμφώνως τῷ Κορανίῳ, φέρει ποινὴν τὸν θάνατον. Ὁ Γεώργιος λοιπὸν ἐφυλακίσθη, ὑποστὰς εἰς τὰ μπουδρούμα ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας τὰ πάνδεινα, ὅπως βιασθῆ ν' ἀσπασθῆ τὸν Ἰσλαμισμὸν. Ἀλλὰ ὁ Γεώργιος μετὰ θάρρους καὶ περιφρονήσεως ἀντέστη, καὶ τέλος μετὰ γενναιότητος καὶ τόλμης, προκαλῶν τοὺς ἐχθροὺς του, ὑπέστη τὸν τῆς ἀγχόνης θάνατον. Ἐν τῷ ἱπποκόμῳ Γεωργίῳ βλέπομεν πεποιθήσεις, αὐταπάρνησιν, διότι ἦτο ἔγγαμος καὶ πατήρ, καὶ αἰσθήματα τοιαῦτα, ὅποια μόνον μεμορφωμένοι, εὐπαιδευτοί, καὶ καλῶς ἀνατεθραμμένοι ἄνθρωποι δύναται νὰ ἔχη· ὁ Γεώργιος μὴ ἀρ-

νηθεὶς τὸν Χριστόν, δὲν ἠρνήθη τὴν πατρίδα του, διότι ὡς γνωρίζετε ἐν τῇ δουλείᾳ ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς σύμβολον, σημαίαν τῆς πατρίδος, εἶχε τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ καταγγελία καὶ καταδίκη του, κατετρόμαξεν ἔτι μᾶλλον τοὺς χριστιανούς, ὁ θάνατός του ὅμως ἔδωκε θάρρος καὶ γενναιότητα· διότι ἡ Ἐκκλησία τιμῶσα τὸν Γεώργιον, καὶ συνάμχῃ ὅπως ἐνθαρρύνῃ τοὺς λοιποὺς Χριστιανούς, διέδωκε καὶ ἐβεβαίωκε, ὅτι οὐράνιον φῶς καὶ ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἐν τῇ ἀγχόνῃ, ἐπεσκίαζε καὶ ἐπαρηγόρει τὸν Γεώργιον, κηρύζασα αὐτὸν Νεομάρτυρα.

Σκεπτόμενος καὶ μελετῶν ὁ Σόνδερς περὶ τοῦ τί καὶ πῶς ὄφειλε νὰ ἐνεργήσῃ ἐν Ἡπειρῷ, εὗρεν εὐτυχῶς, σύμβουλον καταλληλότατον, τὸν ἐν τῷ Προξενίῳ ὑπηρετοῦντα μὲ τὸν τίτλον καγκελλαρίου, Πρεβεζαῖον Ἀθανάσιον Ἀθανασιάδην, ὅστις φυσικῶς προδιατεθειμένος, ἐν τῇ Ἀγγλικῇ ὑπηρεσίᾳ ἠθροκίμησε, μαθὼν τί ἐστὶ καθήκον, τιμότης ἐν τῇ διαχειρίσει· νοήμων πρὸς τούτοις καὶ φιλόπατρις συνετός, μόνος του εἰργάζετο, πρὸς διάδοσιν τῶν γραμμάτων, ἔδρυσιν σχολείων, Περθεναγωγείου, ἐν Πρεβέζῃ καὶ εἰς τὰ πέριξ, καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν του, ἐν Ἀθήναις, τῇ συνδρομῇ τοῦ ἀειμνήστου Εὐσταθίου Σίμου, ἐξεπαίδευσεν πολλοὺς νέους καὶ νέας, αἵτινες ἔπειτα ἐχρησίμευσαν ὡς διδάσκαλοι ἐν Πρεβέζῃ, καὶ σήμερον ἔτι γέροντες ἐξακολουθεῖ καταγιγόμενος ὑπὲρ τῶν σχολείων. Ὡς δὲ πασιφανῆ ἀπόδειξις τῆς αὐταπαρνήσεώς του καὶ τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα του ἔρωτος, φέρει τὴν πενίαν, ἐν ᾗ ἠδύνατο εὐκολώτατα, ὡς θέλετε ἐκ τῶν κατωτέρω ἐννοήσῃ, χαίρων πλήρη ἐμπιστοσύνην παρὰ τῷ Σόνδερς, ἠδύνατο νὰ πλουτήσῃ.

Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Σόνδερς ἐπέστη ὅτι ἀπέναντι τοιοῦτου φανατισμοῦ συμβουλαί, διακοινώσεις ἐπίσημοι, ἀπειλαί, ἀπευθυνόμεναι πρὸς τὰς τοπικὰς ἀρχάς, ἦσαν οὐ μόνον περιτταὶ καὶ γελοῖαι, ἀλλὰ μάλιστα καὶ τὰ ἐναντία τῶν προσδοκωμένων ἔφερον, ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῆ δύο τινά, τὰ καταλληλότατα, καὶ τὰ ὅποια ἀγλαοὺς καρποὺς ἀπέφερον· πρῶτον μὲν ξυλοκοπῶν αὐτὸς ὁ ἴδιος διὰ τοῦ μαστιγίου του, ἢ διὰ τῶν κλητῆρων τοῦ Προξενείου του, ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους ὑπαλλήλους, στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς ἀνομοῦντας, καὶ εἰς τοῦτο ἐνεθαρρύνθη ἐκ τῆς παρουσίας τῶν Ἀγγλικῶν δυνάμεων ἐν Ἑπτανήσῳ μίαν ὥραν ἀπεχούσῃ, (ἄπαξ δὲ πρὸς ἀπειλὴν ἀπεβίβασεν εἰς Πρεβέζαν καὶ λόχον Ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ὃν ἔφερον ἐκ Λευκάδος, διενυκτέρευσε δὲ ὁ λόχος εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον), δεύτερον δὲ παύων τοὺς ὑπαλλήλους ἀνομοῦντας, ὑποστηρίζόμενος ὑπὸ τοῦ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Μεγάλῃς Βρεττανίας Σίρ Στρατφόρδ δὲ Ρεδκλήφ, οὗτινος γνωστὴ εἶνε ὑμῖν ἡ δύναμις παρὰ τῷ Σουλτάνῳ καὶ τῇ ὑψηλῇ Πύλῃ, καὶ τοῦτο ἦτο τὸ εὐπρεπέστατον καὶ οὐσιωδέστατον φάρμακον, οὐσιωδέστατον λέγω, διότι ἐν Τουρκίᾳ ὅπως διορισθῆ τις Γενικὸς Διοικητής, Ὑποδιοικητής, Κατῆς, ἀπηρεῖτο ὄχι μόνον

χρόνος πολὺς, κόπος καὶ μόχθος, ἀλλὰ καὶ γενναία ἀφαίμαξις χρηματικῆ, ἥτις ὅμως εἰς τοὺς φρονίμους ὑπαλλήλους ἀνταπεδίδετο πολὺ ἀφθονωτέρα, ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων· διότι πρὸ τοῦ Χαττιχουμαγιούμ τοῦ 1856 οἱ διοικηταὶ ἦσαν κατὰ νόμον καὶ πρόεδροι δικαστηρίων· οὕτω δὲ οἱ κατὰ καιροῦ διοικηταὶ ἐν Ἡπειρῷ, ἔκτοτε προσεπάθουν νὰ εὐνοῶνται ὑπὸ τοῦ Σόνδερος.

Πρὸς χαρακτηρισμὸν δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διηγοῦμαι ἤδη τινὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Σόνδερος πραχθέντων. Ἐδρὰ τοῦ Προξενείου του ἦτο ἡ Πρέβεζα, ἐνῶ ἄφειλον νὰ εἶνε τὰ Ἰωάννινα, ἔπου ἦτο καὶ ἡ Γενικὴ Διοίκησις, εἶχε δὲ ὑποπροξενεῖον εἰς Ἰωάννινα, καθὼς εἰς Ἄρταν, Αὐλῶνα, καὶ Σαγιαδάδα. Ὁ πρῶτος Ἕλληνας Πρόξενος ἐν Πρέβεζῃ ἦτο ὁ κ. Σοῦτσος, κάλλιστα γνωρίζων καὶ γράφων τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν· ἐκεῖ νεῆνις τις χριστιανὴ ἐβιάσθη ν' ἀσπασθῆ τὸν Ἰσλαμισμὸν, ὁ Σοῦτσος προσεπάθει νὰ σώσῃ αὐτήν, τούτου δ' ἕνεκα ἐξηγρώθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ ὁ διοικητὴς κατὰ τοῦ Σοῦτσου. Προνοῶν ὁ Σοῦτσος, συνεννοήθη μετὰ τοῦ Σόνδερος, ὅτι θὰ μεταβῆ παρὰ τῷ Διοικητῇ ὅπως ἀπαιτήσῃ νὰ τῷ ἀποδοθῆ ἡ νεῆνις χριστιανὴ· ὁ Σόνδερος ὄχι μόνον ἐνεθάρρυνεν αὐτόν, ἀλλὰ τὸν ἐβεβλίσσε προσέτι, ὅτι ἤθελε προήγηθῆ αὐτοῦ παρὰ τῷ Διοικητῇ, ὅπως εἰ δυνατὸν προληφθῆ πᾶν ἀπεικταῖον· καὶ πραγματικῶς προηγήθη ὁ Σόνδερος μετὰ τοῦ Ἀθανασιαδάου. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ὁ Σοῦτσος εἰσῆλθε παρὰ τῇ διοικήσει καὶ ἀπήτησε τὴν νεάνίδα, ὁ διοικητὴς ἐσηκώθη νὰ κτυπήσῃ τὸν Σοῦτσον, ἀλλὰ ὁ Σόνδερος μετὰ τοῦ Ἀθανασιαδάου ὑψώσαν ἀμέσως τὰς βῆδους των ὅπως κτυπήσωσι τὸν Διοικητὴν· ὁ Διοικητὴς κατεθρομβήθη, ὁ δὲ Σόνδερος ἀνεφώνησεν: «Ὅποῖαν δῆποτε προσβολὴν κάμῃς τοῦ Σοῦτσου, ἀντανκαλῆ εἰς ἐμέ,» οὕτως ἔληξεν ἡ σκηνή· ἀλλὰ ἡ νεῆνις δὲν ἀπεδόθη. Μετὰ ταῦτα ὁ Σοῦτσος μετεχειρίσθη τὸ ἀκόλουθον τέχνασμα. Ἐγγράψε πλαστὸν ὁ ἴδιος βουγιουρδί ἢ διαταγὴν δῆθεν τοῦ Γεν. Διοικητοῦ, διατάττοντος τὸν ἐν Πρέβεζῃ Διοικητὴν ν' ἀποδώσῃ τὴν νεάνίδα εἰς τὸν Σοῦτσον· μεταβὰς ὁ Σοῦτσος ἐνεχείρισε τὴν διαταγὴν, ἀλλ' ὁ Διοικητὴς δὲν ὑπήκουσε καὶ ἀπέπεμψε τὸν Σοῦτσον κρατήσας τὴν διαταγὴν. Ὁ Σοῦτσος οὕτω πως εὐρίσκετο εἰς δεινὴν θέσιν, ἣν διώρθωσεν ὁ Σόνδερος, προσκαλέσας παρ' αὐτῷ τὸν Διοικητὴν εἰς ἐπίσκεψιν φιλοφρονήσεως· ἐκεῖ δ' ἐνῶ συνδιελέγοντο, ἔφερον ὁ Σόνδερος τὴν ἑμιλίαν περὶ τῆς νεάνιδος, ὁ Διοικητὴς τῷ διηγήθη τὰ τῆς ἐπιστολῆς, ὁ Σόνδερος ἀπήτησε νὰ ἴδῃ τὴν ἐπιστολήν, ἤρνήθη ὁ Διοικητὴς, ὁ Σόνδερος τῷ εἶπε· «σὲ ἔχω ὑπὸ κράτησιν ἐν τῷ Προξενεῖῳ, μέχρις οὗ ἴδω τὴν ἐπιστολήν», ὁ Διοικητὴς ἔντρομος ἔδωκε τὴν ἐπιστολήν, ἣν ἐκράτησε ὁ Σόνδερος σώσας τὸν Σοῦτσον· τέλος κρύφα παρέλαβε ὁ Σόνδερος τὴν νεάνίδα, ἣν ὁ Ἀθανασιαδάου διὰ τῆς Προξενικῆς λέμβου παρέδωσε εἰς τὰς ἐν Βονίτση Ἑλληνικὰς ἀρχάς.—Ὁ ἰατρὸς Δημήτριος Βαρζέλης ἔλθων εἰς Πρέβεζαν ἐνεφανίσθη μὲ Ἑλληνικὸν διαβατήριον, ὁ Διοικητὴς

τὸν θεωρεῖ ῥαγιᾶ, ἀρνεῖται ὁ Βαρζέλης, τότε ὁ Διοικητὴς διατάττει ὅπως διὰ πκντὸς μέσου τὸν φυλακίσωσιν. Ἦτο κύριοι σπαραξικάρδιον νὰ βλέπη τις τὸν Βαρζέλην συρόμενον ὑπὸ χωροφυλάκων καὶ στρατιωτῶν χαμαί, αἰματόφυρτον, ἀνηλεῶς τυπτόμενον· τρέχουσιν ἀμέσως πρὸς τὸν Σόνδερος διηγούμενοι τὰ καθέκαστα, ἐκεῖνος δὲ παρευθὺς σπεύδει μετὰ τῶν κλητῆρων του καὶ προφθάνει τὴν συνοδείαν, ἐπιπίπτει κατ' αὐτῆς, κτυπᾷ κατὰ πρόσωπον, δεξιᾷ, ἀριστερᾷ, παρακλαμβάνει τὸν Βαρζέλην, τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὸ Προξενεῖον καὶ τὸν σώζει.—Ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς Πρεβέζης, συνταγματάρχης, μετὰ μεσημβρίαν ἀναπαυόμενος ἐκοιμήτο. Ἐπτανήσιος βαρλοποιδὸς ὑπὸ τὴν οἰκίαν του εἰργάζετο, καὶ διὰ τοῦ κρότου ἐτάραξε τὸν ὕπνον τοῦ συνταγματάρχου, ὅστις ἀγερώχως καταβὰς τῆς οἰκίας του, ἐξυλοκόπησε τὸν Ἐπτανήσιον. Ὁ Ἐπτανήσιος ἀναφέρεται πρὸς τὸν Σόνδερος, ὅστις μεταβαίνων παρὰ τῷ συνταγματάρχῃ, καὶ συναντήσας αὐτὸν καθ' ὁδόν, ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ τὸν ἐξυλοκόπησεν, οὗτος δὲ ἐξ ἔντροπῆς τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἐγκατέλειψε τὴν Πρέβεζαν.—Κατῆς (ιεροδικαστῆς) δίκαιος καὶ ἐντιμος ἐν Πρέβεζῃ Ἀλῆ ἐφέντης, ἀνθίστατο κατὰ τῆς Γεν. Διοικήσεως θελούσης νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτὴν νὰ ἐκδώσῃ ἀπόφασιν ἀδικον· τούτου ἕνεκα ὁ Γεν. Διοικητὴς Ἰωαννίνων ἐξοργισθεὶς ἀπέστειλε *σοβαριδες* (ἐφιππούς χωροφυλάκας) ὅπως ἀπαγάγωσιν αὐτὸν εἰς Ἰωάννινα. Μεταβὰς ὁ Κατῆς εἰς τοῦ Σόνδερος παρεπονήθη διὰ τὴν γενομένην αὐτῷ ἀδικίαν. Ὁ δὲ Σόνδερος ἐκτιμῶν τοῦ χρηστοῦ τούτου Μουσουλμάνου τὸ φιλοδίκαιον, ἀπεδίωξε τοὺς *σοβαριδες* ἀπράκτους εἰς Ἰωάννινα, εἰπὼν πρὸς τὸν Κατῆν «στάσου σὺ ἐδῶ καὶ κανεὶς δὲν σὲ πειράζει». Οὕτω δὲ ὁ Κατῆς ἔμεινεν ἐν τῇ θέσει του.—Ἐπτανήσιοι δύο συνελήφθησαν ἐπ' αὐτοφώρῳ ὡς λαθρέμποροι, καὶ παρὰ τὰς συνθήκας ἐφυλακίσθησαν. Διοικητὴς τότε ἐν Πρέβεζῃ ἦτο ὁ Χασᾶν πασᾶς, φιλόανθρωπος φύσει, μεριμνῶν πάσῃ δυνάμει περὶ τῶν Χριστιανῶν καὶ προστατεύων αὐτούς¹. Ὁ Σόνδερος ὅστις ἠγάπα τὸν Χασᾶν πασᾶν καὶ τὸν ὑπεστήριζεν ὡς διοικητὴν, παρεπονήθη πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν αὐθαίρετον

¹ Ὁ Χασᾶν πασᾶς ἔθυσιάσθη μάλιστα χάριν τῶν Χριστιανῶν Πρεβεζαίων. Οὗτοι ἐκ θρησκευτικῶν λόγων αὐθαιρέτως ἐκρῆμνισαν ἀρχόμενον κτίριον ἀνήκον τῇ Δυτικῇ ἐκκλησίᾳ Πρεβέζης, ὅπερ οἱ Χριστιανοὶ ἐθεώρουν ὡς ἰδιοκτησίαν τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου· διὰ τὴν πράξιν των ταύτην, ὁ Γάλλος Πρόξενος, ἐν Ἡπειρῷ ἐπὶ Αὐτοκρατορίας, ἀπήγει τὴν τιμωρίαν τῶν Πρεβεζαίων, ὡς ἐπαναστατῶν κατὰ τοῦ Σουλτάνου, καὶ ὄχι ὡς διαπραξάντων αὐθαιρέσιον· ὁ Χασᾶν πασᾶς τότε ὑπεστήριξεν ὅτι δὲν ἦτο διόλου ἐπαναστασις κατὰ τῶν καθιστάτων, καὶ οὕτω οἱ ἀρχηγοὶ τῆς τριαυτῆς πράξεως, ἐτιμωρήθησαν ἑλαφρῶς, ἡ δὲ Γαλλικὴ Πρεσβεΐα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπήγει τὴν παῦσιν τοῦ καλοῦ τούτου Μουσουλμάνου, ὅπερ καὶ ἐπέτυχε. Μόλις δὲ κατὰ δεκαετίαν ὡς ἔγγιστα, ἐπανῆλθε εἰς Πρέβεζαν τὸ 1878 ὡς Νομάρχης, ἐποχὴν τότε τρῆμου ἐν Ἡπειρῷ, καὶ ἰδίως ἐν Πρέβεζῃ, ὡς ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων, προσεγενῶν σπουδαίαν ὑπηρεσίαν καὶ εἰς τὴν ὑψηλὴν Πύλην, καὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς, διότι ἐπανεφέρει τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν. Ἀποθανὼν δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1878 ἐν Πρέβεζῃ, ἐκηδεύθη ἠχοῦντων πενθίμως τῶν κοιδῶνων ὄλων τῶν ἐκκλησιῶν εἰς ἔνδειξιν ἀγάπης πρὸς τὸν νεκρὸν, καὶ ἀκολουθοῦντων τὴν κηδείαν του τῶν ἱερέων καὶ ὄλου τοῦ λαοῦ τῆς Πρεβέζης· τοιοῦτο γεγονός· πρώτην φορὰν συνέβη κατ' ὅσον γνωρίζω.

ταύτην πράξιν τῶν ὑπαλλήλων του. Ὁ Χασάν πασᾶς θέλων ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ καθησυχάσῃ τὸν Σόνδερς, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ σώσῃ τοὺς ὑπαλλήλους του οἵτινες παρκατόμως ἐφυλάκισαν τοὺς Ἑπτανησίους, εἶπε τῷ Σόνδερς ὅτι οἱ φυλακίσαντες τοὺς Ἑπτανησίους δὲν ἦσαν ὑπάλληλοί του, ἀλλὰ *ταίρια* τουτέστι πνεύματα, δαίμονες, εἰς οὓς ὁ Χασάν πασᾶς ἐπίστευεν ὡς πιστότατος ὄπαδός τοῦ Ἰσλαμισμού. Ὁ Σόνδερς, ἐσιώπησε καὶ τὸ παραδέχθη· ἔδραξε δὲ τὴν περίστασιν ταύτην, ὅπως διεξαγάγῃ ὑπόθεσιν ἄλλου Ἑπτανησίου, ὅστις παρεπονείτο, ὅτι Πρεβεζαῖός τις ἔχων οἰκίαν συνορεύουσαν μετὰ τῆς οἰκίας του, αὐθαίρετως συμπεριέλαβε εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν του διάδρομον, ὃν ἀπὸ κοινοῦ εἶχον, βλάβας σπουδαίως τὴν οἰκίαν τοῦ Ἑπτανησίου· ἐπειδὴ δὲ οἱ ξένοι δὲν εἶχον τότε τὸ δικαίωμα ἐν Τουρκίᾳ νὰ ἔχωσιν ἰδιοκτησίας, ὁ Σόνδερς δὲν ἠδύνατο ἐπισήμως καὶ κατ' εὐθεΐαν νὰ ἐνεργήσῃ· διὸ συμβουλεύει τὸν Ἑπτανήσιον νὰ παραλάβῃ ἐκ τῶν ἐν Πρεβεζῇ δρμούντων πλοίων αὐτάς Ἑπτανησίους, ἐν καιρῷ νυκτός, καὶ νὰ ρίψῃ τὸν τοῖχον τοῦ ἀντιδίκου, ὅπερ καὶ ἐπραξεν ὁ Ἑπτανήσιος. Ὁργισθεὶς ὁ Χασάν πασᾶς κατήγγειλε τῷ Σόνδερς τοὺς Ἑπτανησίους, ὁ δὲ Σόνδερς τῷ ἀπεκρίθη ὅτι οἱ κλημνίσαντες τὸν τοῖχον δὲν ἦσαν ναῦται, ἀλλὰ *καλὰ ταίρια* ἐκτελέσαντα δικαίαν ἀπόφασιν.

Ταῦτα πάντα ὁ Σόνδερς ἀνέφερε τακτικῶς τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῇ, ὅς τις ἀπῆτει ἐκάστοτε τὴν παῦσιν τοῦ παρκατομήσαντος ὑπαλλήλου. Ὁ Σόνδερς ὁμοίως ὀδηγίας ἔδιδε καὶ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὑποπροξένους εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἠπείρου. Ἐν Πάργῃ δὲ ὅπου δὲν ὑπῆρχε Προξενικὴ ἀρχή, ἦσαν πλεῖστοι Πάργιοι, οἵτινες ὡς ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ συμβάντος, μεταναστεύσαντες εἰς Ἑπτανήσον, ἔλαβον τὸ δικαίωμα τῆς Ἴονικῆς ἰθαγενείας· ἐπιστρέψαντες δὲ τινες εἰς Πάργαν, ἐπροστατεύοντο ὑπὸ τοῦ Σόνδερς, ἔχοντες πλήρη αὐτονομίαν τοιαύτην, ὥστε ἡ τοπικὴ ἀρχὴ δι' οἰονδήποτε λόγον δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ χεῖρα ἐπ' αὐτῶν, ἀλλὰ ὤφειλε νὰ ἀναφέρηται τῷ Σόνδερς, ὅστις ἐτιμῶρει τοὺς παρκατομύοντας Παργίους· ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπάλληλος Ὁθωμανὸς παρενόμει, ἀπέστειλε τὸν κλητῆρά του ὅπως τιμωρήσῃ αὐτόν. Οὕτω ὁ ὑγειονόμος Ἀλῆ ἐρέντης ἐξῆδρισε πλοίαρχον Ἑπτανήσιον, ὅστις ἀνεφέρθη τῷ Σόνδερς, οὗτος δὲ ἀπέστειλε τὸν πιστόν του κλητῆρα Ὁσμάν εἰς Πάργαν, ὅστις συλλαβὼν ἐκ τῆς γενειάδος τοῦ Ἀλῆ τὸν ἐσυμβούλευσε νὰ εἶνε τοῦ λοιποῦ τακτικώτερος, καὶ ἠρκέσθη μόνον νὰ τῷ ἀφαιρέσῃ ξίφος παλαιόν, ἀξίας, ὅπερ ἐκρέματο ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ὑγειονομεῖου, θρησκευτικὸν θεωρούμενον ὑπὸ τοῦ ἐρέντη. Ἐγνώρισα μετέπειτα τὸν Ἀλῆ, καὶ μ' ἔλεγεν, ὅτι δικαίως ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ Προφήτου διὰ χειρὸς τοῦ Σόνδερς, διότι ἦτο οἰνοπότης, καὶ πραγματικῶς ἔκτοτε ἔπαυσε αὐστηρότατα τοῦ νὰ πίνῃ οἶνον καὶ πνευματώδη ποτά. Ὁφειλέτης Μουσουλμάνος ἰδίως μπέης, ἢ ἀγάς, ὡς καὶ χριστιανὸς Κοτσάμπασις πολὺ σπανίως ὑπεχρεοῦτο, δικαστικῶς νὰ ἀπο-

τίσῃ τὰς ὀφειλάς του, τὰς ὑποχρεώσεις του, ἃς συνῆψε διὰ συμβολαίου, συναλλαγμάτων, ὑποθηκῶν, μάλιστα πρὸς χριστιανόν. Διὰ τῶν δύο τούτων ἡρωϊκῶν φαρμάκων τοῦ Σόνδερς, ἡ τρομερὰ καὶ ἐλεεινὴ κατάστασις τῆς Ἠπείρου, ἢ ἐν συντόμῳ σὰς περιέγραψα, ἤρχισε βαθμηδὸν νὰ βελτιοῦται, τὸ ἐμπόριον νὰ ἀνακλαμβάνῃ, τὸ θάρος καὶ ἡ ἄνεσις τῶν χριστιανῶν νὰ ἐπέρχεται. Ἐξ Ἑπτανήσου, ἰδίως ἐκ Κερκύρας, ὅπου εἶχον καταφύγη οἱ πλεῖστοι Ἠπειρώται καὶ Πάργιοι, πρὸ εικοσαετίας, φεύγοντες τὴν αὐθαίρεσίαν καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελέν, ἀποκτήσαντες ἐκεῖ τὸ δικαίωμα τῆς Ἴονικῆς ἰθαγενείας, ἐπομένως ἔχοντες τὴν προστασίαν τῶν Βρετανικῶν προξενικῶν ἀρχῶν, πληροφορηθέντες καὶ βεβαιωθέντες τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Σόνδερς ἐν Ἠπείρῳ, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐπανήλθον, κατοικήσαντες εἰς Ἰωάννινα οἱ πλεῖστοι· ἤρχισαν ἔκτοτε αἱ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις παντοίως φύσεως νὰ γίνονται ἢ ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἴονίων τούτων ἢ εἰς διατμήν, ὅπως ἐν ἀνάγκῃ μεταφερθῇ ὁ τίτλος ἐπ' ὀνόματι Ἰονίου. Οὕτω λοιπὸν ἐν περιπτώσει δυστροπίας, ἐκοῦσαι ἀκουσαι αἱ Ὁθωμανικαὶ ἀρχαὶ ὑπεχρέωνον τὸν οἰονδήποτε δυστροποῦντα νὰ ἐκπληρώσῃ πάσας τὰς νομίμους αὐτοῦ ὑποχρεώσεις.

Τοιουτοτρόπως ἀπὸ τοῦ 1840 ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων κατέστη τὸ κέντρον καὶ ἡ ἀποθήκη τοῦ ἐμπορίου, αἱ ἀπώτεροι ἐπαρχίαι, ἡ εὐφροσύνη τοῦ Βερατίου, ἡ τῆς Θεσπρωτίας, ἡ Πρεμετή, ἡ τῶν Τρικιάλων τῆς Θεσσαλίας, παρκαλείπω τὰς πλησιοχώρους, ἐπρομηθεύοντο ἐξ Ἰωαννίνων πάντα τὰ λεγόμενα ἀποικιακὰ εἶδη, τὰ χειροτεχνήματα, καὶ πάντα τὰ ἐξ Εὐρώπης προερχόμενα· ἡ καλὴ πίστις ἦτο μεγάλη, διηγωνίζοντο οἱ ἐν Ἰωαννίνοις ἔμποροι, τίς τοὺς περισσοτέρους νὰ ἔχῃ πελάτας, καὶ ἅπαντες ἔδιδον εἰς αὐτοὺς τὰ ἐμπορεύματα διὰ προθεσμίας, τὰ δὲ Ἰωάννινα ἐπρομηθεύοντο ἅπαντα τὰ ρηθέντα εἶδη ἐκ Κερκύρας, ἅτινα κατεῖχον οἱ ἐν αὐτῇ Ἠπειρώται ἀποκλειστικῶς. Ἐκτὸς τῆς ἀθηρᾶς καταστάσεως τοῦ ἐμπορίου, διὰ τοῦ Γανζιματίου, ἤρχισαν κἄπως νὰ τακτοποιοῦνται τὰ Τελωνεῖα, αἱ εἰσπράξεις τῶν ἀμέσων φόρων παρὰ ταῖς διοικητικαῖς ἀρχαῖς, δικαστικὰ ἔγγραφα, ἀναφοραὶ, πᾶσαι δὲ αὐταὶ αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ κράτους, ἐγράφοντο, καὶ τὰ βιβλία ἐκραιοῦντο Ἑλληνιστί· ἐπομένως χάρις τῇ Ζωσιμαίᾳ σχολῇ, πολλοὶ χριστιανοὶ ὑπάλληλοι, ἐνησχολοῦντο εἰς τοιαύτας γραφικὰς ἐργασίας, εὐκόλως ποριζόμενοι τὰ τοῦ βίου. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς καὶ τοιαύτην προστασίαν ἠδυνήθη ὁ Πάργιος κ. Π. Ἀραβαντινὸς νὰ γράψῃ τὴν χρονογραφίαν τῆς Ἠπείρου, ἣτις ἀρκούντως μᾶς ἐχρησίμευσε καὶ ὠφέλησε ἀπέναντι τῶν Ἀλβανικῶν ἀξιώσεων, καὶ διὰ τοῦτο ἀφιέρωσεν αὐτὴν τῷ Σόνδερς, καὶ εἰρήσθω πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὅτι πένης, ἀλλὰ εὐφύεστατος, διὰ μεγάλων κόπων καὶ μόχθων ἐξεπαιδεύθη σχεδὸν μόνος του, αὐτὸς ἑαυτὸν διδάξας.

Ἡ εὐημερία αὕτη τῶν Ἰωαννίνων ἠϋξήσε προσέτι ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως

τῆς Ρουμουνίας, κατὰ τὸν Κοιμαϊκὸν πόλεμον, ὅτε τὰ λεγόμενα μοναστηριακὰ κτήματα ὑπερετιμήθησαν, ἐπομένως αἱ ἐξ αὐτῶν εἰσπραξαίσεις ἐπισπονητικῶς ὑψώθησαν, μοναστηριακὰ κτήματα, ἅτινα Ἡπειρωταὶ ἐν Ρουμουνίᾳ ζήσαντες καὶ ἀποκτήσαντες ἀφιέρωσαν εἰς ὑποστήριξιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν φιλανθρωπικῶν ἔργων τῆς γενεθλίου πατρίδος των. Καὶ μὲν ἐκ τοῦ πλοῦτου τούτου, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ἡγούμενοι Μοναστηρίων, πρόκριτοι λαϊκοί, ἐσπατάλησαν, καὶ ἐσφετερίσθησαν ἐπὶ προσωπικῇ ὠφελείᾳ, ἀλλὰ καὶ πολλὰ φιλανθρωπικὰ ἔργα ἐγένοντο. Ἡ κυριωτάτη σπατάλη ἐγένετο πρὸς διορισμὸν ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων· συνεμορφώθη δὲ εἰς τοῦτο ἡ Ἐκκλησία πρὸς τὸ Ὀθωμανικὸν ἔθιμον τοῦ νὰ πωλῶνται τὰ ὑψηλὰ ἀξιώματα χρηματικῶς ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ.

Ἡ πρόσοδος αὕτη τῶν μοναστηριακῶν ἦτο μεγάλη· ὄχι μόνον Ἡπειρωταὶ, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι Ἕλληνες ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν, ἀφιέρωσαν τὴν κτηματικὴν των περιουσίαν ἐν Ρουμουνίᾳ καὶ Ρωσίᾳ, εἰς περιθαλψιν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πατρίδος, οὔσης ὑπὸ δουλείαν· ὁ πλοῦτος οὗτος, ἀφιερωθείς πρὸς τοιοῦτον θεῖον καὶ ἱερὸν σκοπὸν, ἐπέφερε ἀκριβῶς τὰ ἐναντίον τοῦ ποθομένου, διότι τοὺς ἱεράρχας τῆς ζύμης τοῦ Γρηγορίου Ε', τῶν συνοδικῶν τῶν ἀπαγχονισθέντων καὶ ἀποκεφαλισθέντων ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῶν λαθόντων μέρος ἐν τῷ ἐνδόξῳ ἀγῶνι, ὅστις ἐκλόνησε τὴν ἰσχὴν καὶ τὴν Ὀθωμανικὴν δόξαν, διεδέχθησαν ἀρχιερεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάγωγοι καὶ ἀμαθεῖς, προτιμώμενοι ὡς περισσότερα προσφέροντες χρήματα, καὶ οἵτινες διοριζόμενοι εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας, κατήντων πολλάκις χειρότεροι, τυραννικώτεροι καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων πασσάδων. Ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὸ 1848, ἦτο ἀρχιερεὺς ἐπώνυμον φέρων Κόκκινος, ὅστις κατεσπατάλα φανερὰ τὰ μοναστηριακὰ χρήματα, ἔχων παλλακίδα ἀναφανδόν· οὗτος καταγγελλθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ προσκληθεὶς ἐκεῖ, ἀνεχώρησε διὰ ξηρᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἔπραξε δὲ νὰ διέλθῃ καὶ ἀνχόῃ τὸ μικρὸν βουνὸν πλησίον τῶν Ἰωαννίνων καλούμενον Δρίσκον· ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Δρίσκου διὰ τελευταίαν φορὰν βλέπει ὁ ἀπερχόμενος τὸ ὄρατον πανόραμα τῆς πόλεως Ἰωαννίνων μετὰ τῆς λίμνης καὶ τῶν πεδιάδων αὐτῆς. Οἱ δὲ Ἰωαννῖται ἔκαμαν τραγοῦδι τοῦ ἀπελθόντος ἀρχιερέως: «Δεσπότης ἀναστέναξεν ἀπ' ἀπὸ τὸν Δρίσκον», ὑπαινιττόμενοι τὴν παλλακίδα του. Ἄν λοιπὸν τοιαῦτα συνέβηκιν ἐν Ἰωαννίνοις, φαντασθῆτε τί ἔπραττον ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ Θράκῃ καὶ ἄλλαχοῦ, ὅπου Ἕλληνες θεωρούμενοι τὴν καταγωγὴν οἱ ἀρχιερεῖς, τοιαύτην ἀπέχθειαν καὶ μῖσος ἀνέπτυσαν κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, μῖσος καὶ ἀπέχθειαν, ἐξ ἧς ἄλλοι ἐπωφελήθησαν, ἔφερον τὴν διαίρεσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ σχίσμα μεταξὺ λαῶν, οἵτινες μέχρι τοῦ Κοιμαϊκοῦ πολέμου εἰσέτι ἐκαυχῶντο ὀνομαζόμενοι Ἕλληνες, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ Δουναβέως, πρὸς πᾶν ὅτι Ἕλλη-

νικὸν ἀτενίζοντες καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐλπίζοντες. Τὴν ἀδελφότητα ταύτην, τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαῶν ἐθεμελίωσε καὶ συνέδεσε ἰσχυρῶς ἡ ἀρετὴ, ἡ αὐταπάρνησις, ὁ ἠρωϊσμὸς τῶν πατέρων μας, ἐξ οὗ ἡ ἠθικὴ μας ὑπεροχὴ. Ὁ Ρῆγας Φεραῖος, πλουτίσας τὸν νοῦν του ἐκ καθαρῶ καὶ ἀμολύντου Ἑλληνικοῦ θησαυροῦ τῶν προπατόρων μας, ἐμόχθει καὶ προσεκάλει εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ὄχι μόνον τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Βουλγάρους, τοὺς Μολδοβλάχους, τοὺς Σέρβους, τοὺς Μαυροβουνίους, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς Μουσουλμάνους. Οἱ ἀρματωλοὶ μας εἰς τὰ ὄρη, ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου καὶ μέχρι τοῦ Αἴμου, περιώριζον τὰ κακὰ τῆς δουλείας καὶ ἐνέπνεον τὸν τρόπον εἰς τοὺς κατακτιητάς, ἐπ' ὠφελείᾳ πάντων τῶν λαῶν ἡ ἡγεμονικὴ καὶ εὐπαιδέυτος γενεὰ ἐκείνη τῶν Φαναριωτῶν, καὶ ὡς ἡγεμόνες Μολδοβλαχίας, καὶ ὡς σύμβουλοι καὶ διερμηνεῖς τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας, ἀδικικρίτως πάντας τοὺς λαοὺς ἀνεξαίρετως ἐπροστάτευον καθ' ὅσον ἠδύνατο. Δεισπάσθη δὲ ἔτι μᾶλλον ὁ ἀδελφικὸς δεσμὸς ἡμῶν, μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν οὓς ἐμνημόνευσεν, διὰ τῆς διαγωγῆς τοῦ βασιλείου μας τῷ 1861, ὅτε τὸ ἠρωϊκὸν Μαυροβούνιον καὶ ἡ Σερβία, πολεμοῦντα κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας, ἐγκατελείφθησαν ὑφ' ἡμῶν μὴ συμμερισθέντων τὸν ἀγῶνά των, ἔνεκεν τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω βαίνουσα αὕτη κατάστασις τῆς Ἡπείρου, ἐκλονίσθη ἐκ βάρων, πρῶτον ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854· τὸ γεγονός τοῦτο θέλει μᾶς ὑποδείξῃ ὅτι ὅσα ὁ Σόνδερς ἔπραττε, δὲν ἔπραττεν ἀποκλειστικῶς ἐκ τοῦ καθήκοντος ὑπερ εἶχεν ὡς Πρόξενος Ἀγγλος, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης καὶ ἔρωτος πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην, ἡ Ἀγγλία συμμυχοῦτα μετὰ τῆς Τουρκίας, εἶχεν ἀπόλυτον συμφέρον, ὅπως ὅσον τάχιστα κατασβεσθῇ ἡ πυρκαϊὰ αὕτη τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ἡπείρῳ, ὅπως ἀπαλλαττομένη ἡ Τουρκία τοῦ βάρους τούτου, ἀνετώτερον καὶ εὐκολώτερον διεξαγάγῃ τὸν κατὰ τῆς Ρωσίας πόλεμον. Εἰς τοῦτο δὲ δὲν ἐνεπιστεύθη τὰ πρακτέα τῷ Σόνδερς, καλῶς γινώσκουσα αὐτόν, ἀλλὰ ἀπέστειλε ἐκτάκτως εἰς Ἰωάννινα τὸν ἐν Μοναστηρίῳ (Βιτωλίοις) πρόξενόν της κ. Λογχοφόρῃ, ὡς σύμβουλον καὶ διευθυντὴν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν Ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, ὃν λαβὼν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω ἐν Θεραπειῶσι Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1863, σὰς διηγοῦμαι ὅτι οὐσιωδῶς μὲν διηγεῖτο· ὅτι δὴλα δὴ γνήσιος ὢν φιλελεύθερος, βοηθητὰς μάλιστα καθ' ὅσον ἠδύνατο, τοὺς Κιρκασίους εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας των ἀγῶνα κατὰ τῶν Ρώσων, πρὸς τὴν θέλησίν του καὶ μετὰ λύπης ἐδέχθη τοιαύτην ἐντολήν, «ἀλλὰ τὸ καθήκον, μοι ἔλεγεν, εἶνε ἰερώτερον τῶν πεποιθήσεών μου τὸ δὲ παρελθὸν τοῦ Σόνδερς δὲν ἦτο ἀσφαλές, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἐντολήν, ἢν μοι ἐνεπιστεύθη ἡ Κυβερνήσις μου», μοι ἀνέφερε ὅτι τῇ ἐπιμόνῳ ἐνεργείᾳ του, καὶ ἀπειλήσας τὸν ἀρχιστράτηγον Ἀβδὶ πασᾶν, ἔσωσε βεδοϊκῆς σφραγῆς τοῦ Μετσοβίτας. Ἐδέησε δὲ, ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦτο, νὰ ἐνδώσῃ εἰς

τὴν λεηλασίαν τοῦ Μετσόβου, διότι ὁ Ἄβδὶ δὲν εἶχε τακτικὸν στρατόν, ἀλλὰ ἀτάκτους Ἀλβανούς. Πρὸς τούτους δὲν εἶχε λόγους, ὅπως μοι ἐπαινέσῃ, τὴν ἀξίαν καὶ νοημοσύνην τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Προξένου τῆς Ἑλλάδος κ. Ρωσσέτου, ὅστις «πιστὸς εἰς τὸ καθήκον του, ἦτο ὁ κύριος παράγων, καὶ μόχλός τῆς ἐν Ἠπειρῷ ἐπαναστάσεως, χωρὶς νὰ εἶνε δυνατὸν οὔτε εἰς ἐμέ, οὔτε εἰς τὴν τοπικὴν ἀρχήν, νὰ τὸν ἐνοχοποιήσωμεν ἐνεργοῦντα· κατ' ἀρχάς· συνεβούλευσα τὸν διοικητὴν, ὅπως τὸν ἀποπέμψῃ, ἀλλὰ ἐσκεμμένως καὶ δικαίως μοι ἔλεγεν, ὅτι τῷ ἦτο ἀδύνατον νὰ πράξῃ τοιοῦτόν τι· ἀλλὰ τέλος βλέπων, ὅτι ὅπως ἐπιτύχω τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς μου, ἦτο ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ν' ἀπομακρυνθῇ ὁ Ρωσσέτος, ἐπεβλήθη τῷ γενικῷ διοικητῇ ὅπως τὸν ἀποπέμψῃ ὑπ' εὐθύνην μου· ὁ διοικητὴς μοι ἐζήτησε τοῦτο ἐγγράφως, ὅπερ καὶ ἔπραξα. Ἀναγκασθεὶς τότε ὁ Ρωσσέτος νὰ ἀποδημήσῃ, ἀπέστειλε πρὸς τὸν γενικὸν διοικητὴν ἔγγραφον, ἐν εἰδῇ διαμαρτυρήσεως, πολλῆς ἀξίας, σπουδαιότητος, καὶ ἀξιοπρεπείας. » Καὶ ταῦτα μὲν μοι ἔλεγεν ὁ κ. Λογκφόρθ. Ἀλλὰ δὲν περιορίζομαι μόνον εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐντίμου τούτου Ἄγγλου. Σύμπασα ἡ πόλις Ἰωαννίνων ἐμαρτύρει μετ' ἔπειτα τὴν ἀξίαν τοῦ κ. Ρωσσέτου, καὶ ὅτι εἰργάσθη μετ' ἀφοσιώσεως καὶ ζήλου, εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθήκον του· ἐξετιμήθη δὲ ἔτι περισσότερον, καθὼς καὶ ὁ κ. Ματθιουδάκης, νῦν διευθυντὴς τῆς Ἠπειροθεσσαλικῆς Τραπεζῆς, ὅστις δυστυχῶς ὀλίγον καιρὸν διέμεινε τὸ 1861 εἰς Ἰωάννινα, διότι οἱ διάδοχοι τῶν ῥηθέντων Προξένων ἰδίως ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως καὶ ἐντεῦθεν, διεκρίθησαν τινὲς μὲν ἐπὶ ἀδρανεῖς, ἄλλοι ἐπὶ ἀναξιοῦ, καὶ ἕτεροι ἐπὶ ἀργυρολογίᾳ. Ἀλλὰ τούτους δίκαιον εἶνε νομίζω, νὰ κρίνωμεν ἐπιεικῶς, διότι ὡς ἄνθρωποι εἶχον τὸ ἐνστικτόν, τῆς αὐτοσυντηρησίως καὶ τοῦ περι ὑπάρξεως ἀγῶνος, καὶ διωρίζοντο Πρόξενοι πρὸς ἱκανοποίησιν παντοειδῶν συμφερόντων, ἐπ' αὐτῶν δὲ ἐπεκρέμαντο ἀενάως αἱ παύσεις, αἱ μεταθέσεις, καὶ ἄλλα, ὥστε δὲν ἠδύναντο μετὰ θάρρους καὶ ἀνέσεως ν' ἀροσιωθῶσιν εἰς τὸ καθήκον των· ἐνῶ οἱ πρῶτοι, οἱ πρὸ τῆς μεταπολιτεύσεως, ἐξελέγοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἀειμνήστου Ὀθωνος, ὅστις σπουδαῖον μέρος ἐλάμβανε, καὶ ἀδιακόπως ἐμερίμνα, ὅπως ἐνθαρρύνονται καὶ προάγονται. Ὁμιλῶν δὲ περὶ Ἠπειρῶν καὶ Ἰωαννίνων, δὲν δύναμαι σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης ἕνεκα νὰ μὴ προσθέσω, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ὀθων ὑψηλόφρων, ἀξιοπρεπέστατος, περικυκλούμενος μάλιστα ὑπὸ δμοίως φύσεως πολιτικῶν ἀνδρῶν, πεπειραμένων, τῆς μεγάλης γενεᾶς, ἔδιδε μεγίστην σημασίαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του, παρὰ ταῖς μὴ προσηρημέναις εἰς τὸ Κράτος του Ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις, καὶ ἀδιακόπως μελετῶν καὶ σκεπτόμενος περὶ αὐτῶν, μετὰ μεγάλης διορατικότητος προσέβλεπε, ὅτι τάχιον ἢ βραδύτερον θὰ ἐπαρουσιάζετο ἡ εὐσχημος ἢ κατάλληλος στιγμή πρὸς κατοχὴν αὐτῶν· διὰ τοῦτο, ἀπῆται ἀντὶ πάσης θυσίας τὴν σύνταξιν τῶν στρατιωτικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ἐπιτυχῶν εἰς τοῦτο

συμπράκτορα καὶ συνεργὸν τὸν ἐνάρτετον ἐκεῖνον ἄνδρα ὅστις ἀξίως ἔφερε τὸ ὄνομα υἱοῦ τοῦ Μάρκου Βότσαρη, ἀλλὰ τοῦτον τὸν στρατὸν ἡμεῖς μετὰ ταῦτα, τυφλωθέντες ἐκ τοῦ φατριατισμοῦ καὶ τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος παρελῦσαμεν ἐντελῶς, καὶ ἐν τῇ καταλληλοτάτῃ στιγμῇ τοῦ 1880, εὐρέθημεν ἀσύντακτοι, καταφυγόντες εἰς ταπεινῶτικὰς ἱερασίας, ἀκάρπους, ἀσεβήσαντες οὕτω ἐνώπιον τῆς τῶν πατέρων ἡμῶν ἱστορίας.

Ἐπανερχόμενος εἰς τὴν σειρὰν τῆς διηγήσεώς μου, ἔχω καὶ ἑτέραν ἀπόδειξιν τῶν ἀγαθῶν διαθέσεων τοῦ Σόνδερος ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὴν ἐξῆς· μετὰ τὴν λεηλασίαν τοῦ Μετσόβου, καὶ τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐπαναστάσεως, τὰ Ἀλβανικὰ ἄτακτα στίφη, ἐπανερχόμενα ἐλεηλάτουν ἀδιακρίτως πάντα τὰ χωρία, ἀποστατήσαντα καὶ μὴ ἀποστατήσαντα, διήραπαζαν ὀλοκλήρη ποιμίνα χριστιανῶν, πλεῖστα ὅσα πολύτιμα σκευὴ ἐκκλησιῶν, καὶ ἄλλα εἶδη. Τοῦτο πληροφορηθεὶς ὁ Σόνδερος, τρέχει κατεσπευσμένως ἐκ Πρεβέζης εἰς Ἄρταν, ἐξ Ἄρτης εἰς Παράμυθίαν, ἐκείθεν εἰς Ἰωάννινα, ἀρπάζων ἀπὸ τῶν Ἀλβανικῶν σιφῶν ὀλοκλήρη ποιμίνα, τὰ τῶν ἐκκλησιῶν σκευὴ, καὶ ἀποδίδων αὐτὰ εἰς τοὺς νομίμους κυρίους των. Συνάμα δέ, ὅπως ἐκφοβήσῃ τὰς διαφόρους ἀρχάς, ἀπέστειλεν αὐτοβούλως καὶ ὑπ' εὐθύνην του, διακοίνωσιν ἔγγραφον οὕτω συντεταγμένην: «Ἄν ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις δὲν λάβῃ ἀμέσως πάντα τὰ σύντονα μέτρα, πρὸς πύσιν τῆς λεηλασίας, ἀπόδοσιν τῶν λεηλατηθέντων, καὶ ἐπ' ἀνάδοσιν τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας, ἡ Μεγάλη Βρετανία θὰ παύσῃ οὐδὲν σύμμαχος καὶ προστάτις τῆς Τουρκίας», ἔγγραφον ὅπερ ἐξέπληξε τοὺς Ὀθωμανούς, καὶ ἔφερε τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα· συνάμα δὲ ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Κυβερνησίν του τί ἔπραξε, καὶ γνωρίζω θετικῶς, ὅτι ἐνεκρίθη ἡ διαγωγή του πληρέστατα.

Δὲν ἀμφιβάλω ὅτι ἐνόησατε, ὅτι ἡ προστασία τοῦ Σόνδερος δὲν περιωρίζετο εἰς τοὺς Ἰονίους, ἀλλὰ καὶ ἐν γένει εἰς ὅλους τοὺς Χριστιανούς καὶ Μουτουλμάνους τῆς Ἠπειροῦ. Ἐπεμβλίνων ἀποτελεσματικῶς ὅπως θεραπεύσῃ πᾶσαν ἀδικίαν, ἀνομίαν καὶ ἀρπαγὴν, μάλιστα διὰ τὰς ἀρπαγὰς καὶ ληστείας, ὅπως αὐταὶ μὴ ὑψώνωσι κεφαλὴν, σπουδαῖον μέρος ἐλάμβανε εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Δερβέναγα Ἠπειροῦ Θεσσαλίας, ὅπερ σήμερον εἶνε ἀπὸ δεκαπενταετίας κατηρηγμένον, ἀξίωμα ὑψηλὸν καὶ προσοδοφόρον, ὅπερ ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματός του, Δερβέν, σημαῖνον δημόσιον δρόμον, ἦτο ἀξίωμα σκοπὸν ἔχον νὰ φρουρῇ τὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν τῶν συγκοινωνιῶν ὅλης τῆς γενικῆς διοικήσεως, καὶ συνάμα νὰ φρουρῇ τὰ μεθόρια τὰ Ἑλληνικὰ. Δύο οἰκογένειαι Ἀλβανικαὶ πρωτίστως διηγωνίζοντο ὅπως κατέχωσι τοῦτο τὸ ἀξίωμα, ἡ τῶν Φράσιαρη, Ἰσμαήλ πασᾶς, Σωλεϊμὴν βέϋς, Ἀδὰμ βέϋς, ἀδελφοί, καὶ ἡ τοῦ Τσέλιου Πίτσαρη. Ὁ Σόνδερος προστίμα καὶ ἐπροστάτευε πάντοτε τοὺς Φράσιαρη, ὡς ἡπιωτέρους,

προσηνεῖς, καὶ διότι ἦσαν ἀρκούντως ἰσχυροὶ ἠθικῶς, ὥστε νὰ τολμήσῃ τις νὰ διαπραξῇ ληστείαν, προσβάλλων οὕτω τὴν φιλοτιμίαν των, ὑπευθύνων ὄντων· ἐνῶ δὲ Τσέλιος, ἦτο δραστήριος μὲν, ἀλλὰ ὠμὸς καὶ ἀπότομος ἄνθρωπος, καὶ ἐκ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς του Πίτσκι τῆς ἐπαρχίας Τεπελέν, εἶχε ὡς ἄνδρας Λιάπιδες, ἀγριωτέρους τῶν ἄλλων Ἀλβανῶν· καὶ διὰ τοῦτο εἶδομεν τὸ ἐμπόριον προαγόμενον καὶ ἀναπτυσσόμενον, ἕνεκα τῶν ἐχεγγύων, ἅτινα παρεῖχεν ἡ δημοσία ἀσφάλεια, τὰ χρηματοδόματα ἐξ Ἰωαννίνων διὰ Σκιάνδος εἰς Κέρκυραν ἦσαν εἰς ἀνάσσειν κίνησιν, ὑπηρεσία ἧτις ἐξετελεῖτο ἀκριβῶς καὶ πιστῶς ὑπὸ τριῶν οἰκογενειῶν Μουσουλμάνων Ἀλβανῶν, ὧν ἐντιμοτάτη μάλιστα ἦτο ἡ τοῦ Μπράχου. Ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων, ἧτις διὰ ῥητοῦ ἄρθρου ἀφῆρσε πᾶν δικαίωμα ἀπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῶν ξένων Δυναμῶν, τοῦ νὰ ἀναμιγνύονται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς ὑψηλῆς Πύλης συμφέροντα, οὐδόλως ἐτάραξε τὰς ἐνεργείας τοῦ Σόνδερς· τοῦναντίον μάλιστα, δρᾶζοντες τὴν εὐκαιρίαν, καθ' ἣν ἐν παρατάξει καὶ διὰ κανονοβολισμῶν ἐν Πρεσβείῃ ἀνεκηρύσσεται ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Χάτχουμαγιούμ, τῆ συμβουλῆ καὶ προστασίᾳ αὐτοῦ τοῦ Σόνδερς, οἱ χριστιανοὶ ὅπως συμμεθέξωσι καὶ αὐτοὶ τῆς χάρις, ἐσήμαναν τοὺς κώδωνας τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ οὕτω πως ἡ κωδωνοκρουσίς καθιερώθη, ἐνῶ ἐν Ἰωαννίνοις μέχρι σήμερον τοιοῦτόν τι δὲν κατωρθώθη. Βραδύτερον δὲ καὶ συμφῶνως ταῖς διατάξεσι τοῦ Χατχουμαγιούμ, ὅπερ ἀπέδωσε πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐξάσκησιν τὴν θρησκευτικὴν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, παρίστατο ὁ ἴδιος προσωπικῶς, ἐπὶ τόπου, εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἐν Πρεσβείῃ, διότι ἐκ διαφόρων στρεφодиῶν προφάσεων, οἱ Ὀθωμανοὶ παρεκώλυον τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ. Ὡς ἐκ τούτου δὲ βλέπομεν σήμερον, ἐπὶ τῆς θύρας τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ λίθου τὸ ὄνομα τοῦ Σόνδερς, ὡς δεῖγμα εὐγνωμοσύνης. Τὰ ἐμπόδια ἐν γένει ἅτινα οἱ Ὀθωμανοὶ ἐνήργουν ἀπέναντι τῶν ἀνεγειρομένων ὀρθοδόξων ναῶν, δὲν προήρχοντο τόσον ἐκ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ἀντιζηλίας, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεγείροντο μεγαλοπρεπεῖς καὶ καταστόλιστοι. Οὕτω π. χ. ὅτε τὰ Ἰωάννινα ἀνήγειρον μεγαλοπρεπῶς ἐκ βῆθρων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀρχιμανδρίου, ἧτις εἶνε τὸ κοινὸν νεκροταφεῖον τῆς πόλεως καὶ Εὐρωπαίων χριστιανῶν, ἡ φιλοτιμία τῶν Μουσουλμάνων Ἰωαννιτῶν, προσεβλήθη. Ἡ τοπικὴ ἀρχή, ὅπως ἐκνοποιήσῃ αὐτούς, θεωρήσασα τὸν ναὸν ὅτι ἠδύνατο καὶ ἐν περιπτώσει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φρούριον, ἐκτίσεν ἀπέναντι τοῦ Ἀρχιμανδρίου στρατῶνα μικρόν, εἰς τὴν ἄκρην τῆς πλατείας τῶν Ἑβραϊκῶν μνημάτων· μετεκρίνον δὲ τοὺς λίθους πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ στρατῶνος, ἐκ Κιουλᾶ ἀποτεφρωθέντος, ἐν παρατάξει, προπορευομένης τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς, τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν, τῶν θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν, φερόντων πάντων τούτων ἐν χερσὶ καὶ ἐπ' ὤμου λίθους. Τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὸ 1861.

Κακῆ τύχῃ τῆς Ἠπειροῦ ὁ Σόνδερς τὸ 1860, ἐγκατέλειψε τὴν Ἠπειρον, προαχθεὶς ὡς Πρόξενος εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἐποχῆς ἀρχεται ἡ κατὰ πτωσις τοῦ ἐμπορίου, ἡ δημοσία πίστις ἐκλονίσθη ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ εὐφοροὶ ἐπαρχίαι τῆς Μουζακίας καὶ Θεσπρωτίας, διὰ τῶν συγκοινωνιῶν ἄς ἀνέπτυξεν ἡ Αὐστριακὴ ἐταιρεία τοῦ Λούδ μετὰ τῆς Κερκύρας καὶ Τεργέστης, ἐπρομηθεύοντο ἀπ' εὐθείας τὰ ἀναγκαιοῦντα ἐμπορεύματα, καὶ ὄχι πλέον ἐξ Ἰωαννίνων, ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις εἰσήζε καθ' ὅλους τοὺς κλάδους τοὺς δικαστικούς, ἐν γένει εἰς Τελωνεῖα, δικαστήρια ὑποχρεωτικῶς τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν, ὅθεν ἀπέβησαν περιττοὶ οἱ ὑπάλληλοι χριστιανοί. Ἐκ τούτου τοῦ γεγονότος ὠφελήθησαν οἱ Μουσουλμάνοι Ἰωαννῖται, οἵτινες ἐκπαίδευθέντες εἰς τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν καὶ εὐφυεῖς ὄντες, κατέλαβον πλείστας ὁσας θέσεις, τελωνειακὰς καὶ δικαστικὰς, ἀποστελλόμενοι καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνορθώσαντες λαμπρὰ τὰ οἰκονομικὰ των.

Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κούζα ἐν Ρουμουνίᾳ κατέσχε ἅπαντα τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, ἐξ ὧν ὡς εἶδομεν, ὄχι ὀλίγος πλοῦτος εἰσῆρχετο εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, αἱ δὲ Ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ ναὶ μὲν ἔπαυσαν τὰς αὐθαιρέσιαις, σφαγὰς, ὁ φανατισμὸς σπουδαίως ἠλλαττώθη, ἀλλὰ ἤρχισε ἡ ἀργυρολογία, ἡ εὐσχημος, περιβεβλημένη τὸν τύπον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς διοικητικῆς ἐνεργείας. Ὅσοι Μουσουλμάνοι εἶχον πωλήσει τὰ κτήματά των, εἴτε ἐκουσίως, εἴτε ἀναγκαστικῶς, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Σόνδερς, προσήρχοντο τῶρα εἰς τὰ δικαστήρια, ἐνάγοντες τοὺς κατόχους τῶν κτημάτων, ὅτι ἠγόρασαν αὐτὰ εἰς εὐτελεῖ τιμήν, ἧτις σήμερον εἶνε τριπλασία, ἄλλοι ὅτι δὲν ἐπώλησαν δολοκλήρον τὸ κτήμα, καὶ πάντοτε σχεδὸν ἐπρόκειτο περὶ τσεφλικίων, καὶ ἐπειδὴ οἱ τίτλοι ἰδιοκτησίας δὲν εἶχον τὴν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν τῶν ὀρίων, ἡ δίκη παρετείνετο, καὶ ἐκ τοῦ ἐνάγοντος καὶ ἐναγομένου ὄχι ὀλίγα χρήματα ἐπορίζοντο οἱ δικαστικοὶ καὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι. Τὴν ἀλήθειαν τῶν ὑπ' ἐμοῦ διηγουμένων, μαρτυρεῖ ὁ ἐν Ἰωαννίνοις Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας κ. Στούαρτ, ὅστις μὴ λαμβάνων οὐδὲν ἐνδιαφέρον, ὄχι μόνον ὑπὲρ τῶν ἐγγχωρίων ὡς ὁ Σόνδερς, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὲρ τῶν Ἰονίων, ἀπαθῆς θεατῆς, μάλιστα θεωρούμενος ὡς φίλος ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, διὰ τῶν ἐγγράφων διακοινώσεών του εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, ἅτινα ἐδημοσίευσεν καὶ ἀνέλυσε ἡ Ἐπιθεώρησις τῶν δύο Κόσμων τῶν Παρισίων, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρει καὶ ὅτι «Ἡ δικαιοσύνη πωλεῖται δημοσίως.» Καὶ μὴ νομίσατε ὅτι τοῦτο ἔπραττον μόνον οἱ ἰδιῶται, ἡ ἰδίᾳ Κυβέρνησις ἐδίδο ἀναφανδὸν τὸ παράδειγμα, μὴ ἔχουσα πλέον τὸν χαλινὸν τοῦ Σόνδερς. Ἀξιοδιήγητον καὶ πολύκροτον ἦτο τὸ πάθημα τῆς Ἀγιοραπέζης, πολυανθρώπου καὶ εὐφόρου χωρίου παρὰ τὴν Πάργαν, ὅπερ αὐθαιρέτως ἡ Κυβέρνησις ἐδήλωσεν ὅτι εἶνε τσεφλικία καὶ ὄχι ἰδιόκτητον τῶν κατοί-

κων, ἐνῶ τοῦλάχιστον ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἐπλήρωνε τοὺς νομίμους φόρους τοῦ Κράτους, οὐδέποτε δὲ τὴν ἐπικαρπίαν, ἦτοι τὸ ἴμωρον τῶν τσιφλικίων* ἀντιστάντες πεισματωδῶς οἱ κάτοικοι, πορευθέντες οἱ μὲν εἰς Ἰωάννινα, οἱ δὲ εἰς Πρέβεζαν ὅπως ἀπαιτήσωσι δικαιοσύνην, ἐφυλακίζοντο, τὸ περιεργότερον δὲ ἦτο, ὅτι ὁ Μουτεσαρίφης Πρεβέζης Κουρδος, ἐπειδὴ δύο μέλη τοῦ δικαστικοῦ συμβουλίου Πάργας δὲν ὑπέγραψαν τὴν ἀπόφασιν κατὰ τῶν Ἀγιοραπέζιτων, εὐσυνειδήτως πράττοντες, οἱ Ἀρίφ Γκρεντές, καὶ Εὐθύμιος Δαμουλίτσας, προσκαλέσας τούτους ἐκ Πάργας εἰς Πρέβεζαν, τοὺς ἐφυλάκισε, ὑποχρεώσας αὐτοὺς νὰ ὑπογράψωσι. Τέλος ὁ πρόκριτος τοῦ χωρίου Δημήτριος Ζῶτος, φύσει νοήμων, διατελέσας πάντοτε μέλος διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν τῶν ἐπιτοπιῶν συμβουλίων, γνωρίζων ἄριστα τὰς διόδους τῶν πολιτικῶν Ὀθωμανικῶν λαβυρίθων, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν παραλαβὼν καὶ τρεῖς ἄλλους συγχωρικούς του καὶ οὕτω ἔσωσε τὴν Ἀγιοράπεζαν τὸ 1873. Ἐνῶ δὲ ταῦτα τὰ τῆς ἀργυρολογίας ἐτελοῦντο, συνέβη ἡ πυρκαϊὰ τῶν Ἰωαννίνων, ἣτις ἀπετέρωσε ἅπασαν τὴν ἀγορὰν κατὰ τὸ 1865, σπουδαίως ζημιώσασα τὸν τόπον. Φθάνομεν δὲ εἰς τὸν πόλεμον τῶν Σλάβων κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας, ὅπου δὲν λαμβάνω ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπανειλημμένους βοήθειάς πρὸς τὸ Κράτος, εἰς χρήματα, κτήνη, ἐνδύματα, τὰς ζημίας ἐκ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας κατὰ $75 \frac{0}{100}$, τὴν τοῦ νομίσματος τοῦ χαλκοῦ, ὅστις ἐκηρύχθη οὐδεμιᾶς ἀξίας, καὶ τὴν τῶν εἰκοσαρίων καὶ μπεσλικίων, κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀναγνωρισθεῖσα τῆς τρεχούσης ἀξίας, ἀλλὰ τὴν ἐξέγερσιν τῆς συστηματικῆς ληστείας, ἣτις ἐνσπείρασα τὸν φόβον καὶ τοῦ τρόμου, κατερῆμωσε καὶ ἐλεηλάτησε τὸ ἥμισυ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ζαγορίου, καὶ ἐπκρίχας Κονίτσης, ἀφίνω τὰ τῶν ἐπιλοίπων ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου, ὅπου δὲν ἐξετελέσθησαν τὰ ἔργα καὶ αἱ βανδαλικαὶ πράξεις τοῦ Ζαγορίου, τὴν καταστροφὴν πολλῶν οἰκογενειῶν οἰκονομικῶς ἐν Ἰωαννίνοις ἰδίως Ἑβραίων, οἵτινες τροφοδοτοῦν τοῦ Ἀυτοκρατορικοῦ στρατοῦ ὄντες, ὡς ἐκ τῆς πτωχεύσεως τοῦ κράτους ἔχουν νὰ λάβουν 150 χιλιάδας ὡς ἔγγιστα λιρῶν Ὀθωμανικῶν, τὴν παῦσιν, ἢ ἄτακτον πληρωμὴν τῶν Ὀθωμανῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων, τὸν ἐκ τῆς Ἠπείρου ἀποχωρισμὸν τῆς Θεσσαλίας, ἣτις ἐμπορικῶς, καὶ δι' ἄλλων ἀσχολιῶν, ἦτο ὄχι μικρὰ πηγὴ πλούτου τῆς Ἠπείρου, καὶ θέλετε ἐνοήσει, ποίαν σπουδαίαν, οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν κρίσιν διέρχεται ἡ Ἠπειρος.

Ἐπανερχόμενος εἰς τὸ προκείμενον περὶ τῶν εὐφυῶν Κουτσοβλάχων, πιστεύω ὅτι ἐπέισθητε, ποία ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἐκ τῶν ὀρέων των καταβάσεως εἰς τὰς πεδιάδας, ἢ βελτίωσις τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας, καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἐμπορίου* διεδέχθησαν δὲ τοὺς Ἕλληνας ἐμπόρους, καὶ διαγωνίζονται καὶ σήμερον ἐπιτυχῶς πρὸς τοὺς Ἑβραίους, διότι διετήρησαν καὶ εἰς τὰς πεδιάδας τὰ αὐτὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν ὀρέων των, ὑγιεινῶς.

τρεφόμενοι, κατοικοῦντες, καὶ ἐνδύόμενοι ἐκ τῆς τοπικῆς των βιομηχανίας τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, καὶ δι' αὐτῶν στολίζοντες τὰς οἰκίας των* ἐν δὲ τῇ ἐργασίᾳ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, κύριοι καὶ ὑπηρεταί, μετὰ τῶν υἱῶν των* καὶ ἐν Ἰωαννίνοις, μετὰ τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν, ὁ μᾶλλον εὐνοούμενος καὶ τὰ πιστὰ χαίρων παρὰ τῇ Ὀθωμανικῇ Κυβερνήτει, εἶνε Κουτσοβλάχος, ὁ κ. Τσανάκας, ὃν καλῶς γνωρίσας ἀποκαλῶ φρόνιμον πατριώτην, εἶνε δὲ Μετσοβίτης.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν Κουτσοβλάχων, ἀλλὰ δὲν δύναμαι, πρὶν ἢ διηγηθῶ περὶ τοῦ Ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ, νὰ μὴ καθυποβάλλω ὑμῖν, ὅτι δίκαιον καὶ πρέπον εἶνε, νομίζω, ν' ἀντιχῆτη ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ πολυτίμου τούτου Συλλόγου, ἐν εὐγε, ἀποτεινόμενον πρὸς τὴν ἐπιπνεύσασαν ταύτην ζωογόνον αὔραν τῆς Ἠπείρου, τὸν ἐντιμότερον Σίδνεϋ Σμιθ Σόνδερς.

B'*

Μέλλων ἤδη νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν διήγησιν περὶ τῶν Ἀλβανῶν, ἐκ καθήκοντος ὀφείλω πάλιν νὰ μνημονεύσω τὴν ἀξίαν τοῦ Γεωγραφικοῦ πίνακος τοῦ κ. Δὲ Γουβερνάτη, ὅστις, πρὸς εὐκολίαν τῶν καταγινομένων περὶ Ἠπείρου, ἐχρωμάτισε ἐκάστην φυλὴν μὲ ἴδιον χρῶμα, ὥστε μελετῶν τις τὸν χάρτην τοῦτον, πλὴν τῆς γεωγραφικῆς ἀκριβείας, ἀντιλαμβάνεται εὐκόλως, πῶς εἶνε διεσπαρμένοι αἱ τρεῖς φυλαὶ αἱ κατοικοῦσαι τὴν Ἠπειρον. Ἄν δὲ μέχρι τοῦ Ἄψου προσέθηκε καὶ τέταρτον χρῶμα, ἐκ πλάνης ὡς ἐγὼ νομίζω, θεωρήσας τοὺς Χάονας Ἀλβανούς, ὡς μὴ ἐπηρεσθέντας ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς θὰ ἀποδείξω, ὀφείλω πρῶτον νὰ παρατηρήσω, ὅτι ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἐννοεῖ, οὐδὲ ἰσχυρίζεται ὅτι ἀκριβὲς εἶνε τὸ ἔργον του καὶ πιθανὸν ὡς ἀγνωστῶν τὰς γλώσσας τοῦ τόπου, νὰ ἠπατήθη, τοῦτο ὅμως οὐδόλως ἐλαττόνει τὴν ἀξίαν τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ ἔργου του. Ἄν ὅμως πάλιν, καὶ τοῦτο πιθανόν, διὰ πολιτικούς λόγους, καὶ ἐν γνώσει ἐχρωμάτισε τὴν Χαονίαν διὰ χρώματος διαφόρου τοῦ τῶν λοιπῶν Ἀλβανῶν μέχρι Ἄψου, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεώς του καὶ τοῦ ἔθνους του, εἶνε πάλιν ἐπικινετός, διότι τὸ καθήκον του ἐξετέλεσε ἐντίμως καὶ πιστῶς, ὡς ἀνώτερος ὑπάλληλος. Ἄλλ' ὅπως ἀκριβέστερος γέινω καὶ ἕκαστος εὐκολώτερον κρίνη, πρέπει νὰ προσθέσω, ὅτι ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης, ὃν ἠτύχησα νὰ γνωρίσω τὸ 1879 ἐν Πρεβέζῃ, ἀνὴρ ἐμβριθῆς καὶ φύσει πεπρωκισμένος, ὅπως διαπρέψη εἰς τὴν πολιτικὴν ὑπηρεσίαν, εἶπεν ἐν τῇ διηγήσει του, ἐκδίδων τὸν γεωγραφικὸν πίνακά του, μίαν μεγάλην ἀλήθειαν ἣτις εἶνε πικρά, καὶ πληγὴ καίρια εἰς πάντα εὐαίσθητον

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 13 Μαρτίου.

Ἑλληνα, ὅτι δηλ. ἡ Ἡπειρος, «εἶνε διηρημένη καὶ ἀπελπισ, καὶ μία στιβαρὰ χεὶρ μόνον δύναται ν' ἀναγεννήσῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἐλπίδα, καὶ αἱ διχόνοιοι νὰ πύσωσι». Πράγματι, κύριοι, ἡ ἐπαρχία ἐκεῖνη ἣτις ἔλαβε τοσοῦτον σπουδαῖον μέρος, ὅπως ἐκ τοῦ ληθαίου ἀφυπνίσῃ τὸν Ἑλληνισμόν, καὶ προσηγορεύσῃ εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ἀπόδειξις οἱ ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι, οἵτινες ὤμοσαν νὰ μὴ νυμφευθῶσιν, ὅπως ἐργαζόμενοι καὶ πλουτοῦντες ἐν Ρωσίᾳ, χορηγῶσι τὰ ἀπαιτούμενα χρηματικὰ μέσα πρὸς τοιαύτην ιδέαν εὐγενῆ καὶ ὑψηλῆν, ἣν ἐπραγματοποίησεν ὁ Κοραΐς καὶ οἱ λοιποὶ λόγιοι Ἕλληνας. Διὰ τῶν χρημάτων τῶν Ζωσιμάδων ἡ ἐπαρχία ἐκεῖνη ἣτις ἔλαβε τοσοῦτον ἔνδοξον μέρος εἰς τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα, προσενεγκούσα γενναίως τὸ αἶμά της καὶ τέλος ἡ ἐπαρχία ἐκεῖνη, ἣτις μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πυρῆνος συνετέλεσε διὰ τῶν χρημάτων της νὰ ἀνεγερθῶσι τὰ ἄριστα ἐκπαιδευτικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, τὰ ἐν Ἀθήναις, προνοοῦσα περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αὐτὴ λέγω ἡ ἐπαρχία σήμερον εἶνε ἀπελπισ, ὡς τὴν λέγει ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἡπειρῷ εἶνε εἰς διχόνοϊαν. Ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης, ὡς προεῖπον, προσθέτει, ὅτι δεῖται ἡ Ἡπειρος στιβαρὰς χεῖρας, αὕτη δὲ εἶνε μεγαλητέρα ἀλήθεια, ἣν ἕκαστος θὰ ἐννοήσῃ, ὅταν διηγηθῶ ἡμῖν περὶ τοῦ Ἀλβανικοῦ Συνδέσμου· διότι πραγματικῶς ἀπὸ τοῦ 1862 ἡμεῖς οἱ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, εἴμεθα πικράλυτοι, καὶ δὲν εἶνε αἱ χεῖρες ἡμῶν ἱκαναὶ ὅπως κρατήσωσι λαοὺς ἀνήκοντας καὶ θέλοντας νὰ εἶνε μεθ' ἡμῶν.

Καὶ ἀφίνοντες κατὰ μέρος, πρὸς τὸ παρόν, πολλὰ ἄλλα, ἴδεν ἔπρεπε ἡμεῖς νὰ ἔχωμεν πρότυπον πίνακα γεωγραφικόν, ὡς τὸν τοῦ κ. Δὲ Γουβερνάτη, ὃν συνέταξεν ὡς ὁ ἴδιος λέγει, ἐξ ἐπιστημονικοῦ ζήλου καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων ἀσχολιῶν ἃς τῷ παρεῖχεν ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἰταλικὴ καὶ ὀλιγόριθμος ἀποικία· Δὲν ἔπρεπε ἡμεῖς ἐκ συμφέροντος ἠθικοῦ τε καὶ ὕλικου νὰ ἔχωμεν τελειότερον πίνακα γεωγραφικὸν τῆς χώρας, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστημονικὸν καὶ ἐπὶ τόπου συντεταγμένον καὶ μᾶλλον ἀκριβῆ, ὅστις νὰ δεικνύῃ διὰ διαφόρων χρωμάτων πῶς εἶνε διεσπαρμέναι αἱ τρεῖς φυλαὶ αὐταί; Τοιοῦτον πίνακα ἔφερα κύριοι, διωρθωμένον, αὐτὸν δηλ. τὸν τοῦ κ. Δὲ Γουβερνάτη, Προξένου τῆς Ἰταλίας εἰς Ἰωάννινα, ἀλλὰ ὁ λόγιος οὗτος καὶ ἐπιστήμων ἀνὴρ, ἐν πρώτοις, καὶ αὕτη εἶνε ἡ κυριώτατη αἰτία ἣτις μὲ ἠνάγκασε νὰ γράψω τὴν διήγησίν μου ταύτην, ἐκήρυξε τὴν Χαονίαν ὡς μὴ ἐπηρεασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἅρα μὴ ἀνήκουσαν, ἢ ἀδίκως διεκδικουμένην ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ πρὸς τὸ παρόν λέγω, ὅτι καλῶς ἔπραξεν ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης, ἀφοῦ τοῦτο ἦτο συμφέρον αὐτῷ, ἀφοῦ ἡμεῖς οἱ τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, ὅχι μόνον ὑψηλόφρονες δὲν εἴμεθα πλέον, ἀλλ' οὐδὲ τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα ἡμῶν ἐπιβλέπομεν.

Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας τῆς ἀπὸ τοῦ Ἄψου μέχρι Γλυκεός, συμπεριλαμ-

βανούσης ὅλον τὸ Σούλιον, ὅχι μόνον αὐτοὶ εἶνε μία καὶ ἡ αὐτὴ φυλὴ Χριστιανοὶ τε καὶ Μουσουλμάνοι, τὰ αὐτὰ ἦθη, ἔθιμα, γλῶσσαν ἔχουσα, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ Ἀλβανοί, οἱ διεσπαρμένοι ἀπὸ τοῦ Γλυκεός μέχρι τοῦ Ταυγέτου καθ' ὅλην τὴν ἐλευθέρως Ἑλλάδα, εἶνε ἡ αὐτὴ γνησίᾳ Πελασγικὴ φυλὴ. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην εὐκόλως δύναται νὰ ἐννοήσῃ πᾶς τις, καὶ παραδεχθῆ, ἀφοῦ συγκρίνῃ πάντας τοὺς ἐθνολογικῶς, ἀνθρωπολογικῶς, συμφῶνως πρὸς τὰς σημερινὰς γνώσεις καὶ ἐξετάσῃ αὐτούς, ὅτι κοινούς ἔχουσι τοὺς φυσικοὺς αὐτῶν χαρακτηρισμοὺς.

Ποῖος ὁ ἐθνολογικὸς αὐτῶν τύπος, ὃν σήμερον παρατηροῦμεν; Ὁ Πελασγικὸς τύπος, ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμενος, μᾶς παρουσιάζει τοὺς Ἀλβανούς ὑψηλοὺς, καθ' ὃ ὄρεινους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔχοντας ἀνάγκην πνευμόνων εὐρυτέρων, ἐπομένως καλῶς ἀνεπτυγμένους, καὶ κατὰ τὸ ὁστέικόν καὶ μυϊκὸν σύστημα, ἵνα οὕτω καὶ μᾶλλον ἀντέχωσιν εἰς τοὺς ἀπαιτούμενους κόπους καὶ μόχθους τοῦ ὄρεινου βίου, ἰδίᾳ τῆς ἀναβάσεως καὶ καταβάσεως. Τὸ κρανίον παρουσιάζει ἀκοῦσαν ἀναλογίαν μεταξὺ προσώπου καὶ κεφαλῆς, ἡ κατατομὴ τοῦ προσώπου καμπύλη, ἅρα τὰ γωνιόμετρα θὰ μᾶς ὑποδείξωσι μᾶλλον γωνίας ἀμβλείας, ἥτοι διάνοϊαν καλήν, ἢ ῥίς ἀετώδης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ κεφαλὴ ἐπιμήκης ἔχουσα μέτωπον κλίνον εἰς τὰ ὀπισθεν, κανονικὴ. Τί διαφορά ὑπάρχει μεταξὺ τούτου τοῦ κρανίου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου; Συμμετρία καὶ χάρις τελειότερα, κατατομὴ προσώπου καταφανεστέρα, ἰδιορρυθμὸς κατατομὴ Ἑλληνικὴ. Ἡ ῥίς ὅχι ἀετώδης, ἀλλὰ σύμμετρος καὶ κανονικὴ, ἀνάλογος πρὸς τὴν κατατομὴν, ἡ κεφαλὴ μᾶλλον ἀνεπτυγμένη, τὸ μέτωπον ὑψηλότερον, κανονικότης καὶ χάρις καταφανεστέρα. Σήμερον τί παρατηροῦμεν ἐξ ὅλων τούτων εἰς τοὺς ἐντεθῆεν τοῦ Ἄψου Ἀλβανούς; Πρῶτον ὁ τύπος ὁ Πελασγικὸς ἐνοθεύθη ὑπὸ τοῦ Σλαβικοῦ τύπου· δὲν ἀπαντῶμεν μεγάλας κεφαλὰς, βλέπομεν πρόσωπον μικρότερον, δυσαναλογίαν μεταξὺ προσώπου καὶ κεφαλῆς, κατατομὴν τοῦ προσώπου σπανίως καμπύλην. Δεύτερον ἐτροποποιήθη ὁ Πελασγικὸς τύπος ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι πλεῖστοι ὄρεινοὶ ἔγειναν πεδινοί, ὡς οἱ κατοικοῦντες σήμερον τὴν εὐφορον πεδιάδα τῆς Μουζακιάς, ἢ Βερατίου, τὴν τοῦ Αὐλῶνος, οἱ Σπεσιώται, οἱ Ὑδραῖοι, οὓς παρατηροῦμεν ὅχι πλέον ὑψηλοὺς, ἀλλὰ χαμηλοὺς μᾶλλον. Ἡ παρατήρησις δὲ αὕτη ἐνισχύεται ἐὰν παρατηρήσῃ τις τοὺς Θεσπρωτοὺς, ὃν ἡ ἐπαρχία δὲν εἶνε οὔτε ὄρεινὴ, οὔτε πεδινὴ, ἀλλὰ λοφώδης· τοὺς βλέπομεν διατηροῦντας τὸν μέσον ὄρον μεταξὺ τῶν ὄρεινῶν Ἀλβανῶν τῆς Πρεμετῆς, Ἀργυροκάστρου, Τεπελέν, καὶ τῶν πεδινῶν Μουζακιάς καὶ Αὐλῶνος. Καὶ τέλος, τρίτον, ὁ Πελασγικὸς τύπος ὠπισθοδρόμησεν ἕνεκα ὑγιεινῶν λόγων, ὡς βλέπομεν ἐκπεσόντα αὐτὸν ἐν ἐπαρχίᾳ Αὐλῶνος, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἐλώδης καχεξία καὶ ἐν Μουζακίᾳ, ἕνεκα τοῦ ἀγόνου τῆς χώρας, ἐπομένως ἕνεκα τῆς κακῆς καὶ ἀνε-

παρκούς τροφῆς, ὡς ἐν Τεπελένι, Σουλίω, καὶ τῆς ἐλλείψεως καὶ ἀγνοίας καὶ τῆς στοιχειωδестаῆτος ὑγιεινῆς.

Τῶντι, σήμερον Πελασγικὸν τύπον ποῦ καὶ ποῦ ἀπαντῶμεν μόνον, ἐν Ἀργυροκάστρῳ, Πρεμετῆ, Σουλίω, ἀλλὰ σχεδὸν πάντοτε νεοθευμένον ὑπὸ τοῦ Σλαβικοῦ· ἀλλὰ παρατηρητῆς εἰδήμων, φιλόπονος καὶ ἀμερόληπτος, λαμβάνων ὑπ' ὅψιν τὰς περιστάσεις καὶ τοὺς λόγους, οὐς ἐμνημόνευσα, δύναται νὰ εὕρῃ ὅλους τοὺς κρίκους δι' ὧν διήλθεν ὁ Πελασγικὸς τύπος. Ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ Ἄψου μέχρι Ταυγέτου Ἀλβανοί, εἶνε μία καὶ ἡ αὐτὴ φυλὴ, ἐπιβεβαιῶν ἔτι ὁ ἰδιῶν χαρακτήρ, φυσικὸς καὶ ἔμφυτος, κοινὸς εἰς ἀπασαν τὴν ῥηθεῖσαν φυλὴν· εἶνε φιλόδοξοι καὶ ἐκδικητικοὶ εἰς τὸ ἔπακρον, ἀγέρωχοι, φιλότιμοι, φιλέριδες, ἐπιβλητικοί, ἀλλὰ καὶ ἀνδρεῖοι, εὐφυεῖς, γενναῖοι· δωροὶ τοιούτους δὲ τοὺς παρατηροῦμεν, εἴτε ἐξομόσαντας, δηλ. Μουσουλμάνους, εἴτε Χριστιανούς, ὡς ἐν Ἑλλάδι. Δὲν φέρω τοὺς Χριστιανούς Ἀλβανούς, τοὺς ἐν Ἠπειρῷ, εἰς σύγκρισιν, διότι ῥαγιαῖδες ὄντες, δὲν ἠδυνήθησαν καὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ διαδραματίσωσι πρωτεῖον πρόσωπον, ὡς οἱ ἐν Ἠπειρῷ Πασάδες καὶ βεῦδες Ἀλβανοί, καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι πρωτεύσαντες Ἀλβανοί· ἀλλὰ ὅστις ἔτυχε νὰ διέλθῃ ἢ διαμείνῃ ἡμέρας τινὰς μελετῶν καὶ ἐξετάζων τὰ συμβαίνοντα εἰς πόλεις, ἢ κώμας, ἢ χωρία Ἀλβανικὰ κατοικούμενα ὑπὸ Χριστιανῶν, θέλει εὐκόλως πεισθῆ, ὅτι καὶ ἐδῶ ἐν στενῷ κύκλῳ ἢ φιλοδοξίᾳ καὶ αἰ λουπαῖ ἰδιότητες, ἃς εἶδομεν ἀνωτέρω, διακλᾶμπουσι.

Μὴ τολμῶν ὡς ἀκατάλληλος νὰ ἐξιστορήσω τὸν Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελέν, σᾶς ὑπενθυμίζω τὴν μεγάλην φιλοδοξίαν του, ἥτις ἦτο, ὅχι ὀλιγωτέρᾳ ἢ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν Σουλτάνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, φιλοδοξίαν ἣν προσεπαθῆσαν νὰ ἐκμεταλλευσθῶσι σκοπίμως καὶ κατακλήλως πιστοὶ τοῦ ἀνδρὸς, μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας.

Ἄλλὰ ἃς λάθωμεν πρόσφατα γεγονότα, ὅπως καλῆτερον συγκρίνωμεν τοὺς ἐν Ἠπειρῷ Ἀλβανούς Μουσουλμάνους πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Τανζιματίου ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τὸ 1844, ἠνάγκασε τοὺς Ἀλβανούς νὰ ἀπολέσωσι τὸ προνόμιον ὅπερ εἶχον, τῆς κατ' εὐθεῖαν κυριαρχίας ἐπὶ τῶν Χριστιανῶν τῆς χώρας ἣν κατόκουν, καθὼς πρὸς τούτοις ἠνάγκασε αὐτούς, ὅπως κατατάσσωνται εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν τὸν Ὀθωμανικόν. Προσβληθείσης οὕτω τῆς φιλοδοξίας των, τῆς φιλοτιμίας των, καὶ τῶν συμφερόντων, ἀπεφάσισαν ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ Σουλτάνου. Πράγματι συνκωπισθέντες οἱ πρόκριτοι Ἀλβανοὶ καὶ συνεννοηθέντες οἱ μέχρι τοῦ Ἄψου ὑψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τοῦ Γκιολέκα, περὶ ἧς ἀντρῆσις παρκκατιῶν ἐκτενέστερον θὰ δμηλήσω. Ἐνθυμήθητε τὸν ναύαρχον Μιαούλην τί ἐπραξέ ὅπως ἐκδικηθῆ τὸν Καποδίστριαν· ἀλλὰ ἰδίως οἱ ἐπιζῶντες ἃς ἐνθυμηθῶμεν τὸν ἐντιμὸν Βούλγαρον τὸν Ὑδραῖον, τί μέρος σπουδαῖον καὶ ἀποτελεσματικὸν ἔλαβε κατὰ τοῦ Ὀθωνος, ὅπως ἐκδικηθῆ αὐτόν, διότι τὸν προσέβλεπεν εἰς τὴν φιλοδοξίαν του. Ὁ ἐξ Αὐλῶνος Σελῆμ

Πασᾶ Βλιώρας, ἐντιμὸς καὶ δίκαιος Ἀλβανός, νομαρχεῦσας ἐν Ἠπειρῷ, δὲν ὑπῆκουε πολλάκις εἰς διαταγὰς τοῦ γενικοῦ Διοικητοῦ Ἰωαννίνων, θεωρῶν αὐτὰς ἀδίκους, καὶ τοῦτο, κύριοι, εἶνε μέγα κατόρθωμα, διότι ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ διοικητικῇ ἱεραρχίᾳ, δὲν εἶνε ἀπολύτως συγκεχωρημένον νὰ ἀντίσταται εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἀνωτέρου ὁ μετ' αὐτὸν ὑπάλληλος· τὸ ἔθιμον εἶνε νὰ λέγει Πέκειῦ καὶ βεβκιάθητε, κύριοι, ὅτι μόνον Ἀλβανὸς ἐτόλμα νὰ πράξῃ τοιοῦτόν τι. Ὁ ἐντιμὸς καὶ φιλόπατρις Βούλγαρος πρωθυπουργὸν τὸ 1874, τί πραξικόπημα ἐτόλμησε τότε κατὰ τῶν καθεστώτων; τὸ ἐπραξεν ἐκ φιλοτιμίας, ἐκ γενναιότητος, διότι ἔβλεπε τὴν πατρίδα του εἰς τὴν δεινὴν καὶ ἐλεεινὴν ἐκείνην κατάστασιν, εἰς ἣν ἔτι χειρότερον βλέπομεν αὐτὴν σήμερον, καὶ ἤθελε διὰ τῆς στιβαρᾶς χειρὸς του νὰ ἀναστειλῇ τὸ κακὸν καὶ νὰ μὴ παραλύσωμεν ἐντελῶς ὅπως ἀληθῶς μᾶς ἀποκαλεῖ παραλύτους ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης. Ἐδῶ ἐξετάζω, κύριοι, τὰς διαθέσεις τῶν Ἀλβανῶν τούτων, δὲν εἶμαι οὔτε ἄξιος οὔτε κατὰλληλος, νὰ κρίνω ἂν πολιτικῶς φρονίμως ἐπραξεν. Ἄς λάθωμεν ὑπ' ὅψιν, καὶ τὸν λαὸν ἐν γένει, τούτων τῶν Ἀλβανῶν τὰ πλήθη, τοὺς μὲν Μουσουλμάνους ὡς ἀτάκτους στρατιώτας, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν ἐνὸς βεῦ τοῦ τύπου των, ἐν Θεσσαλίᾳ, Ἠπειρῷ, ἢ ἄλλαις ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας, τοὺς δὲ Χριστιανούς ἐν Ἑλλάδι ὡς ναύτας εἰς τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν. Πανθολογούμενον εἶνε, ὅτε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰσέτι ἐβασίλευον τὰ ἰστιοφόρα πλοῖα, ποῖαν ὑπεροχὴν εἶχον τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἰδίως τὰ τῶν Σπετσιωτῶν καὶ τῶν Ὑδραίων, ὡς Ἀλβανῶν, καὶ ὡς ἔχοντα τοὺς ἐμπειροτάτους ναύτας, καὶ τοὺς μᾶλλον οἰκονομικοὺς καὶ αὐτάρκεις, περιοριζομένης τῆς τροφῆς των εἰς ἐλάϊας ἢ τυρὸν καὶ δίπυρα, καὶ πότον πλοῦτον ἐσύναζαν. Αὐτὰ ταῦτα βλέπομεν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους Ἀλβανούς, ὡς ἀτάκτους στρατιώτας· εἶνε οἱ ἀνδρείοτατοι καὶ νοημονέστεροι, καὶ προετίμα αὐτοὺς πάντοτε ἢ ὑψηλὴ Πύλη, εἰς τὰς σπουδαιοτάτας, καὶ ἐπικινδυνολάτας ἐκστρατείας, πάντοτε σχεδὸν αὐτοὺς ἐστρατολόγει κατὰ τοῦ ἡρωικοῦ Μαυροβουνίου, ὡς Δερβεναγάδες, κατὰ τῆς ληστείας ἰδίως αὐτοὺς ἐξέλεγε ἐν Ἠπειρῷ καὶ Θεσσαλίᾳ, εἶνε δὲ αὐτάρκεις καὶ οἰκονομικώτατοι, ἐτρέφοντο δὲ μὲ ἀρχρόσιτον, ζωμόν, ξυνόγαλον, ὅπως, ἐπανακαμπτοντες οἴκαδε, ἀποκομίζωσι τὰ περισσεύματα εἰς τὰς οἰκογενεῖάς των. Παρατηροῦμεν αὐτοὺς καὶ ὡς ναύτας, καὶ ὡς στρατιώτας ἐν τῇ ξηρᾷ, δεισιδαίμονας, οὕτω π.χ. καὶ οἱ Μουσουλμάνοι πιστεύουσιν ὡς οἱ χριστιανοί, ὅτι ὁ ἔχων ἐπ' αὐτοῦ Τίμιον ξύλον, τεμάχιον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐφ' οὗ ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς Χριστός, οὔτε τραυματίζεται, οὔτε φονεύεται ἐν πολέμῳ ἢ συμπλοκῇ· εἶνε δὲ φιλέριδες, διὰ φύλλον πῆδημα ξυλοκοποῦνται ἀναμεταξὺ των, ἀρπαγες, ἐν ἀνάγκῃ φονεῖς, ἀλλ' οὐδέποτε βισταῖ παρθένων ἢ γυναικῶν, καὶ ἡ ἀρετὴ αὕτη πηγάζει ἐκ τῆς μεγάλης προσοχῆς, ἣν δίδει ἢ φυλὴ αὕτη ἢ Ἀλβανικὴ εἰς τὴν οἰκογενειακὴν τιμὴν ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, διὸ σέβονται

θησκευτικῶς σχεδὸν καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τὴν οἰκογενειακὴν τιμὴν* Ἄς ἐνθυμηθῶμεν τὸν ἱερὸν καὶ ἔνδοξον ἀγῶνα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, ὅπως ἔτι περισσότερον πεισθῶμεν περὶ τῆς γνησιότητος, ὅτι μίαν καὶ ἡ αὐτὴ φυλὴ εἶνε οἱ Ἄλβανοὶ ἀπὸ τοῦ Ἄψου μέχρι τοῦ Ταυῆγέτου· τότε κατὰ θάλασσαν ἢ ὑπεροχὴ ἦτο πάντοτε παρὰ τοῖς Ἑλλήσι, διότι οἱ Ἄλβανοὶ ἐπολέμουν κατὰ Ὀθωμανῶν γνησίων, ἐνῶ κατὰ ξηρὰν ὁ πόλεμος ἦτο πεισματώδης, καταστρεπτικός, πότε ὑπὲρ τῶν μὲν, πότε ὑπὲρ τῶν δέ, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ πόλεμος ἦτο ἀδελφικός, πόλεμος Ἄλβανῶν Μουτουλμάνων, κατ' Ἄλβανῶν Χριστιανῶν. Πρὸς τούτοις, ὅσοι προσωπικῶς εἶδον καὶ ἐνθυμοῦνται δύνανται νὰ μαρτυρήσωσι, πόσῃ ὁμοιότητι εἶχε, λόγου χάριν ὁ στρατηγὸς Χριστόδουλος Χατζῆ Πέτρος, ὅστις εἶχε ἀνάστημα πελώριον, καὶ ὠραῖον βῆμα στρατιωτικόν, καὶ ἦθος ἀρειμάνιον, πόσῃ λέγω ὁμοιότητι εἶχε μὲ τὸν Καραφίλ βέυν ἐκ Κιαφζές, ἐπαρχίας Πρεμετῆς, ὡσαύτως ὁ ἐπὶ τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1862 ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Δ. Μαυρομιχάλης μὲ τὸν Καμπλάν βέυν ἐκ Φράσιαι, καὶ ἐν γένει ὅσοι περιῆλλον τὴν Ἀλβανίαν μέχρι Ἄψου, ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἰδίως, καὶ σήμερον ἐπισκεφθῶσι ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν τὰς ἀνηρτημένους ἐκεῖ εἰκόνας τῶν ἐνδόξων ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως, πολὺς ὁμοιότητος θὰ εὗρωσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐν Ἠπειρῷ Ἄλβανούς.

Ταῦτα τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα, ἐνόμισα κατεπεύγοντα καὶ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, ὅπως ὁμολώτερον καὶ καταφανεστέρων ἐν τῷ συνόλω ἀποδειχθῆ τὸ ζήτημα, περὶ οὗ πρόκειται, καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς μου, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπέδρασε ἐπὶ τῆς Χαονίας· καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῆς Θεσπρωτίας, ἢν θεωρεῖ ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης ὡς Ἑλληνογλωσσον.

Ἄλλὰ πῶς καὶ διὰ τίνος ἐπέδρασε ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς Χαονίας; Ὁ Ἑλληνικὸς χριστιανισμὸς διὰ τὴν θρησκείαν, εἶνε ὁ πρῶτος παράγων· αὐτὸς κατὰ τὴν δουλείαν τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνον διετήρησε τὸν Ἑλληνισμὸν, ἀλλὰ περὶ αὐτὸν συνεσπείρησε καὶ συνέδεσε μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ Ἄλβανούς· καὶ Κουτσοβλάχους ἰδίως. Ἀπὸ αἰώνων ἡ λειτουργία, καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι θρησκευτικαὶ τελεταὶ εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν γίνονται καθ' ὅλην τὴν Χαονίαν, τὰ ἐξομῶσαντα δύο τρίτα τῆς Χαονίας, καὶ ἀσπασθέντα τὸν Ἰσλαμισμὸν, ἐτήρησαν ὡς γλῶσσαν γραφομένην τὴν Ἑλληνικὴν, ἐν τῇ Χαονίᾳ τὸ ὑπόλοιπον τρίτον τῶν κατοίκων, ὅπερ ἔμεινε πιστὸν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν, αὐτὸ (χάρις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, ὡς σήμερον βλέπομεν τὴν Μητρόπολιν Βερατίου, τὴν τοῦ Ἀργυροκάστρου, εἰς τινὰ Μοναστήρια διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ φιλεργίας τῶν Χριστιανῶν τούτων διατηρούμενα σχολεῖα Ἑλληνικά, ἰατροὺς Ἑλληνας), αὐτὸ λέγω, εἶνε τὰ μόνον ἀπομεινάρια καὶ πυρῆνες μικροὶ πολιτισμοῦ ἐν ὅλῃ τῇ Χαονίᾳ, διότι περὶ τῶν ἐξομοσάντων οὐδεὶς ἐφρόντισε, οὔτε περὶ σχολείων Ὀθωμανικῶν, οὔτε περὶ λατρείας. Ἄλλὰ δὲν ἀρκοῦσι ταῦτα, μέχρι τοῦ 1854, ἐποχὴν

καθ' ἣν ἤρχισαν αἱ συγκοινωνίαι δι' ἀτμοπλοίων, τὸ ἐμπόριον τῆς Χαονίας κέντρον εἶχε γενικὸν καὶ ἀποκλειστικὸν τὰ Ἰωάννινα, ἐνταῦθα ὡς εἶδομεν, προσήρχοντο οἱ Χάονες, ὄχι μόνον ἐμπορίου χάριν, ἀλλὰ καὶ διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις, διότι ἦτο τὸ κέντρον τῆς γενικῆς Διοικήσεως καὶ διασκεδάσεως, καὶ νοσηλείας χάριν. Ἐκεῖνο δὲ ὅπερ συνέτεινε ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν Ἄλβανῶν εἶνε ἡ συμβίωσις τῶν Ἄλβανῶν, εἴτε Χριστιανῶν εἴτε Μουσουλμάνων, εἰς κέντρα ἢ πόλεις Ἑλληνικάς. Ὡς στρατιῶται οἱ Μουσουλμάνοι ἦσαν πάντοτε φύλακες τῶν Ἑλληνικῶν μεθορίων ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπειρῷ, καὶ ὡς ἔμποροι εἰς τὰ ἴδια κέντρα ἐμπορεύοντο, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἄλλ' ἄς εἰσέλθωμεν εἰς οὐσιωδέστερους λόγους δι' ὧν καταφανεστέρων ἀποδεικνύεται ἡ ἐπὶ τῆς Χαονίας ἐπίδρασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐχομεν δὲ τριῶν εἰδῶν λόγους. Πρῶτον μὲν ἱστορικούς, δεύτερον δὲ τοπικούς, συγκρίνοντες, συμφῶνως τῷ κ. Δὲ Γουβερνάτῃ, τοὺς ἐπηρεασθέντας ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ Ἄλβανούς, πρὸς τοὺς μὴ ἐπηρεασθέντας μέχρι τοῦ Ἄψου, καὶ ἔπειτα ὅλους τούτους τοὺς Ἄλβανούς, πρὸς τοὺς πέραν τοῦ Ἄψου. Οἱ ἱστορικοὶ λόγοι εἶνε ἡ ἱστορία αὐτῆς τῆς Ὀθωμανικῆς κατακτήσεως. Οἱ κατακτηταὶ οὗτοι τοῦ ἸΕ' αἰῶνος, πλήρεις πίστεως, πεποιθήσεως καὶ φανατισμοῦ εἰς τὸν προφήτην των, πλήρεις ἐγωισμοῦ καὶ θάρρους εἰς τὴν πολεμικὴν των ἀξίαν, εἰς τὴν ἀνδρείαν καὶ γενναϊότητά των, ἢν ἐπεσφράγιζε ἡ νίκη τῶν ὅπλων των, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ κατάκτησις, καὶ μὴ ἔχοντες γνώσεις πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης¹, μάλιστα, ὄχι ἐκ προθέσεως περιφρονοῦντες αὐτάς, ἀλλὰ στηριζόμενοι εἰς τὴν ῥομφαίαν των, μετὰ τὴν κατάκτησιν διήρσαν τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς διοικητικῶς κατ' ἐθνικότητα, ἄς ἐσεβάσθησαν. Οὕτως ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἡ Τουρκία διώρισε γενικὸν Διοικητὴν, μὲ τὸν τίτλον *Roumelı Balası*, δηλ. τῶν Ρωμιῶν οὐτινος ἢ ἔδρα ἦτο εἰς τὸ Μοναστήριον (τὰ Βιτώλια). Τὸ ἐπιχειρημα τοῦτο, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας Κόμης Ζισού, ἐν τῇ συνδιασκέψει Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1876, πολλὰκις ἀνέφερε, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ὅπερ καὶ ἐγὼ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς διηγήσεώς μου. Ἡ γενικὴ Διοίκησις Βιτωλίων, εἶχε ὑποδιοικήσεις, ὡς τὴν τῶν Ἰωαννίνων, ἣτις ὄριον εἶχε τὸν Ἄψον, ὡς σήμερον εἰσέτι, καὶ τοῦτο βεβαίως, διότι τοὺς

1. Καίτοι Τουρκικὴ ἱστορικὴ πηγή, ἢ ὁ ἀξιότιμος φίλος μου κ. Χασάν βέυν, νῦν γενικός Πρόξενος τῆς Τουρκίας ἐν Παιραιεῖ, μοὶ ἀνεκοίνωσε θεωρῶν σφαλερὰν τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ κατακτηταὶ Ὀθωμανοὶ δὲν εἶχον πολιτικὰς γνώσεις, ἀναφέρει ὅτι εἰς ἐκ τῶν ὑπουργῶν τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' ὁ Μαχμούτ πασᾶς, δπέμνησε τὸν κατακτητὴν ὅτι πρέπει νὰ φροντίσῃ ὅπως ἐκπατρίσῃ τοὺς λαοὺς τούτους ἵνα μὴ μετὰ καιρὸν ζητήσωσι τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐθνικότητός των. Ἄλλ' ὁ Μωάμεθ ἀπήντησε τῷ Μαχμούτ. «Ἐγὼ ἔκαμα πόλεμον κατὰ τῶν βασιλέων καὶ ὄχι κατὰ τῶν λαῶν, ὧν ἔννοα νὰ σεβασθῶ καὶ θρησκείαν καὶ ἐθνικότητα καὶ πλήρη δικαιοσύνην νὰ ἀποδώσω· οὐ αἱ εἰς τοὺς διαδόχους μου ἂν ἀθετήσωσι τὰ πα-
ραγγέλιματά μου ταῦτα.»

ἐκεῖθεν τοῦ Ἄψου λαοὺς ἐθεώρησεν ὡς ἄλλης φύσεως, ὄχι ὁμοιομόρφους; ἂν καὶ τὴν αὐτὴν γλῶσσαν λαλοῦντας, διὰ τοῦτο τοὺς ἀπέπικτε τοῦ πασκακίου Σκόδρας, ὅπερ συμπεριλαμβάνει ὅλους τοὺς λοιποὺς Ἀλβανούς. Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ πηγὴ, εἶνε καθαρὰ καὶ φύσεως ἱπποτικῆς, καὶ καταφανεστέρη ἔτι, κατωτέρω θὰ γείνη. Ἐτερος ἱστορικὸς λόγος εἶνε ἡ ἱστορία τοῦ περιβοήτου Ἀλῆ Πασᾶ, τοῦ ἠκατχομένου ἐκ τῆς ἐπαρχίας Τεπελέν ἣν ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης ἐν τῷ γεωγραφικῷ του πίνακι ἔχει ὡς μὴ ἐπηρεασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ παντοδυναμικὴ καὶ σατραπεία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, περιωρίσθη ἀκριβῶς εἰς τὴν Ἠπειρον, μέχρι τοῦ Ἄψου. Πῶς ὁ δαιμόνιος Ἀλῆ Πασᾶς δὲν ἐπροχώρησε καὶ πέραν τοῦ Ἄψου, πῶς δὲν ἠλεκτρίσθησαν ἐκ τῶν κατορθωμάτων του καὶ οἱ ἐκεῖθεν τοῦ Ἄψου Ἀλβανοί, κατ' οὐδὲν συντελέσαντες εἴτε νὰ ὑποταχθῶσιν αὐτῷ εἴτε νὰ τὴν ὑποσηρίξωσι; τὰ τραγούδια τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἅτινα εἶνε πρὸς δόξαν τῶν κατορθωμάτων τοῦ Πασᾶ, μνημονεύοντα ἐπανειλημμένως αὐτὸν κεφάλι, ἦτοι ἀρχηγὸν τῆς Ἀρβανιτικῆς, μέχρι τοῦ τραγωδοῦνται; μέχρι τοῦ Ἄψου. Ἐν τῇ ἑδρῇ τῆς διοικήσεώς του, ἐν Ἰωαννίνοις, ὁ Πασᾶς δὲν εἶχε σῆζυγον Ἑλληνίδα, τροφὸς τῶν τέκνων του Ἑλληνίδας, συμβούλους, ἰατροὺς, γραμματεῖς τῆς ἀρκῆς ἐμπιστοσύνης, ἀρχηγούς σωματίων στρατιωτικῶν, Ἑλληνας; τὰ ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ ἔγγραφα, διοικητικά, ἀνταποκρίσεις, ἀναφορὰι, δικαστικὰ ἔγγραφα, ἀποφάσεις, ἀποδείξεις εἰσπράξεων, τίτλοι ἰδιοκτησίας, ὄχι μόνον εἰς Ἰωάννινα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπάτῃ τῆς διοικητικῆς τοῦ Πασᾶ, ἐν Βερατίῳ, Αὐλῶνι κτλ. δὲν ἐγράφοντο Ἑλληνιστί; Μάλιστα ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐκπνεύον αὐτὸν αἱ περιστάσεις τῷ 1879 εἰς Ἠπειρον, ἐλησμόνησεν ὅτι ἡ Συνδιάσκεψις τοῦ Βερολίνου, τῷ 1880, ὅπως μὴ ἐπέλθῃ ἀταξία ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ, ἔκαμιν ἰδικιτέραν μνεῖν τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ, οἵτινες εἶνε πάντες Ἑλληνιστί γεγραμμένοι, καθὼς ἐλησμόνησε, διαμείνας τὸσα ἔτη εἰς Ἰωάννινα, ὅτι μέχρι τοῦ 1860 πλεῖστα διοικητικὰ ἔγγραφα, ἰδίως τελωνειακὰ, καὶ ἐν Βερατίῳ, καὶ Αὐλῶνι κλπ., ἐγράφοντο Ἑλληνιστί; Ἄν εὐαρεστηθῇ ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης, νὰ μὲ ἐρωτήσῃ, καὶ δικτὶ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐδὲκσίλευσε μέχρι τοῦ Ἄψου; νομίζω ὅτι ἀπλουστᾶται καὶ φυσικῆ εἶνε ἡ ἀπάντησις; ἀλλὰ δυστυχῶς ἀνατρέπει ἐκ βάθρων τὸν οὐσιώδη ἰσχυρισμὸν του, ὅτι ἐπὶ τῆς Χαονίης δὲν ἐπέδρασεν ὁ Ἑλληνισμός. Εἶνε δὲ ἡ ἀπάντησις αὕτη: ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐκ Τεπελέν, ἦτο ἐπηρεασμένος ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τόσον, ὥστε μόνον ὅμοιοι αὐτῷ, ἠδυνήθησαν νὰ τὸν ἐνοήσωσι καὶ ἐνούσιασθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ· μεγάλη δὲ ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας ταύτης εἶνε, ὅτι κατὰ τὸ ἡμισυ τὰ ἔργα τοῦ Πασᾶ συνετέλεσαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀναγέννησιν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἱστορικῶν λόγων.

Τώρα ἂς ἐξετάσωμεν τοὺς τοπικοὺς λόγους συμφώνως τῷ κ. Δὲ Γουβερνάτῃ καὶ κατὰ σύγκρισιν τὰς ἐπηρεασθείσας ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπαρχίας,

πρὸς τὰς μὴ ἐπηρεασθείσας. Ἄς λάβωμεν τὰ ἀρκῆ, τὴν ἐξελληνισθεῖσαν Πρεμετὴν, καὶ τὴν μὴ ἐξελληνισθεῖσαν ἐπαρχίαν Βερατίου. Κεῖται δὲ τὸ Βερατίον ἡ πόλις, ἐπὶ τοῦ Ἄψου. Ποῖοι οἱ λόγοι, ποῖα τὰ αἴτια, ἢ τί εἶδε, τί ἀνέγνωσεν, ἢ τί ἤκουσεν, ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης ἐν Πρεμετῇ καὶ τῇ ἐπαρχίᾳ, ὅπως θεωρήσῃ καὶ κηρύξῃ αὐτὴν ὡς ἐπηρεασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Δὲν τὸ δικαιολογεῖ ποσῶς. Ἴδου δὲ τί ὡς ἰατρὸς διαμείνας ἐν Πρεμετῇ, καὶ προσκληθεὶς εἰς διάφορα μέρη τῆς ἐπαρχίας, εἰς Φράσιαρι, Κιαφζές τί εἶδα. Ὡς πρὸς μὲν τὴν γλῶσσαν, συμβαίνει ὅ,τι καὶ ἐν Μετσόβῳ σὰς εἶπον, δηλ. Χριστιανικὰ καὶ Μουσουλμάναι γυναῖκες, παιδία μὴ ἐξεθλόντα τῆς Πρεμετῆς, λαλοῦσι μόνην τὴν Ἀλβανικὴν, ἐπομένως εἶχον ἀνάγκην διερμηνέως ἐν περιπτώσει ἀσθενείας; ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ἄνδρες Μουσουλμάνοι καὶ Χριστιανοί, γνωρίζουσι καὶ τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ τοῦτο διότι ἡ ἐπαρχία, εἶνε ἄγονος καὶ ἄπαντες, οἱ μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Χριστιανοί, μεταβαίνουσι εἰς Ἰωάννινα ἀδιακόπως ἐμπορίου χάριν, ἀλλὰ καὶ πλείστοι εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου διαμένουσιν ἐπὶ πολλὸν χρόνον, ἐν γένει ἐμπορευόμενοι, οἱ δὲ Μουσουλμάνοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπιδίδονται εἰς τὸν στρατιωτικὸν βίον, κατατασσόμενοι ὑπὸ τὴν σημαίαν ἐνὸς προκρίτου βέυ, καὶ ἡ ἐπαρχία Πρεμετῆς ἔχει τοὺς ἀρίστους, οὓς ἡ ὑψηλὴ Πύλη ἐτίμησεν ἀδιακόπως καὶ ἀλληλοδιαδόχως ὡς Δερβενγαγάδες Ἠπεύρου καὶ Θεσσαλίας, καὶ ἐν πολέμῳ στρατιωτικοῦ ἀρχηγούς; τοιοῦτοι οἱ ἐκ Φράσιαρι βέυδες Ἀντέμ Πασᾶς, Σολεϊμάν βέυς, ὁ ἐκ Γκορόσιαν Μεχμέτ βέυς, ὁ ἐκ Κιαφζές Ἰσῆμ βέυς, οἵτινες σχεδὸν πάντοτε εἰς Ἑλληνικὰ κέντρα ὑπηρέτησαν, Ἰωάννινα, Θεσσαλίαν, μεθόριον Ἑλληνικὴν γραμμὴν ὥστε καὶ Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι εἰς Ἑλληνικὰ κέντρα ἔζων. Ἡ γραφομένη γλῶσσα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πρεμετῆς εἶνε ἡ Ἑλληνικὴ, ἐν τε τῷ ἐμπορίῳ καὶ ἐν τῇ ἰδιωτικῇ ἀλληλογραφίᾳ πάντων ἀνεξαιρέτως, ἐν τῇ κτηματικῇ περιουσίᾳ χρεωστικὰ, εἰσπράξεις, βιβλία, Ἑλληνιστί. Σχολεῖον, Παρθενωγαγεῖον, Ἑλληνικόν· ἐν τῷ σχολείῳ εἶδα παιδία Μουσουλμάνων τακτικῶς φοιτῶντα, τὰ τῆς ἐκκλησίας πάντα τελοῦνται Ἑλληνιστί, Μητρόπολιν ἢ Πρεμετὴ δὲν ἔχει, διότι ὑπαγομένη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἐπισκόπου Κορυτζᾶς, ἔχει μόνον ἀντιπρόσωπον τοῦ Ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν τίτλον Οἰκονόμου. Δὲν δύναμι καὶ ποσῶς νὰ θίξω τὸ ζήτημα τοῦ πληθυσμοῦ, διότι οὔτε κατὰ προσέγγισιν δύναμι, ἀλλὰ ὡς πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ἀπέναντι τῶν Μουσουλμάνων, ἐξ ὅσων ἠδυνήθησαν ν' ἀντιληθῶ εἰς τὰς ἰατρικὰς μου περιουσίας, πιστεύω νὰ εἶνε ἡμίσεις καὶ ἡμίσεις,

Τώρα θὰ συγκρίνωμεν τὴν Πρεμετὴν μὲ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Βερατίου. Ἄλλὰ τί εἶδεν, ἢ ἤκουσεν ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης ἐν Βερατίῳ, διάφορον τῶν ὑπέμοῦ διηγηθέντων περὶ τῆς Πρεμετῆς; Ἴδου τί γνωρίζω. Τὸ Βερατίον σὺν τῇ ἐπαρχίᾳ, εὐφορώτατον, καὶ παραγωγικόν, διότι ἐπίπεδον, καὶ κείμενον μετὰξὺ Βιούσσης καὶ Ἄψου, οὔτε δενδροφυτεῖαν ἔχει, οὔτε τὴν δέουσαν

καλλιέργειαν, οὔτε διοχέτευσιν ὑδάτων, τὴν ἀπαραίτητον ὅπως ἐν καιρῷ θέρους μὴ σήπωνται τὰ ὑδάτα. Ὡς ἐκ τούτου τὸ κλίμα εἶνε νοσηρὸν ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ, ἔλαβε μεγίστην ἐπέκτασιν ἡ κληρονομικὴ σίφυλις, ἣν οἱ κάτοικοι θεραπεύουσι ὄχι διὰ τῶν Ἀραβικῶν καταποτίων, ἀλλὰ καπνίζόμενοι δι' ὑδραργυρικῶνσκευασιῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπαρχία ἔχει ἀραιὸν πληθυσμὸν, οἱ κάτοικοι ἀγρόται δὲν ἀναγκάζονται, ὡς οἱ Πρεμετινοὶ νὰ ἀποδημῶσι, καὶ διὰ τοῦτο πολὺ ὀλιγώτεροι ἄνδρες ἰδίως Μουσουλμάνοι, λαλοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἐν μὲν τῇ πόλει τοῦ Βερατίου τὰ δύο τρίτα εἶνε Χριστιανοί, ἐν δὲ τῇ λοιπῇ ἐπαρχίᾳ τὰ τέσσαρα πέμπτα εἶνε Μουσουλμάνοι. Ὡς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ, ἄτινα ἐδιηγήθημεν περὶ τῆς Πρεμετῆς εἶνε τὰ αὐτά, μάλιστα ἐν Βερατίῳ ὑπάρχει Μητρόπολις Ἑλληνική, ὑπὸ τὸ ὄνομα Βελιγραδίου, καὶ σήμερον διὰ τῶν εὐκόλων συγκοινωνιῶν, εἶνε εἰς ἀδιάκοπον ἐμπορικὴν, ἐκπαιδευτικὴν καὶ ἰατρικὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῆς Κερκύρας, ἐνῶ πρότερον ἦτο μετὰ τῶν Ἰωαννίνων. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ μόνῃ ἡ οἰκογένεια Βρυώνη εἶνε ἡ διακρέπουσα, καὶ αὐτὴ ἐν ἀνάγκῃ προσκαλεῖτο ὑπὸ τῆς ὑψηλῆς Πύλης νὰ στρατολογήσῃ. Ἀλλὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ οἰκογένεια εὐπορος οὐσα, δὲν ἐπεδίωκεν τὰ τοιαῦτα ἀξιώματα, καὶ πρὸς τούτοις, ὡς εἶπον, ἐπειδὴ ἡ ἐπαρχία εἶνε εὐπορος, ὄχι εὐχαρίστως καὶ εὐκόλως ἐστρατολογοῦντο οἱ ἐπαρχιωταῖ των ὥστε ἡ μόνῃ διαφορά μεταξὺ Πρεμετῆς καὶ Βερατίου, συνίσταται εἰς τὸ ὅτι πολὺ ὀλιγώτεροι λαλοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν.

Ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, θὰ φέρω τώρα ἐνώπιον ὑμῶν τὴν ἐπαρχίαν Ἀργυροκάστρου, ἣν ἐν τῷ γεωγραφικῷ πίνακι βλέπετε ἔχουσαν χρῶμα σημαίνον ὅτι ἐπ' αὐτῆς δὲν ἐπέδρασεν ὁ Ἑλληνισμός, καὶ θὰ συγκρίνω αὐτὴν πρὸς τὴν Θεσπρωτίαν, ἣν θεωρεῖ ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης ὡς ἐξελληνισθεῖσαν, καὶ ἦτις πανταχόθεν, εἶνε στενωῶς περικυκλωμένη ὑπὸ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, καὶ παραθαλασσίως εἰς ἀδιάκοπον συγκοινωνίαν, ὡς ἐκ τῆς μικρᾶς ἀποστάσεως, μετὰ τῆς Κερκύρας καὶ τῶν Παξῶν. Ἀλλὰ πρὶν εἰσελθῶ εἰς τὸ θέμα τοῦτο, ὀφείλω, ὡς πρὸς τὸ Βεράτιον νὰ φέρω καὶ μίαν μαρτυρίαν, τοῦ Μεχμέτ βεῦ Βρυώνη τοῦ σπουδαιοτάτου μέλους τοῦ Ἀλβανικοῦ Συνδέσμου, ὃν ἐγνώρισα ἐν Πρεβέζῃ τὸ 1879, νέον μορφωμένον, ἀνεξίθρητον, λαλοῦντα Ἑλληνιστί, ὡς οἱ λοιποὶ Ἠπειρωταί, καὶ καλῶς καὶ τὴν Γαλλικὴν. Οὗτος συνομιλῶν μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τοῦ θέματος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιτροπὴ ἐν Πρεβέζῃ, μοι ἔλεγε: «γνωρίζω κάλλιστα, ὅτι ἐκ τῆς ἐπωνυμίας μου κατάγομαι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ σήμερον εἶμαι Ἀλβανὸς γνήσιος, ἡ Τουρκικὴ κυριαρχία ἐτίμησε τὴν οἰκογένειάν μου μὲ πολλὰ ὑψηλὰ ἀξιώματα, ἀλλὰ ἐν ταῦτ' ἐσεβάσθη πάντοτε τὴν ἐθνικότητά μου, ἐπὶ αἰῶνας, καθὼς καὶ τὴν γλῶσσάν μου. Ἡμεῖς ἀντιστάμεθα κατὰ πάσης προσαρτήσεως τῆς χώρας μας εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι ἡ Ἑλλὰς θὰ μᾶς ἀπορροφήσῃ ἐντελῶς, ὡς τοῦτο συνέβη εἰς

τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ἀλβανούς, καὶ τοὺς Χριστιανούς τῶν ἐπαρχιῶν μας, καὶ ἰδίως τοῦ Ἀργυροκάστρου, ὅπου διὰ τῶν σχολείων τοὺς ἐξελλήνισε». Ἐπικαλοῦμαι δὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀξιοτίμου τούτου Ἀλβανοῦ βεῦ, περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς συνομιλίας μας. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ μέλη τῆς οἰκογενείας Βρυώνη τὰ ὅποια ἐγνώρισα ἐλάλουν εὐχερῶς Ἑλληνιστί.

Ἐπανέρχομαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀργυροκάστρου ἦτις ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄρεινή, εἶνε ἄγονος, ἄπαντες δὲ σχεδὸν οἱ κάτοικοι Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ γράμματα. Ἐκ τῆς πόλεως Ἀργυροκάστρου ἰδίως, καὶ τῆς πλησιοχώρου κωμοπόλεως Λιμπόχοδον, ἐκλέγονται πλεῖστοι Κατῆδες, ἡ ἱεροδικαστὴς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, κατὰλληλοι εἰς τοῦτο, διότι μετέβαινον εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐσπούδαζον τὰ τοῦ Κοραίου, ἐν εἴδει θρησκευτικῆς σχολῆς, ὅπου συνέζων ἀδικόπως, Ἑλληνικῶς, μετὰ πλείστων ὄσων συνεπαρχιωτῶν των ἐκεῖ ἐμπορευομένων Χριστιανῶν, καὶ ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης καὶ μελέτης τοῦ Κοραίου, ὄχι ὀλίγα χρήματα ἐκέρδιον. Ἄπαντες γνωρίζοντες κάλλιστα τὴν Ἑλληνικὴν, πάντοτε προστίμων ὡς ἱεροδικαστῆς, νὰ διορίζονται εἰς τὰς πλουσίας, εὐφόρους, φιλησύχους, καὶ πειθηνίους χώρας τῆς Βουλγαρίας, Θράκης, ὅπως ἀφθονώτερα καὶ εὐκολώτερα χρήματα καρπῶνται. Ἐκεῖ συννητῶντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεθ' Ἑλλήνων Ἠπειρωτῶν, ἰδίως Ζαγοριῶν, μετερχομένων τὸν πρακτικὸν ἰατρὸν, τὸν χαντσηῖ ἦτο ξενόδοχον, τὸν ἀρτοποιόν, τὸν μικροῦ ἐμπορον. Ὡς συμπολιταὶ δὲ ἀμφοτέρω, τῶν αὐτῶν ἐθίμων, τῆς αὐτῆς γλώσσης, εὐφυεῖς ἀμφοτέρω, στενωῶς ἐσχετίζοντο, καὶ ἀλληλεγγύως συνεβοηθοῦντο, ὁ μὲν Κατῆς διὰ τοῦ ὄγκου τῆς ἐξουσίας του ἐπροστάτευε τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἑλλήνων Ἠπειρωτῶν, οὗτοι δὲ, βεβαίως εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ λογιώτερος, ἦτο ὁ ἐξ ἀπορρήτων γραμματεὺς τοῦ Κατῆ, μάλιστα ὁ Μεσίτης, πρὸς διεκπεραίωσιν δικαστικῶν ὑποθέσεων, ὅπως μὴ αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ εὐτχήμεως δωροδοκῆται ὁ Κατῆς· ἐνταυτῷ δὲ διετήρει τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Κατῆ, μετὰ τῆς ἐν Ἀργυροκάστρῳ οἰκογενείας του. Ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι διωρίζοντο εἰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, εἰς Ἰωάννινα, Θεσσαλίαν κτλ. Πλεῖστοι δὲ ἄλλοι Ἀργυροκαστροῦται, ἦσαν ἔμποροι, οἱ μὲν Μουσουλμάνοι ἰδίως, ἀγοράζοντες διὰ λογαριασμὸν των δέκατα ἐκ τῆς Κυβερνήσεως, τὴν ἐπικαρπίαν ἦτοι τὸ ἴμορον τσιφλικίων ἀνηκόντων τῇ Κυβερνήσει, προσφερόμενοι καὶ εἰς ἰδιώτας ἰδιοκτῆτας τσιφλικίων, καὶ τοιοῦτοτρόπως εἶνε διεσπαρμένοι, καθ' ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν Ἠπειρον καὶ Θεσσαλίαν. Προτιμῶνται δὲ οὗτοι ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν ἰδιωτῶν, διότι εἶνε ἔντιμοι, ἀκριβεῖς εἰς τὰς ὑποχρεώσεις των, φέρονται πρὸς τοὺς χωρικοὺς καὶ ἀγρότας ἠπίως καὶ δικαίως. Πῶς ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης δὲν ἐγνώρισε τούτους, οἵτινες εἶνε οὐκ ὀλίγοι εἰς Ἰωάννινα, καὶ τὰ πέριξ, ἀφ' οὗ μάλιστα ὡς ὁ ἴδιος λέγει, ἐκ τῆς ἀργίας ἦν τῷ παρῆγεν ἡ περιορισμένη Ἰταλικὴ ἀποικία, κατεγίνετο εἰς γεωγραφικὰς μελέτας; Πῶς δὲν

ἐγνώρισεν αὐτοὺς οἵτινες ἔχουσιν, ἂν δύναται νὰ λεχθῆ, γραφεῖα, ὅπου ὄχι μόνον λαλοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ γράφουσιν αὐτὴν, ὅπερ πολὺ σπανιώτερον εἰς τοὺς Πρεμετινοὺς, κρατοῦσι βιβλίκα εἰσπράξεων, δίδουσιν ἀποδείξεις πληρωμῆς εἰς τοὺς χωρικοὺς; Μάλιστα ἂν ἤθελε προσέξῃ, ἤθελε ἴδῃ ὅτι τὰ βιβλικράκια των, τὰς ἐπιστολάς των, τὰς ἔχουν εἰς τὰ *αιλάκια* των, ἀποτελούμενα ἐκ διαφόρων διαμερισμάτων, καὶ τοῦ μὲν ἔχουσι τὴν ἀλληλογραφίαν των, εἰς ἄλλο διαμέρισμα τὰς εἰσπράξεις, καὶ εἰς ἄλλο τὰ ἔξοδα, ἄκνυτα Ἑλληνιστὶ γεγραμμένα ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων.

Τὸ 1860 ἐκ Πρεμετῆς μετέβην εἰς Ἀργυροκάστρον, καὶ κατόκησα εἰς οἰκογένειαν Μουσουλμανικὴν καλοῦ φίλου μου Κατῆ, Σολεϊμὰν Φεχμηῆ ἐφένδη· ἐπισκεφθεὶς καὶ ἄλλας τρεῖς ὁμοίως συγγενικάς οἰκογενεῖας τοῦ Κατῆ, παρετήρησα ὅτι ἅπαντες πλὴν γυναικῶν καὶ παιδῶν, ἐλάλουν ἐλευθέρως Ἑλληνιστὶ. Ὁ τότε διοικητὴς Ἰσμὰὴλ Πασᾶς Φράσιαρις, οὗτινος ἐπεσκέφθη ἀσχοντα ἀσθενῆ τινα ἐν Φράσιαρι, μὲ προσεκάλεσεν εἰς τὸ διοικητήριον, καὶ ἐκεῖ ἤκουσα εἰς τὰ Συμβούλια *Μιτζῆμοι* πάντας ἐλευθέρως λαλοῦντας Ἑλληνιστὶ καὶ Ἀλβανιστὶ. Τοσοῦτον δὲ ἐπέδρασεν ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου, ὥστε βλέπομεν τοὺς Ἀργυροκαστρίτας περὶ τὴν ἀνάστασιν ἐντελῶς τὸν στρατιωτικὸν βίον. Πράγματι αἱ διακρεπέστεραι οἰκογένειαι ὡς τοῦ Μαλλῆ Πασᾶ, κλάδου τῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελέν, ἡ πλουσιωτάτη οἰκογένεια τῆς Ἡπείρου καὶ ἡ μεγίστην ἐπιρροὴν ἔχουσα ἐν Ἀλβανίᾳ, ἐκτὸς ὅτι συνῆψε γάμους μετὰ Ἰωαννιτῶν, ἐπειδὴ ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενεῖας ἐγνώριζον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διέπρεψαν ὡς πολιτικοὶ ὑπάλληλοι τῆς ὑψηλῆς Πύλης, ἀλλ' οὐδέποτε ὡς στρατιωτικοί, τὸ ἴδιον ἡ οἰκογένεια Δαμίρ Πασᾶ, καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι πρόκριτοι οἰκογένειαι. Ἐπὶ εἰκόσιν ὅλα ἔτη δὲν γνωρίζω στρατιωτικὸν ἀρχηγὸν ἐξ Ἀργυροκάστρου, ἐνῶ ὡς τοιοῦτους εἶδομεν ἐκ Πρεμετῆς καὶ Βερατίου, καὶ διὰ τοῦτο, ἂν καὶ ἄγονον χώραν οἰκοῦντες, ἀλλὰ ὑγεινήν εἶνε οἱ μᾶλλον πολιτισμένοι, οἱ ὀλιγώτερον φανατικοί, τῶν λοιπῶν Ἀλβανῶν, καὶ οἱ μᾶλλον εὐπορώτεροι. Τὸ Ἀργυροκάστρον καὶ ἡ ἐπαρχία βρῖθῃ Ἑλληνικῶν σχολείων, ἰδίως τὸ ἐκπαιδευτήριον ἐν Κεστοράτι, ὀλίγον ἀπέχοντι τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἐκπαιδεύει νέους καὶ νέας, ἐκ πάσης τῆς Ἡπείρου μέχρι Ἀψου. Ἐχει ἱατροὺς Ἑλλήνας ἐπιστήμονας, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀργυροκάστρου ἐγεννήθησαν ὁ Ἀρσάκης καὶ ὁ Ζάππας· δὲν ἔχει δὲ ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης ἢ νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας ὅπως ἴδῃ τὰ ἔργα τῶν δύο τούτων εὐγενῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰ ὁποῖα ἐξ Ἀργυροκάστρου μετέβησαν κατ' εὐθείαν εἰς Ρουμουνίαν, χωρὶς νὰ ἐπηρεασθῶσι οὔτε ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, οὔτε ἐκ καθαρῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ἄλλων, ὅπως πεισθῆ ἂν τὸ Ἀργυροκάστρον ἐπηρεάσθη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ ὄχι. Πρὸς τούτους ἀκόμη πρὸς τὰ ἔνδον τῆς Χαονίας εἶδε τὸ φῶς; ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια Γκίκα ἦτις μετέβη καὶ αὐτὴ εἰς Ρουμουνίαν, καὶ διακρέψασα ἐκεῖ καὶ ὑψωθείσα εἰς

τὸ ἀξίωμα ἡγεμόνος τῆς Ρουμουνίας, ὄχι μόνον ὑπεστήριξε καὶ ἐπροστάτευσε τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ὡς πυρῆνα πολιτισμοῦ τῆς νέας πατρίδος των, ἀλλὰ καὶ κατ' οἶκον ἡ οἰκογένεια μέχρι πρὸ ὀλίγου χρόνου, διετήρησεν ἤθη, ἔθιμα καὶ γλῶσσαν Ἑλληνικὴν, καὶ ἀγωγὴν Ἑλληνικὴν.

Ἄς ἴδωμεν τῶρα τὴν Θεσπρωτίαν, τὴν ἐπηρεασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πανταχόθεν περικυκλωμένην ὑπὸ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἐπαρχία αὕτη εἶνε εὖρορος, εἶνε ἡ ὠραιοτέρα καὶ τερπνοτέρα τῶν λοιπῶν Ἀλβανικῶν, εἶνε πλουσία, διότι ἄνευ ἐργασίας καὶ κόπου παράγει ἔλαιον, ἐλαίας, βάλανον, κίτρα ἐβραϊκά, ἄτινα εἰς χιλίας περίπου οἰκογενεῖας αἰτινες καλλιεργοῦν αὐτά, ἀποδίδουν κατ' ἔτος ὡς ἔγγιστα τριακοσίαις χιλιάδας δραχμῶν, κτηνοτροφίαν παντὸς εἶδους, καπνὰ, δημητριακοὺς καρπούς καὶ ὀρύζιον, ὡς ἐκ τούτου σχεδὸν οὐδεὶς ἀποδημεῖ. Τούτους δὲ τοὺς λεγομένους Τσαμίδες, ἦτοι Θεσπρωτοὺς συγκρίνοντες ὄχι μόνον πρὸς τοὺς τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς τῆς ἐπαρχίας Τεπελέν καὶ Κουρβελέσι, ἦτοι τοὺς Λιάπιδες, τοὺς βλέπομεν ἀμαθεστέρους, ὠμοτέρους αὐτῶν· εἶνε δὲ πρὸς τούτους οἱ Τσαμίδες φανατικοί, ὄχι τόσον ἐξ ἀφοσίσεως πρὸς τὸ Κοράνιον, ὅσον ἐξ ἀντιζηλίας, διότι εὐρίσκονται μόνον ἐν μέσῳ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ· εἶνε προληπτικοί, φυγόπονοι, οὐδὲν ἐπραζαν ἀπλοῦν, ὅπως στολίσωσι τὴν φυσικὴν καλλονὴν τῆς ἐπαρχίας των, καὶ σχεδὸν τοιοῦτοι εἶνε Χριστιανοὶ τε καὶ Μουσουλμάνοι. Ἐνῶ δὲ ἐν Ἀργυροκάστρῳ, Πρεμετῇ καὶ ἀλλαχοῦ, βλέπομεν Χριστιανούς ἀποδημήσαντας, πλουτίσαντας, εὐεργετήσαντας τὴν γενέθλιον πατρίδα των δι' ἐκπαιδευτικῶν ἢ φιλανθρωπικῶν καταστημάτων, ἐν Θεσπρωτίᾳ οὐδὲν βλέπομεν τοιοῦτον, διὸ σπάνις σχολείων καθ' ὅλην τὴν ἐπαρχίαν.

Ἄς ἐξετάσωμεν τῶρα τοὺς Φιλιάτας, τὴ Μαργαρίτι, καὶ ἂς θεωρήσωμεν καὶ τὴν Παρκαμυθίκην, ἐπειδὴ δύναται νὰ φιλονεικηθῆ, ὡς τὴν θεωρεῖ ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης Ἑλληνοαλβανικὴν· αὐταὶ εἶνε αἱ τρεῖς πρωτεύουσαι πόλεις τῆς Θεσπρωτίας. Τί περὶ τῶν ἐν αὐταῖς, ἰδίως ἐν Φιλιάταις καὶ Μαργαρίτι; νεκρικὴν σιγήν, οὐδὲ ἔχνη δημοτικοῦ σχολείου, οὐδὲ ἔχνη ἱατροῦ ἐπιστήμονος· τοῦ ἢ ζωῆ, ἢ βλέπει τις ἐν Ἀργυροκάστρῳ τῇ πόλει, ἐν Πρεμετῇ, Βερατίῳ, Αὐλῶνι; Οὐδεὶς ἐκ τῶν βέβδων ἢ ἀγάδων διέπρεψεν ἢ κατέλαβεν ὑπηρεσίας κρατιωτικάς ἢ πολιτικάς, ὡς εἶδομεν ἐν Πρεμετῇ, Ἀργυροκάστρῳ κτλ. Τὰ τρία τέταρτα τῶν ἰδιοκτητῶν βέβδων καὶ ἀγάδων εἶνε οἰκονομικῶς ἐντελῶς κατεστραμμένοι. Ἐν τῇ Θεσπρωτίᾳ ἐξαίρεσιν ἔχει ἡ ἱστορικὴ Πάργα, ἧς Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι εἶνε φιλόπονοι, νοήμονες, καὶ ἀπὸ Κερκύρας μέχρι Παζῶν, καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ μῆκος ὅπου ἐκτείνεται ἡ Θεσπρωτία παραθαλασσίως, μόνη ἡ Πάργα ἔχει νούτας καὶ πλοῖα πρὸς χρῆσιν τοῦ τοπικοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ, ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης τὴν ἐχρωμάτισε, εἶνε Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς.

Πρὶν ἢ φέρω συμπέρασμα ἐπὶ τῆς συγκριτικῆς ταύτης ἐξετάσεως, καὶ

ὅπως ἔτι μᾶλλον πεισθῆτε, θὰ σὰς διηγηθῶ τὸ ἀκόλουθον. Πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν εἰς ἓκ τῶν προκρίτων ἀγάδων τῆς Θεσπρωτίας, ἐκ Λιόψης, ὁ Ἀχμέτ Ντίνος, ὑποκοριστικὸν ἐν Ἠπειρῷ τοῦ Κωνσταντίνου, μετόκησε οικογενειακῶς ἐκ Θεσπρωτίας εἰς τὴν πλησιόχωρον Ἀμβρακίαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ Πρεβεζῇ· ἐκεῖ ἐγέννησε δύο υἱοὺς τὸν νῦν Ἀβεδὶν πασᾶ, ὃν ἡ Πύλη ἐπίτηδες τὸ 1878 ἀπέστειλεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως μορφώσῃ τὸν Ἀλβανικὸν Σύνδεσμον, ὅστις κατέλαβε ἀνώτερα ἀξιώματα, καὶ τὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τὸν Βεσὺλ πασᾶ νῦν νομάρχην Σινώπης. Οἱ δύο οὗτοι ἀδελφοὶ ἀνετράφησαν ἑλληνικῶς ἐν Πρεβεζῇ, ἰδίως ὁ Ἀβεδὶν ἐσπούδασε καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, καὶ γνωρίζει κάλλιστα αὐτήν, γνωρίζει καλῶς καὶ τὴν γαλλικὴν καὶ πάντοτε μελετᾷ, καὶ τώρα ἐσχάτως μετὰ τοὺς σεισμοὺς τῆς Χίου ἔκαμε ποιήματά τινα ἑλληνιστὶ ὅπως ἐνθαρρύνῃ τὰς συνεισφορὰς ὑπὲρ τῆς Χίου. Εἶνε δὲ νῦν γενικὸς διοικητὴς Ἀδᾶνων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Οἱ δύο οὗτοι ἀδελφοὶ ἔχουσιν ἰδιοκτησίαν εἰς τὴν εὐφορὸν ἐπαρχίαν τοῦ Γλυκεὸς ἢ Φανάρι καλουμένην, ἣν ὁ ποταμὸς Γλυκὺς διαβρέχει τόσον καλῶς κυκλοειδῶς καὶ ἡρέμα, ὥστε τεχνικὴ διοχέτευσις πρὸς πότισμα τῶν πεδιάδων εἶνε περιττὴ· εἶνε ἐπαρχία ὅπου εὐδοκίμετ' ἡ κτηνοτροφία τῶν ἵππων, τῶν βοῶν, ἀλλὰ εἶνε περιωρισμένη ἐκ τῆς ἐλλείψεως παντελοῦς ἀσφαλείας καὶ προστασίας. Πλὴν τῶν ἀφθόνων δημητριακῶν καρπῶν πκράγει, ἀφθονὸν ὀρύζιον θρεπτικώτατον, ὅπερ καταναλίσκεται ἐν Ἠπειρῷ, ἀλλὰ κακῶς ἐκκοκίζεται, καὶ εἰς τοὺς καλλιεργητὰς ἐπέρχεται ζημὴξ 30 %^ο, διότι γίνεται διὰ μύλων κινουμένων διὰ τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ. Οἱ ἀδελφοὶ Ντίνου, Μουσουλμάνοι καὶ ἰσχυροὶ παρὰ τῇ διοικήσει, ἔφερον μηχανὴν ἐκ Γαλλίας, ὅπως καλῶς καὶ ἀκριβῶς ἐκκοκίζεται τὸ ὀρύζιον· ἀλλ' οἱ ἐκ Μαργαριτίου, ἔδρας διοικητικῆς τῆς Θεσπρωτίας, ἀγάδες καὶ βέυδες, ὅπως μὴ πάθωσι τὰ συμφέροντά των διὰ τῆς καταργήσεως τῶν ὑδραυλικῶν μύλων, κατέστρεψαν τὴν μηχανήν, καὶ ἐξἄκολουθεῖ ὁ ἴδιος τρόπος τοῦ ἐκκοκισμοῦ, διότι δυστυχῶς τὰ χωρία τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ἐπαρχίαν Γλυκεὸς, κατοικοῦμενα ὑπὸ Χριστιανῶν Ἀλβανῶν εἶνε ἅπαντα ἰδιοκτησία τῶν πλείστων βέυδων καὶ ἀγάδων Μαργαριτίου· ὅθεν ἀντιεπιπορίας καὶ ἀνέτου βίου οἱ κάτοικοι ἔχουσι δυστυχίαν καὶ βασανίζονται ὑπὸ ἐλώδων πυρετῶν καὶ τῆς ἐλώδους καχεξίας.

Ὁφείλω πρὸς τούτοις νὰ προσθέσω, ὅτι καθ' ὅσον ἀντελήφθην δύναμαι μετὰ θάρρους νὰ μαρτυρήσω, ὅτι εὐκολώτερα καὶ καλῆτερα λαλοῦσιν οἱ Προμετινοὶ καὶ Ἀργυροκαστρίται τὴν ἑλληνικὴν ἢ οἱ Θεσπρωτοί. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καὶ ἐξ ὧν ἀκόμη μέλλω νὰ διηγηθῶ, πείθεται τις εὐκόλως ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι ἐν γένει οἱ μέχρι τοῦ Ἄψου ἀκούοντες εἶνε ἐπηρεασμένοι ὑπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ, διότι συζῶσι μετὰ τῶν δημοφύλων των Χριστιανῶν, οἵτινες γλώσσαν ὄχι μόνον γραφομένην ἔχουσι τὴν ἑλλη-

νικὴν, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκείας των καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεώς των, διότι τὰ σχολεῖα τὰ ἑλληνικά, ἀν καὶ δὲν φοιτῶσι εἰς αὐτὰ ἐν γένει οἱ Μουσουλμάνοι, ἀκούοντες τοὺς ἐπηρεάζουσι, διότι εἰς πᾶσαν ἀμφιβολίαν των, εἰς πᾶσαν περίστασιν των, εἰς τὸν διδάσκαλον ἢ ἀποταθῶσι ἢ εἰς τὸν ἱατρὸν, οἵτινες ἀμφοτέρωθεν εἶνε Ἕλληνας, ὅπως συμβουλευθῶσιν αὐτούς. Ἡ δὲ ἐπιρροὴ αὕτη πασιδὴλος καὶ καταφανεὴ γίνεται μόλις δι' οἰουσδήποτε λόγου· οἱ Ἀλβανοὶ ἀποδημήσωσι πρὸς ἑλληνικά κέντρα ἢ πληθυσμοὺς καὶ συμβιώσωσι μετ' αὐτῶν ἐπὶ καιρὸν τινα ὀλίγιστον. Δὲν γνωρίζω, κύριοι, πικραδεύματα πληθυσμῶν ἄλλων, οἵτινες ν' ἀποδημῶσι τῆς γενεθλίου πατρίδος των, νὰ ζῶσι ἐπὶ πέντε δέκα ἔτη παρὰ ξένοις καὶ νὰ ἐκφυλίζονται, καὶ ὄχι μόνον νὰ μανθάνωσι τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ νὰ συμμορφῶνται ἄριστα πρὸς τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, τὸ πνεῦμα τῶν ξένων πληθυσμῶν. Τοῦτο λοιπὸν ὅπερ πικρατηροῦμεν παρὰ τῆς Ἀλβανοῦς, εὐθὺς ὡς συμβιώσωσι μετ' ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄλλως, εἰμὴ ὅτι προὔπηρχε ἡ προδιάθεσις ἐν αὐτοῖς ἢ ἑλληνικὴ πλήρης, ἵνα ἐκφραστῶ ἱατρικῶς, καὶ ἡ σύμπτωσις τῆς συμβιώσεως ἐξωτερικέυσε τὴν προδιάθεσιν.

Ὅπως ἔτι σαφέστερον πείσω ὑμᾶς περὶ τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου, σὰς πικρακῶ νὰ ἐνθυμηθῆτε τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ Ἰωάννινα ὡς περιέγραψα αὐτὰ, ἦσαν τὸ κέντρον καὶ ἡ ἀποθήκη τοῦ ἐμπορίου ὅλης τῆς Ἠπειροῦ. Ἐν αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ ἐποχῇ, ὁπότεν αἱ συγκοινωνίαι μετὰ τοῦ λοιποῦ κόσμου ἦσαν δύσκολοι, αἱ ἀτμοπλοικαὶ ἐταιρεῖαι δὲν ὑπῆρχον, τὰ Ἰωάννινα, ἦσαν συνάμα καὶ κέντρον πολιτισμοῦ, διανοητικῆς ἀναπτύξεως, διασκεδάσεων, κέντρον διοικητικῶν ὅλης τῆς χώρας μέχρι τοῦ Ἄψου. Οἱ πρόκριτοὶ Ἀλβανοὶ ἐκ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, οἱ εὐποροὶ, ὅλοι μετόκησαν εἰς Ἰωάννινα, οἱ πλεῖστοι οικογενειακῶς, ἐγκαταλείψαντες τὰς περιουσίας των, εἰς ἐπιτρόπους, οἵτινες ἦσαν Χριστιανοί, καὶ τοῦτο ἔπραττον, ὅπως εὐκολώτερον παρὰ τῇ γενικῇ διοικήσει ἐπιτύχωσιν ἢ τὸ ἀξίωμα τοῦ Δερβέναγα τῆς χώρας ἢ στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, τὰ λεγόμενα χάρτσια, ὅπως ὑπηρετήσωσι ἐν ἄλλῃ ἐπαρχίᾳ τοῦ κράτους, ἢ ὅπως ἐπιτύχωσι θέσιν ὑποδιοικητοῦ, οικονομικοῦ ἐφόρου κτλ., ἐνθα πλεῖστοι ὅσοι διασκεδάσεις ὑπῆρχον, τὰ λεγόμενα ζιαφέτια, ὅπου ἡμιλλῶντο τίς καλῆτερον νὰ τραγωδήσῃ καὶ νὰ ἀνταπαντήσῃ εἰς τὸ προλεχθὲν τραγοῦδι, ἐννοεῖται ἑλληνιστὶ, ἢ ἐπὶ εὐκαιρίᾳ γάμων, ἰδίως τὸ θέρος ἐν τῇ λίμνῃ παρὰ τῇ Κρύᾳ Βρύσει τῆς Τραμπαδόδας.

Πρὸς δὲ τούτοις προετίμων τὴν ἐν Ἰωαννίνοις διαμονὴν ὅπως μορφώσωσι καὶ ἐκπαιδεύσωσι τὰ τέκνα των· οὕτω ἐν τῷ ἱεροδικαστηρίῳ, εἰς τὰ Μιτζλίσια συμβούλια δικαστικὰ ἢ διοικητικὰ αἱ συζητήσεις ἑλληνιστὶ ἐγίνοντο, οὕτω ἢ ἐξ Αὐλώνας οικογένεια, ἡ μόνη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ διαπρέπουσα καὶ εὐπορος, τῶν ἀδελφῶν Βλιώρη ἐξεπαιδεύσεν ἐν τῇ Ζωσιμαίᾳ σχολῇ τὸν υἱὸν τῆς Ἰσμαῆλ βέυν, ὅστις κατέχει σήμερον πολιτικὴν ὑψηλὴν θέσιν. Ὁ

θειος τούτου Μουτταφά πασᾶς Βλιώρης ὅστις διέπρεψεν ὡς νομάρχης εἰς ἄλλας ἐπαρχίας τοῦ κράτους, ἐμορφώθη εἰς Ἰωάννινα, καθὼς ἐμορφώθη καὶ ὁ ἕτερος ἀδελφὸς Σελήμ πασᾶς, νυμφευθεὶς Μουτουλμάναν Ἑλληνίδα ἐκ τῆς περιφανεστέρης οἰκογενείας Ἰωαννίνων, ὁ Ἀχμέτ πασᾶς διακριθεὶς ὡς νομάρχης εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Ἡπείρου ἐπὶ τιμιότητι καὶ δικαιοσύνη. Ἔτι δὲ οἱ ἐκ τῆς ἐπαρχίας Δελβίνου ἀδελφοὶ Σουλεϊμάν βεύς καὶ Ἀβδούλ βεύς Κόκκας νυμφευθέντες Ἰωαννίτισσας, ὧν οἱ υἱοὶ μορφωθέντες εἰς Ἰωάννινα, κατέχουσι σήμερον ὑψηλὰς θέσεις, εἰς δ' ἐξ αὐτῶν εἶνε πρόεδρος τῆς νῦν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπὶ τῶν βακουφίων ἐπιτροπῆς.

Οὕτω ἐκ Τεπελέν ὁ Τσέλιος ἐκ Πίτσαρη, ὁ Καλήμαγας, δερβεναγάδες διοριζόμενοι, ὁ Φεζόμπης ἐξ Ἀργυροκάστρου, οἱ ἐκ Φράσιαρη βεύδες, οἱ ἐκ Βερατίου Βρυώνιδες. Οὐδένα ἐκ Θεσπρωτίας βεύν ἢ ἀγῶν δύναμαι νὰ μνημονεύσω ὡς λαβόντα μέρος εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην ζωὴν. Καὶ ναὶ μὲν οἰκογενειακῶς ἐλθόντες εἰς Ἰωάννινα ἐμορφώθησαν, ἀλλὰ οἰκονομικῶς κατεστράφησαν, καθὼς δὲ μορφωμένοι ἐπέτυχον πολιτικὰς καὶ διοικητικὰς θέσεις, δι' ὧν ὄχι μόνον ἀνεπλήρωσαν τὰ κενά, ἀλλὰ καὶ τινες ἐπολλαπλασίασαν αὐτὰ καὶ ἅπαντες ἐπανήλθον οἰκογενειακῶς εἰς τὰς γενεθλίους πατρίδας των, εὐθὺς ὡς ἤρχισαν αἱ συγκοινωναὶ διὰ τοῦ Αὐστριακοῦ Λόυδ. Ἀλλὰ τὴν ἐκπολιτιστικὴν θέσιν τῶν Ἰωαννίνων ἀπέναντι τῶν Ἀλβανῶν ἀνέλαβον ἄλλα κέντρα ἑλληνικὰ, ἡ Κέρκυρα, ὅπου οἱ Χάονες καὶ ἤδη ἔρχονται χάριν ἐμπορίου, ἐκπαιδεύσεως, καὶ νοσηλεύσεως· ὁ Σελήμ πασᾶς ὁ ῥηθεὶς ἐξ Αὐλῶνος, νοσηλευόμενος ἐν Κερκύρα ἀπεβίωσε, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ὅπου οἱ πρόκριτοι διευθύνονται ὅπως ἐπιτύχωσιν ἀξιώματα. Ἐκεῖ συνηντῶντο μετὰ πλείστων συμπολιτῶν των ἐμπορευομένων χριστιανῶν, ζῶντες ἑλληνικῶς μετ' αὐτῶν.

Ὅπως διεξαγάγω ἀκριβέστερον τὸ θέμα τοῦτο ὡς πρὸς τὴν Χαονίαν, θὰ εἶπω ὀλίγα καὶ περὶ τῶν τριῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Χαονίας κατὰ τὴν σήμερον ὑπάρχουσας διοικητικὴν δαίρεσιν Αὐλῶνος, Δελβίνου καὶ Τεπελέν, ὅπερ συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ Κουρβελέσι. Εἰς Αὐλῶνα, παραθαλασσίως ὑπάρχει κωμόπολις ὀνομαζομένη Ἄρτα, συγκειμένη ἐκ τριακοσίων περίπου οἰκογενειῶν. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἑλληνιστὶ μόνον λαλοῦσι, μόνοι δὲ οἱ ἄνδρες καὶ τινες τῶν γυναικῶν γνωρίζουσιν ἄλβανικὰ πῶς λοιπὸν ὁ κ. Δὲ Γουβερνάτης τὴν Ἄρταν ταύτην δὲν ἐχρωμάτισε δι' ἑλληνικοῦ χρώματος, ὡς ἔπραξε τοῦτο διὰ τὴν Πάργαν; Καὶ ναὶ μὲν ἡ Πάργα, ὄχι διὰ τὸν πολὺν πληθυσμὸν τῆς ἐχρωματίστη, διότι κατὰ 200 οἰκογενείας ὑπερβαίνει μόνον τὴν Ἄρταν, ἀλλὰ νομίζω διὰ τὴν ἱστορικὴν τῆς ἀξίαν μάλλον· ἀλλ' ἀφοῦ ἐκήρυξε καὶ ἐχρωμάτισε τὴν Χαονίαν ὡς μὴ ἐπηρεασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὤφειλε ἀκριβείας καὶ δικαιοσύνης ἕνεκεν νὰ μνησθῆ καὶ τῶν Ἑλλήνων τούτων. Καθὼς θὰ παρακαλέσω τὸν κ. Δὲ Γουβερνάτην νὰ μᾶς φωτίσῃ, ἂν ἀξίζει τὸν κόπον, διατὶ ἐχρωμά-

τισε τὸ Δελβίνον ὡς ἐπηρεασθὲν ὑπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ ὄχι τὸ Τεπελέν καὶ τὸν Αὐλῶνα. Πραγματικῶς, κύριοι, δὲν δύναμαι νὰ ἐνοήσω ποῦ ἔγκειται ἡ διαφορά. Ἡ ἐπαρχία τοῦ Αὐλῶνος εὐφορὸς καὶ παραγωγικὴ, καταμαστιζέται ἕνεκα τῆς ἀμελείας καὶ ἀδρανεῖας διοικητικῆς τε καὶ ἰδιωτικῆς ὡς πρὸς τὸν ῥοῦν τῆς Βοιούσης, ὑπὸ ἐλωδῶν πυρετῶν καὶ τῆς ἐλώδους καχεξίας. Τὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦ πληθυσμοῦ εἶνε Μουσουλμάνοι, δὲν ἀποδημοῦσι, οὐδὲ ἐπιδίδονται τόσον εἰς τὸν στρατιωτικὸν βίον.

Ἡ ἐπαρχία Τεπελέν καὶ Κουρβελέσι εἶνε οἱ Λιάπιδες, περίφημοι εἰς τὰ πλιάτσικα, κατοικοῦσιν ἄγονον χώραν καὶ ἐπιδίδονται ὀριστικῶς καὶ εὐχαρίστως εἰς τὸν στρατιωτικὸν βίον, ἀλλὰ ὡς ἄτακτοι, ἐπ' ἐλπίδι λεηλασίας. Ὅταν δὲ οἱ πρόκριτοι αὐτῶν, ὁ Τσέλιος Πίτσαρης, ὁ Κκαμάμαγας ἀπολύονται τῆς ὑπηρεσίας, οὗτοι διαμένουν ἄεργοι εἰς τὰς ἐστίας των τρεφόμενοι ἀποκλειστικῶς ἐξ ἀραβοσίτου καὶ χόρτων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ τῆς τροφῆς ταύτης, ἥτις κατὰ δυστυχίαν δὲν εἶνε ἀποκλειστικὴ μόνον εἰς Τεπελέν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἡπείρου πέριξ τῶν Ἰωαννίνων, Σοῦλι, Λάικκα, καὶ Λακκοπούλα τοῦ Σουλιοῦ, ὑπεθυμίζω ὑμᾶς, ὅτι διακεκριμένοι ἰατροὶ τῆς Ἄνω Ἰταλίας, εἰς ταύτην τὴν ἀποκλειστικὴν τροφήν ἀπέδωκαν τὴν καταμαστιζοῦσαν πολλὰς πόλεις τῆς ἄνω Ἰταλίας ἀνίατον νόσον πελάγραν, ἥτις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ κρυφθῆ ἢ συγχυσθῆ μετ' ἄλλης ἀσθενείας, διότι κατὰ τὸ τρίτον στάδιον αὐτῆς, ἡ ἀσθένεια αὕτη ὀδηγεῖ τοὺς πάσχοντας εἰς τὴν αὐτοκτονίαν, διὰ πνιγμοῦ ἢ ἐντὸς φρέατος ἢ ποταμοῦ, ἢ λίμνης· ὥστε νομίζω ὅτι αἰτία τῆς νόσου δὲν εἶνε μόνη ἡ τροφή, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄλλοι λόγοι θὰ συντείνουν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀσθενείας, διότι μέχρι σήμερον ἡ Ἡπειρος εἶνε ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη τῆς πελάγρας. Ἐν Τεπελέν τὰ τρία πέμπτα τοῦ πληθυσμοῦ εἶνε Μουσουλμάνοι. Ἐν μόνον δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι εἰς Ἰωάννινα, Μέτσοβον, εἶδον αὐτούς, κατὰ ἑκατοντάδας. Πολλὰκις προσκαλούμενος ἔξω τῶν πόλεων ὅπως ἐπισκεφθῶ ἀσθενεῖς, ἔλαβα φύλακας καθ' ὁδὸν ἐξ αὐτῶν, καὶ ἂν δὲν ἀπακτώμην, ἐπισκεφθεὶς καὶ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν πάσχοντας εἰς Μέτσοβον, εὔρον αὐτοὺς λαλοῦντας ἑλληνιστὶ ὡς οἱ ἄλλοι.

Ἔτι καταφανέστερα καθίσταται ἡ ἐπιρροή τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Χαονίᾳ, ἐὰν ἀναφέρω ὑμῖν κοινὰ ἤθη καὶ ἔθιμά τινα ἅπερ ἔχουσι Μουσουλμάνοι καὶ Χριστιανοί. Ὡς γνωρίζετε μία καὶ ἡ αὐτὴ φυλὴ εἶνε, οἱ μὲν ἐξομώσαντες, οἱ δὲ διατηρήσαντες τὰ πάτρια· κοινὴν ἔχουσιν, ὡς εἶπομεν, τὴν γραφομένην γλῶσσαν, κοινὰ ἔχουσι τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν, μέχρι Ἄψου, οὕτω Μουσουλμάνοι καὶ Χριστιανοὶ λέγουσι καὶ γράφουσι Ἄϊ Δημήτηρ τὸν Ὀκτώβριον, Ἄνδρια τὸν Δεκέμβριον, Θεριστήν, Ἄλωνάρην, Τρυγητήν. Ἔτι δὲ τὰ ἐπώνυμά των Ἀχμέτ Ντίνος, Ταχῆρ Ἀθανάσις, ζῶν καὶ σήμερον ἐν Θεσπρωτίᾳ ἐν τῇ κωμοπόλει Μαζαράκι, Σουλεϊμάν Λουκᾶς ἐν Κούτσι πλησίον τῆς Γουμειτίσας. Ἐν Τεπελενίῳ Κουρβελέσι καὶ Αὐλῶνι, ὅπου οἱ

Μουσουλμάνοι πρὸς τοὺς Χριστιανούς εἶνε ὡς ἐξ πρὸς ἓν, ὅπου πρὸς τριακονταετίας ἐξῆ πατὴρ Χριστιανὸς καὶ υἱὸς Μουσουλμάνος, ὡς δ' Ἐλμαζ τοῦ Βαγγέλη, ὁ Μεχμέτ Παπαγκιολέκας, ἦτοι Ἀλέξιος ἀπὸ Γκιόνι χωρίον, ἢ κατ' ἄλλους ὄχι Ἀλέξιος ἀλλὰ Λέκας ἀπὸ Γκιόνι, ὅπερ νομίζω ἀκριβέστερον, διότι τὸ ὄνομα Λέκας ἦτο κοινόν, ὡς φαίνεται ἐκ πολλῶν Ἀλβανῶν καταφυγόντων εἰς τὸ τότε βεσάλειον τῆς Νεαπόλεως καὶ ἄλλων εἰς Κέρκυραν, εἰς Βεράτιον Βρυώνης. Ὁ ἐν Ἰωαννίνοις πρόξενος Γάλλος Βερτρὰνδ τὸ 1852, συνήντησεν εἰς Βεράτιον, ὄχι εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ εἰς τὰ πέριξ, ἐν ἑλληνικῷ μοναστηρίῳ, ὅπου ἐξενίσθη ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου, Δερβίσην Μουσουλμάνον ἀδελφὸν τοῦ ἡγουμένου. Ἄπαντες οἱ Μουσουλμάνοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ χρῶνται τῇ μονογαμίᾳ, οὐδὲν παράδειγμα γνωρίζω Ἠπειρώτου, νὰ κάμῃ χρῆσιν πολυγαμίας, δικαίωματος ὅπερ ἔχει σύμφωνα τῷ Κορανίῳ· δὲν μοι εἶνε γνωστὸς γάμος Μουσουλμάνου Ἀλβανοῦ μετὰ τῆς φυλῆς τῶν κατακτητῶν, καὶ περιορίζονται νὰ ἔρχωνται εἰς κοινωνίαν γάμου μετὰ τῶν μέχρι τοῦ Ἄψου σπανιώτατα δὲ ἴσως μετὰ τῶν πέραν τοῦ Ἄψου Ἀλβανῶν, ἀλλὰ ἐνίοτε μετὰ Θεσσαλῶν Ὀθωμικῶν. Αἱ τελεταὶ τοῦ γάμου, τοῦ θανάτου, αἱ αὐταὶ κατ' οὐσίαν Χριστιανῶν τε καὶ Μουσουλμάνων· εἰς ὅσα χωρία ἠσπάσθησαν τὸν Μουσουλμανισμὸν ὀλόκληρα, ἢ Ἐκκλησία μετεβλήθη εἰς Τσαμί, τὰ δὲ παρεκκλησία ἐξώθεν τοῦ χωρίου καὶ σήμερον ἐπιτροπεύονται ὑπὸ Μουσουλμάνων, οἵτινες φροντίζουσι ν' ἀνάπτεται διαρκῶς κανδήλα, καὶ ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ Ἁγίου νὰ γίνεται λειτουργία. Ἀσθενοῦντες οἱ Μουσουλμάνοι προσέρχονται καὶ αὐτοὶ σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις εἰς θαυματουργὰ μοναστήρια ἢ Ἐκκλησίας, ἢ εἰκόνας, προσφέρουσι κηρὸν καὶ πληρώνουσι τὸν ἱερέα, ὅπως δεηθῇ ὑπὲρ τοῦ πάσχοντος. Ἐτερον γεγονός, ὅπερ εἶδον ἰδίως ὄμμασιν εἶνε τὸ ἀκόλουθον. Προσεκλήθη εἰς Φράσιον ὑπὸ τῶν βεῦδων ὅπως ἐπισκεφθῶ πάσχοντα ἀδελφόν των· ἔτυχε δὲ νὰ εἶμαι ἐκεῖ τὴν 24 Μαρτίου. Μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας, πληθὺς παιδῶν Μουσουλμάνων κρατοῦσα εἰς χεῖρας μικροῦς κώδωνας, ἤρχισε νὰ τρέχῃ δεξιά, ἀριστερὰ τοῦ χωρίου εἰς τὰ πέριξ, σημαίνουσα τοὺς κώδωνας· τὸ πρᾶγμα τοῦτο με ἐξέπληξε, ἀποταθείς δὲ εἰς τὸν νοημονέστερον ἠρώτησα τί δηλοῖ τοῦτο, με ἀπήντησε δέ, ὅτι πατροπαράδοτον ἔχουσι τὸ τοιοῦτον ἔθιμον, ὥστε κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν διὰ τῶν κωδῶνων νὰ φοβίζωσι τοὺς ὄφεις, καὶ νὰ τοὺς φονεύωσιν· ἐπειδὴ δὲ εἰς Φράσιον εἶνε καὶ πολλὰ οἰκογένειαι χριστιανικαί, ἠρώτησα αὐτούς, ἂν ἔχωσι τοιοῦτον ἔθιμον, με ἀπήντησαν δὲ ὅτι δὲν τολμῶσι νὰ κάμωσι τὰ ἴδια ὡς οἱ Μουσουλμάνοι παῖδες. Ἐγὼ δὲν ἀμφιβόλλω ὅτι τοῦτο εἶνε ἔθιμον ἀπομειναν ἐκ διαδοχῆς, χριστιανικόν, ὅτε οἱ παῖδες διὰ κωδωνοκρουσίας ἀνήγγελλον τὸν Εὐαγγελισμὸν, καὶ συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ Εὐαγγελισμὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἤλθεν ὅπως πατάξῃ τὸν ὄφιν, ἦτοι τὸν Διάβολον.

Ἄς ἐξετάσωμεν τὴν ἰδίαν ἰστορίαν τοῦ Μουσουλμάνου πάντοτε μέχρι Ἄψου, ὑπὸ ἀνθρωπολογικὴν ἔποψιν, καὶ ἐθνολογικὴν. Ἡ κατατομὴ εἶνε μία καὶ ἡ αὐτὴ, ἡ φυσιογνωμία, αἱ σχέσεις τοῦ προσώπου καὶ τῆς κεφαλῆς αἱ αὐταί· ὅταν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίης συναντήσῃ τις μεμιγμένους Χριστιανούς καὶ Μουσουλμάνους ἂν μὴ εἶνε ὁ παρατηρῶν ἐξησκημένος, δὲν διακρίνει εὐκόλως τίς ὁ Χριστιανὸς καὶ τίς ὁ Μουσουλμάνος· οὗτος μὲν εἶνε ἀγριώτερος, θαρραλεώτερος, παρρησιαστικώτερος, ἔχει βᾶδισμα στρατιωτικόν, ὑπερήφανον, ἡ ομιλία του ἐπιβλητικὴ ἔστω καὶ ὅταν χαριεντίζεται ἢ χαιρετᾷ, ἐνῶ ὁ Χριστιανὸς εἶνε πολὺ ἡπιώτερος, ἔχει ὀλίγον κύπτουσαν τὴν κεφαλὴν, εἴτε ἰστάμενος εἴτε βαδίζων, ἰδίως χαιρετᾷ θέτων τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπὶ τῆς χώρας τῆς καρδίας, καὶ κύπτων ἔτι περισσώτερον τὴν κεφαλὴν· ὅλα ταῦτα τὰ χαρακτηριστικὰ εἶνε προϊόντα τῆς δουλείας, καὶ ἂν ἐπέζησαν καὶ ἐσώθησαν οὗτοι οἱ Ἀλβανοὶ, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὸ ὅτι μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ Τανζιματίου ἦσαν διηρημένοι εἰς τόσας τάξεις ῥαγιάδων ὑποτελῶν, ἀνηκόντων εἰς τόσους τιμαριούχους βεῦδας, τοὺς ἰσχυροτέρους καὶ εὐπορωτέρους τῆς ἐποχῆς, οἵτινες Χριστιανοὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἰδιακτησία τῶν βεῦδων, οὐκ εἰς ἐκεῖνον εἴτε ἀντιπρόσωπον τῆς ἐξουσίας εἴτε ἄλλον Ἀλβανὸν Μουσουλμάνον, ὅστις ἤθελε τολμήσῃ νὰ προσβάλλῃ Χριστιανὸν μὴ ὑποτελῆ εἰς αὐτόν, ἀλλὰ ἀνήκοντα εἰς ἄλλον βεῦν, ἢ προσβολὴ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπευθυνομένη εἰς τὸν ἄρχοντα βεῦν, καὶ ἀντεκδικήσεις, φόνοι σφαγαί, ἐλάμβανον χώραν τότε μετὰ τῶν βεῦδων, καὶ ἀδικρίτως ἐφρονεῦντο Χριστιανοὶ ὑποτελεῖς τοῦ προσβαλόντος βεῦ ἢ Μουσουλμάνου τῆς φατρίας του. Ἡ ὑποτελής αὕτη κατάστασις τῶν Ἀλβανῶν Χριστιανῶν, δὲν ἦτο τόσον ἐπαχθὴς καὶ βρεῖα, ὅσον θὰ ἴδωμεν ἢ τοῦ Ἑλληνος Ἠπειρώτου, ὅστις ἦτο εἰς τὴν διάκρισιν παντὸς Μουσουλμάνου, ἐνῶ ἢ τοῦ Ἀλβανοῦ ἦτο περιωρισμένη εἰς ἓν πρόσωπον, τὸν βεῦν, ὅστις δὲν ἀπῆνται ἐκ τοῦ ὑποτελοῦς του, ἢ ἐδάς αὐστηρὸν δάσκις παρίστατο ἐνώπιον αὐτοῦ, ἢ ἀπῆντα αὐτὸν καθ' ὁδόν, πρὸς τούτοις κολακείαν, δῶρα ἐν περιπτώσει γάμου ἢ θανάτου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ βεῦ· ὁ βεῦς πιθανὸν νὰ διέταξε τὸν ὑποτελῆ του Χριστιανὸν νὰ τῷ δώσῃ χρήματα, ἐν στιγμῇ ὀργῆς νὰ ἐρράπισεν αὐτόν, οὐδέποτε ὅμως προσέκρουσεν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν τιμὴν του. Οὗτοι οἱ βεῦδες προσκαλούμενοι ὑπὸ τῆς ὑψηλῆς Πύλης νὰ στρατολογήσωσιν εἴτε ὡς Δερβενγαδάδες εἴτε ὡς ἀρχηγοί, ὅπως ἀποσταλαῶσιν εἰς ἐπαναστατήσασαν ἐπαρχίαν, εἴτε ἐν ἐξωτερικῷ πολέμῳ, ἦσαν ὄχι μόνον ἡγέται, ἀλλὰ ὄφειλον καὶ περὶ τῆς τροφῆς νὰ φροντίζωσι, καὶ ἰδιαίτερον ὑπάλληλον νὰ ἔχωσι τῆς ὑπηρεσίας ἰδίως τοῦ ταμείου, τῆς ἀλληλογραφίας, σύμβουλον πιστόν· ἕκαστος δὲ βεῦς ἀρχηγὸς εἶχε ὡς τοιοῦτον πάντοτε ἓνα Χριστιανόν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ Πρεμετῆς, ἀνήκοντα οἰκογενειακῶς τῷ βεῦ, ὅστις Χριστιανὸς συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ κεντρικοῦ ταμείου τῆς ὑψηλῆς Πύλης, ὅπως λαμβάνῃ χρήματα, πληρόνῃ τῆς ἀτά-

κτους τούτους στρατιώτας, κρατεῖ τὰ βιβλία εἰσπράξεων καὶ ἐξόδων, διατηρεῖ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ βεῦ καὶ πρὸς τὰς Ὀθωμανικὰς ἀρχὰς καὶ πρὸς τὴν οἰκογένειάν του· οἱ Χριστιανοὶ οὗτοι οὐκ ὀλίγα χρήματα ἐπορίζοντο τῇ συναινέσει τοῦ βεῦ, ὅστις ἀγέρωχος, γενναῖος, ἔχαιρε βλέπων εὐτυχοῦντα τὸν πιστότερόν του ὑπάλληλον· πάντα δὲ τὰ ῥηθέντα ἐγράφοντο ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ. Ἐγνώρισα προσωπικῶς τοὺς κυριωτέρους τούτους γραμματεῖς Χριστιανούς, τὸν τοῦ Φράσιαρη, τοῦ Τσέλιου Πίτσარი καὶ Καλέμ. ἀγὰ ἐκ Τεπελέν, τοῦ Βρυῶνη ἐκ Βερατίου, τοῦ Μεχμέτ Γκορόσιανι ἐξ ἐπαρχίας Πρεμετῆς, τὸν τῆς οἰκογενεῖας Βλιῶρα ἐξ Αὐλῶνος.

Ἐκδοθέντος περὶ τὸ 1844 τοῦ Τανζιματίου, ἔπαυσε ἡ ὑποτελής αὐτῆ κατὰστάσις τῶν Χριστιανῶν Ἀλβανῶν, καὶ ἡ ὑψηλὴ Πύλη διορίσασα διοικητάς, συστήσασα δικαστήρια πρέλαθε τοὺς Χριστιανούς τούτους ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τῆς. Ἡ ἀπώλεια τοῦ προνομίου τούτου τῶν βεῦδων, ἡ εἰσαγωγή παρ' Ἀλβανοῖς τῆς στρατολογίας ἐν τῷ τακτικῷ στρατῷ, ἡ βία ἢν μετεχειρίσθη ἡ ὑψηλὴ Πύλη, ὅπως ἐκτελέσῃ παρ' Ἀλβανοῖς τὸ Τανζιματίον, πάντα ταῦτα προσέβαλον σπουδαίως τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὸ συμφέρον τῶν Ἀλβανῶν προϋχόντων, οἵτινες ἤρχισαν ψιθυρίζοντες, νὰ ζητῶσιν ἐκδίκησιν κατὰ τῆς ὑψηλῆς Πύλης· ἤρχισαν λοιπὸν νὰ συνεννοῶνται οἱ πρόκριτοὶ περὶ τοῦ πρακτέου, ἡ συνωμοσία δὲ αὕτη περιωρίσθη μέχρι τοῦ Ἄψου· πρὸς ποῖον δὲ κέντρον ν' ἀτενίσωσιν, ἐξ οὗ καὶ βοήθειαν καὶ ὑποστήριξιν νὰ ἀρυσθῶσι, καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας εἰς τὸ κέντρον τοῦτο ὅπως δήποτε νὰ προσκολληθῶσιν; Οὐδόλως ἐδίστασαν οἱ πρόκριτοὶ Ἀλβανοὶ πρὸς ποῖον κέντρον ὤφειλον ν' ἀπευθυνθῶσιν. Τότε πρωθυπουργὸς ἦτο ὁ Κωλέττης, καὶ Βασιλεὺς ὁ Ὄθων, οἵτινες ἦσαν ἄγρυπνοι φύλακες τῶν ἠθικῶν συμφερόντων, ὡς ἄνδρες μεγαλόφρονες· ὁ Ὄθων ἐφόρει τὴν φουστανέλλαν, ὅπως χρησιμεύῃ ὡς φάρος εἰς τοὺς θέλοντας μὲν νὰ προσέλθωσιν, ἀλλὰ ἐκ τρικυμίας δυνατῆς ἐμποδιζομένου, καὶ δὲν δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ἀποδώσωμεν δημοκοπικὸν σκοπὸν εἰς τὸν Ὄθωνα φοροῦντα φουστανέλλαν, ἐκ μὲν τῶν προτέρων κρίνοντες, διότι ἦτο γόνος βασιλικῆς οἰκογενεῖας, ἰδίως υἱὸς Βασιλέως ποιητοῦ, φύσει σοβαρός, καὶ περὶ ὄλων μελετῶν καὶ καταγινόμενος, ἐκ δὲ τῶν ὑστέρων κρίνοντες αὐτόν, διότι εἶδομεν ὅτι ἔνεκα τῆς φουστάν ἕλλας ἐθυσίασεν ὅ,τι πολυτιμώτατον εἶχε, τὸ σέμμα του, καθὼς πρὸς τούτοις εἶδομεν τὴν προορατικότητά του, ὡς ἐν μὴ εὐρεθῶσιν τὸ 1880 οἱ Ἀλβανοὶ ἄνευ φάρου, ὃ δὲ κ. Δὲ Γουβερνάτης, πρὸς ἱκανοποίησίν του, ὀρθῶς καὶ ἀκριβῶς μὴ κηρύξῃ ἐλληνικὴν ἐπαρχίαν τὴν Ἠπειρον, ἄνευ ἐλπίδος, καὶ διηρημένην. Ὁ Κωλέττης, πληροφορηθεὶς τὰ ἐν Ἀλβανίᾳ τεκταινόμενα, ἐπωφεληθεὶς τῶν διαθέσεων τῶν προκρίτων Ἀλβανῶν τῆς Ἠπείρου, ἐνεθάρρυνεν αὐτούς, ὑπεσχέθη πᾶσιν συνδρομήν, καὶ οὕτω ἀπετάθησαν ἐνυπογράφως οἱ πρόκριτοὶ Ἀλβανοὶ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ὄθωνος αἰτοῦντες τὴν προστασίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ἔλαβον τὰ ὄπλα κατὰ τῆς ὑψηλῆς Πύλης ἐπαναστατήσαντες, ἀρχηγὸς δὲ τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο ὁ ἐκ Τεπελέν, ἐπαρχίας κατὰ τὸν κ. Δὲ Γουβερνάτην, μὴ ἐπηρεασθείσης ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Γκιουλέκας. Οὗτος ἀπέκρουσε κατὰ πρῶτον τοὺς Ὀθωμανικοὺς στρατούς, μετὰ μεγάλης ζημίας αὐτῶν, ἀκολούθως ὁμως ἔνεκα ζένων ῥαδιουργιῶν καὶ ἐπεμβάσεων, δὲν ἐδόθη ὑπὸ τῶν ἰδίων Ἀλβανῶν ἡ δέουσα συνδρομὴ τῷ Γκιουλέκα, καὶ οὕτω τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἐν ἐτέρᾳ συμπλοκῇ κατέστρεψαν τοὺς ἐπαναστάτας, καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐσθέθη, οἱ δὲ πρόκριτοὶ Ἀλβανοὶ τέσσαρες, ἐν οἷς ὁ Ἀχμέτ Ντίνος ἐξορισθέντες εἰς τὰ βῆθη τῆς Ἀσίας ἀπέθανον ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Συμφώνως ἄρα τῷ κ. Δὲ Γουβερνάτῃ, μέχρι τοῦ 1844, ὑπαρχούσης ἐν Ἀθήναις τῆς στιβαρᾶς χειρὸς, καὶ οἱ Μουσουλμάνοι Χάονες Ἀλβανοὶ, σὺν τοῖς ἄλλοις μέχρι τοῦ Ἄψου, πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐστράφησαν ἐν ὧρα ἐπικινδύνου ἀποφάσεώς των, ὅχι βέβαια ἐκ θαύματός ἢ τυχαίως· ἀλλ' ἐκ τῆς κ. Δὲ Γουβερνάτης, δὲν τοὺς θεωρεῖ ὁμοιομόρφους τῶν ἄλλων σημερινῶν Ἑλλήνων, δὲν θὰ δυνηθῇ ὁμως ν' ἀναιρέσῃ ὅτι οἱ Χάονες ἀρκούντως εἶχον ἐπηρεσθῆ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς αὐτὸν τότε ἐστράφησαν. Ἐτέρα μικρὰ ἀπόδειξις, τὸ 1861, ὁ ἐκ Χορνίας πρόκριτος Ἀλβανὸς ἐξ Αὐλῶνος Μαχμούτ βεῦ Βλιώρης, ἀναγκασθεὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος, πρὸς τὰς Ἀθήνας διηυθύνθη καὶ ἐνταῦθα εὗρεν ἄσυλον.

Τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἐπιρροὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν Ἀλβανῶν, θέλομεν ἐννοήσῃ κάλλιον, συγκρίνοντες τούτους, μὲ τοὺς πέραν τοῦ Ἄψου, ἢ τοὺς τῆς Ἄνω Ἀλβανίας, ἐν τούτοις συνοψίζοντες ὅσα ἐδιηγήθη, βλέπομεν ὅτι ὅσοι Ἀλβανοὶ ἐνετύθεν τοῦ Ἄψου συνεβίωσαν ἀδιακόπως μετὰ Ἑλλήνων, ἢ εἰς ἐλληνικὰ κέντρα, ἢ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ των εἶνε καλῶς κατηρητισμένα καὶ διεσπαρμένα σχολεῖα, οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι καὶ μᾶλλον μεμορφωμένοι, εὐπαίδευτοι, προοδευτικοὶ καὶ φιλόπονοι τῶν ἄλλων εἶνε· ὅτι ἡ Θεσπρωτία, χρωματισθεῖσα ὡς Ἑλληνοαλβανία, ἂν καὶ περικυκλωμένη ὑπὸ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, μὴ ταῦτα ἐπειδὴ δὲν ἀναγκάζονται ν' ἀποδημῶσιν οἱ Θεσπρωτοὶ εἰς ἐλληνικὰ κέντρα, ἐπειδὴ δὲν ἔχουσι σχολεῖα ἐλληνικά, ἐπηρεάσθη πολὺ ὀλιγώτερον ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἢ τὸ Ἀργυροκάστρον· δὲν ἔχει τις ἢ νὰ ἴδῃ τὸ Μαργαρίτι, τοὺς Φιλιᾶτες, τὰς δύο πρωτεύουσας τῆς Θεσπρωτίας, ὅπως πεισθῇ, κατὰ πόσον ὑπερτερεῖ ταύτας τὸ Ἀργυροκάστρον, τὸ Βερατίον, ἢ Πρεμετῆ. Οὐδεὶς ἐπαναλέγω Θεσπρωτὸς διεκρίθη, ἀλλ' οὐδ' ἐτόλμησε νὰ ζητήσῃ πολιτικὴν ἢ στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν· μόλις ὁ Ντίνος ἀποκατετίθη οἰκογενειακῶς εἰς Πρέβεζαν, καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ ἀνώτατον ὑπόργημα τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς Τουρκίας, ἐνῶ οἱ ὑπάλληλοι Ἠπειρωταὶ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἰδίως Ἰωαννῖται Μουσουλμάνοι, Ἀργυροκαστρίται, Βερατινοὶ κλπ., διεκρίθησαν καὶ διακρίνονται πάντοτε τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων, καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας

τῆς Τουρκίας, ὡς νοημονέστεροι, συμπεριφορὰν ἔχοντες καλητέραν καὶ κάλλιον συμμορφούμενοι πρὸς τοὺς Εὐρωπαϊοὺς, καὶ πολὺ φιλανθρωπότεροι τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων· ὅσοι δὲ Ἀργυροκαστρίται, ἐξ Αὐλῶνος, Δελβίνου, Πρεμετίου, διεκρίθησαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Κράτους, οὗτοι πάντες ἔζησαν εἰς Ἰωάννινα, μετ' ἔπειτα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἄψου Ἀλβανῶν. Ἡ σύγκρισις δὲ τούτων πρὸς τοὺς πέραν τοῦ Ἄψου Ἀλβανούς ὡς καὶ περὶ τοῦ περιλαλήτου Ἀλβανικοῦ συνδέσμου θὰ εἶνε τὸ τοῦ τρίτου καὶ τελευταίου μέρους τῆς παρούσης ἡμῶν διατριβῆς.

Σπυρίδων Σοκόλης, ἱατρός

ΠΕΡΙ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ *

Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὸν μέγιστον ἐκεῖνον τῆς Ἑλλάδος ἄνδρα, ὅστις, τριάκοντα καὶ δύο ἔτη βεβιωκώς, διέπραξεν ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ τὰ μεγαλειότερα, τὰ λαμπρότερα καὶ τὰ εὐγενέστερα τῶν ἔργων, ὅσα ποτὲ θνητὸς ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ διαπραχῆ. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὸν ἐνδοξον υἱὸν Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα καὶ Ὀλυμπιάδος τῆς Ἠπειρώτιδος, ὅστις ἐν διαστήματι δώδεκα περιήτου ἐτῶν ἐγένετο κύριος ἀπάσης τῆς Ἀσίας· ὠκοδόμησε περὶ τὰς ἐβδομήκοντα πόλεις, καταστήτας αὐτοὺς κέντρον ἐμπορίου καὶ πολιτισμοῦ· ἐξημέρωσεν ἀγρίους καὶ βροχάρους λαούς· ἀνέπτυξε μετὰ αὐτῶν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας· ἐνεψύχωσε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν· ἀνώρξε λιμένας καὶ ἐποίησε νεωσοίκους· ἀνίδρυσε ναοὺς κατεστραμμένους καὶ ἀνάκτορα κατηρησιωμένα· συνεφιλίωσε διάφορα ἔθνη πρὸς ἄλληλα· μετέδωκε πανταχοῦ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ προελέαεν οὕτω τὴν ὁδὸν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Οὐδεὶς, λέγω, ἀγνοεῖ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, περὶ οὗ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ὁ μὲν Πλούταρχος λέγει· «κοινὸς ἦκειν θεό·» θεν ἀρμοστής καὶ διαλλακτῆς τῶν ὄλων νομίζων, οὗς τῷ λόγῳ μὴ συνῆγε, τοῖς ὅπλοις βιαζόμενος, εἰς τὸ αὐτὸ συνενεγκῶν τὰ πανταχόθεν, ὥσπερ ἐν σκρατῆρι φιλοτησίῳ μίξας τοὺς βίους καὶ τὰ ἦθη καὶ τοὺς γάμους καὶ τὰς διαίτας, πατρίδα μὲν τὴν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεσθαι πάντας, ἀκρόπολιν καὶ φρουρὰν τὸ στρατόπεδον, συγγενεῖς δὲ τοὺς ἀγαθοὺς, ἀλλοφύλους δὲ τοὺς πονηροὺς· τὸ δὲ ἑλληνικὸν καὶ βραβαρακὸν μὴ χλαμύδι, μὴ πέλτη, μὴδὲ ἀκινάκη, μὴδὲ κἀνδυὶ διορίζειν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἑλληνικὸν ἀρετῇ, τὸ δὲ βραβαρακὸν κκκίχ τεκμαίρεσθαι· κοινὰς τὰς ἐσθῆτας ἡγεσθαι καὶ τραπέζας καὶ γάμους καὶ διαίτας, δι' αἵματος καὶ τέκνων ἀνα-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Συλλόγῳ κατὰ τὸν Μάρτιον.

σπερνανυμένους¹· καὶ ἀλλαχοῦ, «εἰ δὲ μὴ ταχέως ὁ δεῦρο καταπέμψας ἡτὴν Ἀλεξάνδρου ψυχὴν ἀνεκαλέσατο δαίμων, εἰς ἂν νόμος ἄπαντας ἀνθρώπους ἐπέβλεπε καὶ πρὸς ἐν δίκαιον ὡς πρὸς κοινὸν διώκητο φῶς²». Ὁ δὲ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἱστορεῖ· «ἐν ὀλίγῳ δὲ χρόνῳ μεγάλας πράξεις οὗτος ὁ βασιλεὺς (Ἀλέξανδρος) κατειργάσατο, καὶ διὰ τὴν ἰδίαν σπουδῆν τε καὶ ἀνδρίαν ὑπερεβάλετο τῷ μεγέθει τῶν ἔργων πάντας τοὺς ἐξ καιῶνος τῇ μνήμῃ παραδεδομένους βασιλεῖς· ἐν ἔτεσι γὰρ δώδεκα καταστρεψάμενος τῆς μὲν Εὐρώπης οὐκ ὀλίγα, τὴν δὲ Ἀσίαν σχεδὸν ἅπασαν· εὐκρίτως περιδύθητον ἔσχε τὴν δόξαν, καὶ τοῖς παλαιοῖς ἤρωσι καὶ ἡμιθέοις νιστάζουσαν³. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ μὲν Théodore Jouffroy ἀποφαίνεται· «Θεὸς συνήγαγε πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων· εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς διάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ⁴· ὁ δὲ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἠθικῶν θεωριῶν καὶ ἰδεῶν γράψας I. Denis ἀνομολογεῖ ὅτι «Ὁ Ἀλέξανδρος ὑπῆρξεν ἐκπολιτευτικὸς κατακτητῆς·— οὗτος εἶναι ἡρῶς οὐχὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος».

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἐρωτᾶται νῦν πόθεν ἐπήγαγε τὸ μεγαλεῖον τοῦτο τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ εἰς τί ὀφείλονται αἱ μεγάλα αὐτοῦ ἀρεταὶ καὶ τὰ μεγάλα προτερήματα, ἅτινα προσεπορίσαντο αὐτῷ πρὸς τῷ ἐπιθέτῳ Μέγας δόξαν αἰώνιον καὶ κλέος ἀθάνατον. Μέγα μέρος τῆς ἀθανάτου δόξης τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀφείλεται βεβιακῶς εἶς τε τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ φύσιν, τὸ ἐνδοξον αὐτοῦ γένος καὶ τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις· τὸ μεγαλειότερον ὅμως ταύτης μέρος ὀφείλεται ἀναμφιβόλως εἰς τὴν καλὴν ἀγωγήν καὶ παιδείαν, ἧς οὗτος μετέτεχε, γενόμενος τρόφιμος καὶ μαθητῆς τῶν ἐμπειροτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων τῆς ἀρχαιότητος παιδαγωγῶν καὶ διδασκάλων. Ἡ καλὴ ἀγωγή καὶ παιδεία παρῆσθεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὰς εὐγενεστέρους ἀφορμὰς οὐ μόνον πρὸς τὸ ἀναπτυχθῆναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἀποδοθῆναι εἰς ἐνδοξον καὶ λαμπρὸν στάδιον· «Τίς γάρ, λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ νᾶ' λόγῳ περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης (κεφ. δ'), ἀπὸ μειζόνων ἢ καλλιόνων ἀφορμῶν ἀνήγετο, μεγαλοψυχίης, συνέσεως, σωφροσύνης, ἀνδραγαθίας, οἷς αὐτὸν ἐφωδίαζε φιλοσοφία πρὸς τὴν στρατείαν, καὶ πλείονας ἢ παρὰ Ἀριστοτέλους τοῦ καθηγητοῦ, ἢ παρὰ Φιλίππου τοῦ πατρὸς ἀφορμὰς ἔχων, διέβαινεν ἐπὶ Πέρσας»; Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος, τιμῶν τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Ἀριστοτέλη πλέον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὡς τούτου μὲν δόντος εἰς αὐτὸν τὸ ζῆν, ἐκεῖνου δὲ τὸ εὖ ζῆν, τί ἄλλο ἠθέλε νὰ φανερώσῃ εἰμὴ ὅτι εἰς τὴν ἀγωγήν αὐτοῦ καὶ παιδείαν ὤφειλε τὰς τε ἀφορμὰς, αἵτινες προὔτρεψαν αὐτὸν πρὸς ἰδέας ὑψηλάς, καὶ τὰ κυριώτερα

1 Πλούταρχ. περὶ τῆς Ἀλεξ. τόχ. 1,6.

2 Αὐτόθι 1,8.

3 Διοδ. Σικ. βιβλ. ἱστ. 17,1.

4 Melanges Philosophiques, par Th. Jouffroy.

προσόντα, δι' ὧν κατώρθωσε νὰ διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς πράξεις μεγάλας καὶ θαυμαστάς ;

Περὶ τῆς τοιαύτης λοιπὸν ἀγωγῆς καὶ παιδείας τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰς ἣν ὀφείλεται τὸ πλεῖστον μέρος τῆς δόξης αὐτοῦ, ἐρχόμεθα σήμερον νὰ εἰπωμεν ὀλίγα τινά, παρέχοντες οὕτω ἰκανὴν ἀφορμὴν πρὸς σκέψιν περὶ τῆς μεγάλης αὐτῆς δυνάμεως.

Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, γεννηθεὶς ἐν Πέλλῃ τῆς Μακεδονίας τὸ ἀ΄ ἔτος τῆς ρα' Ὀλυμπιάδος, ἦτοι τῷ 356 ἔτει π. Χ. ὁπότε δὲ μὲν πατὴρ αὐτοῦ Φίλιππος, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἐνίκα διὰ τοῦ στρατηγοῦ Παρμενίωνος τοὺς Ἰλλυριοὺς, δὲ δὲ Ἡρόστρατος, κακόζηλον δόξαν ἐπιθυμῶν, ἔκαιε τὸν ἐν Ἐφέσῳ μεγαλοπρεπέστατον ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος¹, τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀγωγὴν ἔλαβε παρὰ τινος Ἑλληνικῆς ἢ Λαίνικης καλουμένης, ἀδελφῆς τοῦ Κλείτου, τοῦ μετὰ ταῦτα εἰλικρινεστάτου μὲν, ἀλλὰ ἀτυχεστάτου φίλου γενομένου. Πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ταύτην, τὴν πρώτην αὐτοῦ παιδαγωγόν, ὁ Ἀλέξανδρος ἠσθάνετο μέγαν σεβασμὸν. Κατὰ τὸν Κούρτιον Ῥοῦφον, τὸν συγγράψαντα τὰς πράξεις τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἢ Ἑλληνικὴ ἐτύγγανε τοιαύτης ἀγάπης παρὰ τοῦ τροφίμου αὐτῆς, οἷας καὶ αὐτὴ ἢ Ὀλυμπιάς, ἢ γεννήσασα αὐτόν. «Hellenice, λέγει, quae Alexandrum educaverat, soror ejus (Cliti), haud secus quam mater diligebatur»².

Μετὰ τὴν πρώτην μόρφωσιν καὶ διάπλασιν, ἣν ἐτέλεσεν ἡ ἀπαλὴ χεὶρ τῆς Ἑλληνικῆς, ὁ Ἀλέξανδρος ἔτυχεν ἀνδρικοτέρως ἀγωγῆς, ἀνατεθείσης τῆς ἐπιμελείας αὐτοῦ εἰς διαφόρους τροφεῖς, παιδαγωγοὺς καὶ διδασκάλους. Πάντων δὲ τῶν παιδευτῶν τούτων τοῦ Ἀλεξάνδρου προίστατο Λεωνίδας τις, ἢ Λεωνίδης, ἀνὴρ τό τε ἦθος αὐστηρὸς καὶ συγγενὴς τῆς Ὀλυμπιάδος. Οὗτος, εἰ καὶ δὲν ἀπέφευγε τὸ τῆς παιδαγωγίας ὄνομα, ἀκαλὸν ἔργον, κατὰ Πλούταρχον, ἐχούσης καὶ λαμπρόν», ἐκαλεῖτο ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἄλλων οὐχὶ παιδαγωγός, ἀλλὰ τροφεὺς Ἀλεξάνδρου καὶ καθηγητὴς ἕνεκα τῆς μεγάλης οικειότητος, ἣν εἶχε πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Φιλίππου.³ Ἐκ τῶν δύο ὀνομασιῶν, τοῦ τροφῆος καὶ τοῦ καθηγητοῦ, ἃς ἔφερον ὁ Λεωνίδας, καταμνησάνομεν ὅτι διττὸν ἦτο τὸ παιδαγωγικὸν αὐτοῦ ἔργον καὶ καθήκον, τουτέστιν ἡ ἐπιτήρησις τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀγωγῆς. Ἰδίως ἐμερίμνα ὁ Λεωνίδας περὶ τῆς σωματικῆς τοῦ τροφίμου αὐτοῦ ἀσκήσεως καὶ καθόλου περὶ τῆς λιτῆς καὶ ἀπλῆς αὐτοῦ διαίτης. Τοῦτο ἀνωμολόγει καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος· διότι ὅτε ποτὲ ἢ βραδύως τῆς Κερίας Ἄδρα, ἀφιλοφρονουμένη πολλὰ μὲν ὄψα καθ' ἡμέραν ἀπέστελλεν αὐτῷ καὶ πέμματα, τέλος δὲ τοὺς δοκοῦντας εἶναι δεινοτάτους ὀψοποιούς καὶ ἀρτοποιούς, ἔφη· Τούτων μηδενὸς δεῖσθαι· βελτίο-

ντας γὰρ ὀψοποιούς ἔχειν ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ Λεωνίδου δεδομένους αὐτῷ πρὸς μὲν τὸ ἀριστον νυκτοπορίαν, πρὸς δὲ τὸ δεῖπνον ὀλιγαριστίαν. Ὁ ἡδ' αὐτὸς οὗτος ἀνὴρ, ἔφη, καὶ τῶν στρωμάτων ἐπιὼν τὰ ἀγγεῖα καὶ τῶν νίμκτων ἔλυσεν ἐπισκοπῶν, μή τι μοι τρυφερόν ἢ περισσὸν ἢ μήτηρ ἐντέθεικεν»¹. Πότον δὲ ἦτικε ὁ αὐτὸς Λεωνίδας τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν φειδῶ μαρτυρεῖ τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον. «Ὅτε ποτὲ ἐν καιρῷ θυσίας ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιδραξάμενος ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν ἐπέθηκεν πολλὴν ποσότητα λιθωνωτοῦ, ὁ Λεωνίδας ἐπέπληξεν αὐτὸν εἰπὼν· «ὄταν τῆς ἀρωματοφόρου κρατήσεως, Ἀλέξανδρε, πλουσίως οὕτως ἐπιθυμῶσαις· νῦν ἡδὲ φειδομένως χρῶ τοῖς προῦσι»². Ἐκ τῆς ἐκφράσεως ὁμοίως ταύτης ὄταν τῆς ἀρωματοφόρου κρατήσεως, Ἀλέξανδρε, μνησάνομεν καὶ ἐτέρην τινὰ ὑψηλοτέραν τοῦ Λεωνίδου παιδαγωγικὴν ἐνέργειαν, τουτέστι μνησάνομεν ὅτι ὁ Λεωνίδας πρὸς ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ παιδαγωγικαῖς ἐνεργείαις ἐσπούδαζε νὰ ἐμπνεύσῃ πρῶίμως εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ τροφίμου αὐτοῦ τὴν ἔφρασιν καὶ ἐπιθυμίαν τῆς κατακτήσεως τῆς βραχέου Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς. Ὁ Ἀλέξανδρος, κύριος κατόπιον γενόμενος τῆς ἀρωματοφόρου χώρας, ἀνεμνήσθη τοῦ γεγονότος τῆς θυσίας. Θέλων δὲ ν' ἀποδείξῃ εἰς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ ὅτι περὶ τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ ἔχη τις ὑψηλοτέραν ἰδέαν καὶ νὰ δεικνύῃ πρὸς αὐτὸν ἀπεριόριστον τιμὴν καὶ ἀπειρον σεβασμὸν, ἔπεμψεν πρὸς τὸν Λεωνίδα πεντακάσια τάλαντα λιθωνωτοῦ καὶ ἑκατὸν σμύρνης μετ' ἐπιστολῆς λεγούσης· Ἀπεστάλακμέν σοι λιθωνωτὸν ἄρθρον καὶ σμύρναν, ὅπως παύσῃ πρὸς τοὺς Θεοὺς μικρολογούμενος.»

Πλὴν τοῦ Λεωνίδου ἕτερος τοῦ Ἀλεξάνδρου παιδευτῆς, ὅστις καὶ παιδαγωγὸς ἐκαλεῖτο, ἀναφέρεται Λυσίμαχος ὁ Ἀκαρναν. Οὗτος κατὰ Πλούταρχον, χωρὶς νὰ ἔχη σπουδαιότητά τινα, ἠγαπᾶτο καὶ δευτέραν εἶχε χώραν παρὰ τῇ βασιλικῇ τοῦ Φιλίππου οἰκογενεῖα ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι «ἐαυτὸν ἡμὲν ὠνόμαζε Φοίνικα, τὸν δὲ Ἀλέξανδρον Ἀχιλλέα, Πηλέα δὲ τὸν Φιλίππον»³. Ἀλλ' ὁμοίως πῶς ἦτο δυνατὸν ὁ προσεκτικώτατος Φίλιππος, ἢ ἀνεπτυγμένη καὶ εὐφυὴς Ὀλυμπιάς καὶ ὁ μηδὲλως προσέχων εἰς τὰς κολακείας Ἀλέξανδρος, ν' ἀρέσκωνται ἰδιαζόντως εἰς ἕνα Ἀκρηνᾶ δι' ἀπλὴν τινα καὶ μόνην κολακευτικὴν παρομοίωσιν, ἣν ἐποιεῖτο πρὸς πρόσωπα τοῦ Ὀμηρικοῦ ἔπους; Ὁ λόγος τῆς ἰδιαζούσης οικειότητος, ἣς ἀπῆλαυεν ὁ Λυσίμαχος παρὰ τῇ τοῦ Φιλίππου οἰκογενεῖα, ἀλλαχοῦ πρέπει νὰ ζητηθῇ. Ὁ Λυσίμαχος ἦτο ἀνὴρ πρᾶξου καὶ μαλακοῦ χαρακτῆρος. Ὁ χαρακτῆρ οὗτος ἦτο ἀρμολιώτερος πρὸς χαλιναγώγησιν τῆς βικίας φύσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἣν ἀκριβῶς ἐγίνωσκεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ Φίλιππος.⁴ Ἰσως

¹ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξ. κεφ. 3.

² Curt. Ruf. de gestis Alex. magn. 8,1,21. Πρὸβλ. καὶ Ἀρριαν. Ἀναδ. Ἀλεξ. 4,9,3.

³ Πλούτ. Ἀλεξ. 5 πρὸβλ. καὶ 25.

¹ Πλούτ. Ἀλεξ. 22.

² Αὐτόθι 25.

³ Αὐτόθι 5.

⁴ Αὐτόθι κεφ. 7.

ὁ Λυσίμαχος ἐπίτηδες ἠκολούθησεν ἀντίθετον ὁδὸν τοῦ αὐστηροῦ Λεωνίδου, ὅπως τὸ σφοδρὸν καὶ βίαιον ἦθος τοῦ Ἀλεξάνδρου μαλακύνῃ καὶ κατευνόξῃ διὰ γλυκεῖος καὶ ἡπιῦ τρόπου. Ἡ τοῦ Λυσίμαχου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἀφοσίωσις καὶ ἡ τούτου πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπη, ἡ καὶ κατόπιν ἐξκολουθήσασα, καταδεικνύεται ἔκ τινος ἱστορικῆς ἀνακοινώσεως αὐτοῦ τοῦ Πλουτάρχου. Κατὰ τὸν Χαϊρωνέα ὁ Λυσίμαχος, ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου παιδαγωγός, ἠκολούθησε τὸν τρόφιμον αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς ἐν Ἀσίᾳ ἐκστρατείαις, λέγων ὅτι δὲν ἦτο χειρότερος οὐδὲ πρесоῦτερος τοῦ Φοίνικος, τοῦ τὸν Ἀχιλλέα ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ ἀκολουθήσαντος, πρὸς ὃν ἐνησμένιζε νὰ παραβιάλλῃ ἑαυτὸν¹. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, τὴν αὐτὴν καὶ αὐτὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παιδαγωγὸν ἀγάπην συναισθάνομενος, ὀλίγον ἔλειψε ν' ἀπολεσθῇ χάριν αὐτοῦ. Διότι, ὅτε ποτὲ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου, θελήσας νὰ προσβάλλῃ τοὺς πλησίον τοῦ Ἀντιλιθάνου κατοικοῦντας Ἀραβας, εἶδε τὸν Λυσίμαχον κεκμηκότα καὶ βραδέως βκίνοντα, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν, ἀεσπέρας ἤδη καταλαμβάνουσης καὶ τῶν πολεμίων ἐγγὺς ὄντων, ἀλλ' ἀπολιπὼν τοὺς ἴππους πεζὸς ἐβάδιζεν ἀνακαλούμενος δὲ καὶ παρακομίζων (τὸν Λυσίμαχον) ἀπεσπασθῆ, χωρὶς νὰ ἐννοήσῃ, τοῦ στρατεύματος μετ' ὀλίγων ἀνδρῶν, ἐν καιρῷ σκοτούς καὶ ῥίγους σφοδροῦ νυκτερεύων ἐν χωρίοις χαλεποῖς².

Ὁ Φίλιππος, βλέπων ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος εἶχε φύσιν διὰ μὲν τῆς βίας δυσκόλως καμπτομένην, διὰ δὲ τοῦ λόγου εὐκόλως πρὸς τὰ πρέποντα διευθυνομένην, διελογίζετο ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναθέσῃ τὴν ἀγωγὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς χεῖρας ἀνδρός, ὅστις διὰ τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρος, διὰ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς παιδείας, ἠδύνατο νὰ ἐλκύσῃ διαρκῶς τὸ σέβας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρὸς ποῖον ἄλλον ἄνδρα ἠδύνατο κάλλιον καὶ ἐπιτυχέστερον νὰ ἐρέσῃ τὰ βλέμματα αὐτοῦ εἰμὴ πρὸς τὸν Ἀριστοτέλην, ὅστις ἦτο ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων τῆς ἑαυτοῦ ἐποχῆς, ἦτοι πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις συμπεριέλαβεν ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτοῦ διανοίᾳ ἀπάσας τὰς γνώσεις καὶ ὅστις διεκρίνετο κατὰ τὴν λεπτότητα τοῦ νοῦ πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτὸν ἀνδρῶν; Τοῦτον λοιπὸν «τῶν φιλοσόφων τὸν ἐνδοξότατον καὶ λογιώτατον» μεταπεμφόμενος ὁ Φίλιππος ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀγωγὴν καὶ παιδείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, «καλὰ καὶ πρέποντα» διδασκάλια τελέσας αὐτῷ, σχολὴν δὲ καὶ τόπον διατριβῆς ἀπέδειξεν αὐτοῖς ὁ Φίλιππος τὸ παρὰ τὴν πόλιν Μίεζαν *νυμφαῖον*, «ὄπου, ὡς λέγει ὁ Πλουτάρχος, μέχρι νῦν Ἀριστοτέλους ἔδρας τε λιθίνας καὶ ὑποσκίους περιπάτους δεικνύουσιν»³.

1 Αὐτόθι κεφ. 24.

2 Αὐτόθι.

3 «Καθορῶν δὲ ὁ Φίλιππος τὴν φύσιν αὐτοῦ δυσκίνητον μὲν οὔσαν ἐρίσαντος μὴ βιασθῆναι, ῥηδῶς δὲ ἀγομένην ὑπὸ λόγου πρὸς τὸ δέον, αὐτὸς τε πείθειν ἐπειρᾶτο μάλλον ἢ πρὸς-

Πόσον ὁ Φίλιππος ἐξετίμα τὸν ἐνδοξότατον τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφον καὶ πόσον ἀνεγκαίαν ἐθεώρει τὴν ὑπ' αὐτὸν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ, ἣν ἔπεμψε πρὸς τὸν Ἀριστοτέλην εὐθύς μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου. «Ἴσθι μοι,» γράφει ὁ Φίλιππος πρὸς τὸν Ἀριστοτέλην, γεγονότα υἱόν. Πολλὴν οὖν τοῖς «θεοῖς ἔχω χάριν οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδός, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ ἔτην σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι· ἐλπίζω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραπέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς»¹.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀνέλαβε τὴν ἀγωγὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἄγοντος ἤδη τὸ δέκατον τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος· ἐπαιδαγωγῆσε δ' αὐτὸν κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ἰουστίνον ἐπὶ πέντε ἔτη². Ἐν τῇ ἀγωγῇ ταύτῃ παρρητροῦμεν ὅτι οὐδέποτε εὐρέθη ἐξοχώτερος παιδαγωγὸς ἔχων ἐξοχώτερον μαθητὴν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ ὅ,τι ὁ Ἀλέξανδρος ἐγένετο ἐν τῷ ὑλικῷ. Ὡς ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τῶν ὅπλων ἐγένετο κύριος τῶν σωματικῶν μυριάδων ἀνθρώπων, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῆς ἐπιστήμης κατεκτήσατο εἰς αἰῶνα τὸν ἄπκντα τὰς τῶν ἀνθρώπων διανοίας, ὡς ἐκεῖνος ἐγένετο κοσμοκράτωρ, οὕτω καὶ οὗτος ἐγένετο νοοκράτωρ καὶ πνευματοκράτωρ. Ἐν τῇ ἀγωγῇ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Ἀριστοτέλης ἐπραγματώσατο ὅ,τι ὁ Πλάτων ἠκοδόμησεν ἐπὶ τοῦ ἰδανικοῦ κόσμου. Ὁ Ἀριστοτέλης παιδαγωγῶν τὸν Ἀλέξανδρον κατὰ τὸ ἑαυτοῦ σύστημα³ δὲν περιώρισε τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος, ἀλλ' ἐπεξέτεινε αὐτὴν καὶ ἐρρῦθιμισε πρὸς τὰς ἀνάγκας ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, πρὸς ἧς τὴν κατάρτησιν καὶ ἐξελληνίσιν προῆλειψε καὶ προπαρεσκεύαζεν αὐτόν.

Ὁ Ἀλέξανδρος οὐ μόνον ἐθαύμαζεν, ἀλλὰ καὶ ἠγάπα τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Ἀριστοτέλην οὐχ ἥττον, ὡς αὐτὸς ἔλεγε, τοῦ πατρός, ὡς δὲ ἐκεῖνον μὲν ζῶν, διὰ τοῦτον δὲ καλῶς ζῶν⁴. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τὸν μέγαν διδάσκαλον ἠλαττώθη κατόπιν ἕνεκα διαφορῶν λόγων⁵, δὲν ἀπεσβέσθη ὁμῶς τελῶς καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ὀφειλομένη εὐγνωμοσύνη.

«τάττειν, καὶ τοῖς περὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐγκύκλια παιδεύταῖς οὐ πάνυ τι πιστεύων τὴν ἐπιστάσιαν αὐτοῦ καὶ κατάρτισιν, ὡς μείζονος οὔσαν πραγματείας καὶ κατὰ τὸν Σοφοκλέα «πολλῶν χαλινῶν ἔργον, οἰάκων θ' ἅμα» μετεπέμψατο τῶν φιλοσόφων τὸν ἐνδοξότατον καὶ λογιώτατον, καλὰ καὶ πρέποντα διδασκάλια τελέσας αὐτῷ» (Πλουτ. Ἀλεξ. κεφ. 7.)

1 Gellii N. A. 9, 3.

2 Justin. histor. 12, 8.

3 Περὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος τοῦ Ἀριστοτέλους ἐγράψαμεν ἰδίαν πραγματείαν ἐν τῷ «Παρνασσῷ», (τομ. ε', σελ. 226) καὶ τῷ «Πλάτωνι» (τομ. γ', σελ. 193).

4 Πλουτ. Ἀλεξ. 8.

5 Αὐτόθι.

Τούτο δὲ κατάδηλον γίνεται ἔκ τε τῶν ὀκτακοσίων τελευτῶν καὶ τῶν ἄλλων βοηθημάτων, ἅπερ ἔπεμψεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη πρὸς σύνταξιν τῆς φυσικῆς ἱστορίας¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μεγάλως ἠγάπησεν τὸν μαθητὴν αὐτοῦ καὶ μέγα ἐδείκνυε διάφορον περὶ τῆς τελεσφορήσεως τῶν παιδαγωγικῶν αὐτοῦ ἐνεργειῶν, ὡς δηλοῦται ἔκ τινος ἐπιστολῆς, ἣν ἐκεῖνος ἔπεμψεν πρὸς τούτον ἅμα ἀναβάντα τὸν θρόνον, καὶ δι' ἧς προέτρεπεν αὐτὸν νὰ ἀρχῇ ὀρθῶς καὶ δικαίως, ἐνθυμούμενος οἴου γένους, οἷας παιδείας καὶ οἷας τύχης ἤξιώθη.

« Ἀπορῶ, ἔγραψεν ὁ Ἀριστοτέλης πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, τίνων ἢ ποίων ἀρχὴ με λάβοι πρὸς σε· ἐφ' ἧ γὰρ ἐπισκοπῶν ἐπιβάλλω τὴν δianoian, » πᾶντα μοι φαίνεται μέγала καὶ θαυμαστά, καὶ λήθης οὐδὲν ἄξιον ὄρω, » μνήμης δὲ οἰκεῖν καὶ προτρέψεως, ὧν οὐδεὶς ἀμυρώσει χρόνος· αἱ γὰρ καὶ τῶν διδασκάλων παραινέσεις καὶ προτρέψεις θεατὴν ἔχουσι τὸν παῖδνα. Διὸ πειρῶ τὴν ἀρχὴν μὴ εἰς ὕβριν, ἀλλ' εἰς εὐεργεσίαν κατατίθεσθαι, οὐ οὐδὲν μεῖζον τῶν ἐν τῷ βίῳ ὑπάρχειν πέφυκε· διὸ καὶ τὸ θνητὸν τῆς φύσεως πολλάκις ὑπὸ τοῦ χρεῶν διαλυόμενον, ἀφθαρτον διὰ τὸ μέγεθος κέκτηται τὴν μνήμην. Τούτων οὖν ἔννοιαν ἔχε· οὐ γὰρ ἀλογίστως ἤχθη, ὡς ἔνιοι, οἱ ἀτόπως καὶ τὰς γνώμας διετέθησαν. Σοὶ καὶ γένος ἐπιτιμῶν καὶ βασιλεία πατρώϊος καὶ παιδεία βέβαιος καὶ δόξα περίσπετος, καὶ ὅσον τῇ τύχῃ διαφέρεις, τοσοῦτον καὶ ταῖς ἀρεταῖς. Τῶν καλῶν πρωτεύειν σε δεῖ, τὰ δὲ ἄλλα πρᾶττε τὰ συμφέροντα, ἐπιτέλει δὲ τὰ δόξαντα. » Ὁ μέγας οὗτος διδάσκαλος κατεπράυνε τὴν σφοδρότητα τῆς ψυχῆς τοῦ μεγάλου αὐτοῦ μαθητοῦ, ἀνεπτέρωσε τὸ φρόνημα αὐτοῦ πρὸς ἔργα μέγала καὶ θαυμαστά, διήγειρεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις· ἰδίως δὲ ἐνέπνευσε εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς πραγμάτων τῆς μεγάλης ιδέας, ἣν ἐν τοῖς πολιτικοῖς αὐτοῦ ἐξήνεγκεν (4 ἢ 7, 7) ὅτι τῶν Ἑλλήνων γένος δύναται πάντων ἀρχειν μίᾳ τυγχάνον πολιτείας.

Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, ὑπὸ διαφόρων τροφῶν παιδαγωγῶν καὶ διδασκάλων παιδαγωγούμενος, ἐδιδάχθη ἅπαντα τὰ ἐγκύκλια μαθήματα τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, περιλαμβάνοντα τὴν γυμναστικὴν, μουσικὴν, γραφικὴν, γραμματικὴν καὶ ῥητορικὴν, οἷς προσετέθησαν καὶ τὰ φιλοσοφικά, ὅ δὲ Πλούταρχος, ὁ ἑνδοξος τοῦ Ἀλεξάνδρου βιογράφος, ἀκολουθῶν τὸ ἔθος τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, καθ' ἧ μουσικὴν, ὡς ἀποτελοῦσα ἴδιον κλάδον, ἔνετιθετο πρὸς τὴν γραμματικὴν, ῥητορικὴν, γραφικὴν καὶ γυμναστικὴν, ἕτινα ἀπετέλουν τὰ ἐπ' αὐτοῦ ἐγκύκλια μαθήματα, περιλαμβάνει ἅπαντα τὰ μαθήματα, ἐν οἷς ἐξεπαιδεύθη ὁ Ἀλέξανδρος, ἐν δυσὶν ὀνόμασι, τουτέστι τῇ μουσικῇ καὶ τοῖς ἐγκυκλίοις².

¹ Ἀθην. 9, 398 ² Plin, H. N. VIII. 17.

² Πλουτ. Ἀλεξ. 7. Πρὸς καὶ περὶ μουσικῆς κερ. 13.

Ὡς πρὸς τὰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰ καὶ δὲν ἔχομεν ῥητὰς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας, δυνάμεθα ὅμως μετὰ τινος θετικότητος νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ἦτο ἀμέτοχος τούτων, τεκμαίρομενοι ἔκ τῆς συμμετρίας καὶ ῥωμαλκαιοτήτος τῶν τοῦ σώματος αὐτοῦ μελῶν, ἔκ τῆς ἰδιαζούσης καρτερίας ἐν ταῖς παντοίαις καὶ ἐπιμόχοις πορείαις, ἔκ τῆς θαυμαστῆς εὐστροφίας ἐν ταῖς τοῦ σώματος κινήσεσιν, ἕτι δὲ καὶ ἔκ τῆς περιβοήτου ὠκίτητος τῶν ἑαυτοῦ ποδῶν, ἧς ἕνεκα ἐρωτηθεὶς ποτε ὁ Ἀλέξανδρος, « εἰ βούλοιο· ἂν Ὀλυμπιασὶν ἀγωνίσασθαι στάδιον, » ἀπεκρίθη, « εἴγε » βασιλεῖς ἔμελλον ἐξεῖν ἀνταγωνιστάς¹. »

Περὶ δὲ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῇ μουσικῇ καὶ δὴ τῇ κιθαρωδίᾳ παιδείουσεως παρέχουσι ἡμῖν οἱ ἀρχαῖοι εἰδικὰς τινὰς πληροφορίας. Κατὰ τὸν Ψευδοκαλλισθένην, διδάσκαλον τῆς μουσικῆς ἔσχεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἐκ Λήμνου Λεύκιππον², ὅπερ ὅμως οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν μανθάνομεν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν περὶ τὴν κιθαρωδίαν παιδείουσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Αἰλιανὸς διηγεῖται τὸ ἐξῆς ἀνεκδοτόν: Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἐμάνθανε τὴν κιθάραν, ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ συνεβούλευσε αὐτὸν νὰ κρούσῃ ὠρισμένην τινὰ χορδὴν, συμφωνοῦσαν πρὸς τὸ ἐν ᾧ ἤσκειτο μέλος· ἀποκριθέντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τί πειράζει ἂν κρούσω ταύτην, δειξάς ἄλλην χορδὴν, εἶπεν ὁ διδάσκαλος· εἰς τὸν μέλλοντα νὰ βασιλεύσῃ τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὸν μέλλοντα νὰ κιθαρίσῃ τεχνηέντως³. Ἐκ τινος δ' ἐτέρας τοῦ Πλουτάρχου διηγήσεως συναγεται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐγίνωσκε τοσοῦτον καλῶς νὰ κιθαρίζῃ ἄδων, ὥστε ὁ πατὴρ αὐτοῦ, δρῶμενος ἔκ τῆς ιδέας ὅτι ἡ μεγάλη περὶ τὴν μουσικὴν ἐμπειρία ἀρμόζει μᾶλλον εἰς τοὺς μετερχομένους αὐτὴν ὡς ἔργον βιοποριστικόν, ὅπερ ῥητῶς ἀπεδοκίμαζεν ὁ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ διδάσκαλος Ἀριστοτέλης⁴, ἀνεκράξεν αὐτῷ, ἔν πινι συμποσίῳ κιθαρίζοντι· « οὐκ αἰσχύνῃ καλῶς οὕτω ψάλλων⁵. » Ὁ Ἀλέξανδρος πολὺ ἐτέρεπετο καὶ μεγάλως συνεκινεῖτο ὑπὸ τοῦ αὐλοῦ. Τοῦτο δὲ ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς γεγονότος, ὅπερ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων ἀναφέρουσι. Αὐλοῦντός ποτε τοῦ Ἀντιγενίδου (ἢ κατ' ἄλλους τοῦ Τιμοθέου ἢ Ξενοφάντου) τὸν ἀρμάτειον νόμον, τοσοῦτον διεφλέχθη τὸν θυμὸν ὑπὸ τῶν μελῶν, ὥστε προσέδραμε πρὸς τὰ ὕπλα, φαντασθεὶς ὅτι βλέπει τοὺς ἐχθροὺς ἐπερχομένους⁶. Ὁ Ἀλέξανδρος, φιλόμουσος αὐτὸς ὢν, μέγαν ἐδείκνυε καὶ πρὸς τοὺς ἐξόχους τῆς μουσικῆς τεχνίτας σεβασμόν. Οὕτω διέταξε ποτε νὰ κατασκευασθῇ ἐν Πυθοῦ, ἔνθα ἔτελοῦντο οἱ Πυθικοὶ ἀγῶνες, χαλκοῦς ἀν-

¹ Πλουτ. Ἀλεξ. 4.

² Ψευδοκάλ. 13.

³ Αἰλ. π. ἰς. 3, 32.

⁴ Ἀριστοτ. Πολιτ. 5(8), 3.

⁵ Πλουτ. Περικλ. 1.

⁶ Πλουτ. περὶ τῆς Ἀλεξ. τύχης 2, 2. Δίων Χρυσ. 1, 1. Σουῖδ. ἐν λ. Τιμόθεος. Seneca, de ira 2, 2.

δριὰς εἰς τὸν ἐν τινὶ μάχῃ ἐνδόξως πεσόντα κιθαρωδὸν Ἀριστόνικον, παριστῶν αὐτὸν τῇ μὲν μιᾷ χειρὶ κιθάραν ἔχοντα, τῇ δὲ ἑτέρᾳ δόρυ προβεβλημένον, αὐτὸν τὸν ἄνδρα τιμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ μουσικὴν κοσμῶν¹.»

Ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐν τῇ γραφικῇ ἔτυχε τῆς προσηκούσης διαμορφώσεως κατὰ δὴλον γίνεται ἕκ τε τῆς μεγάλης ἀκμῆς, εἰς ἣν ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἀφίκετο ἡ ζωγραφικὴ, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἠδίστα ὁ Ἀλέξανδρος συνκνεστρέφετο μετὰ τοῦ μεγίστου τῆς τότε ἐποχῆς ζωγράφου, ἦτοι τοῦ Ἀπελλοῦ. Γνωστὰ δὲ εἶναι καὶ αἱ οὐχὶ τόσον ἀκριβεῖς παρατηρήσεις, ἃς ἐποίητο ἐνίοτε πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον ζωγράφον². Τὴν καλλιαισθησίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου υπέθλαπε βεβαίως ἡ καθημερινὴ θεωρία τῶν λαμπροτάτων καλλιτεχνημάτων, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ δὴ καὶ ἡ Πέλλα, ἡ ἑδρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Φιλίππου. Ἐτέρας εἰδικωτέρας πληροφορίας περὶ τῆς ἐν τῇ γραφικῇ παιδείσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἔχομεν.

Τῆς δὲ γραμματικῆς, κατὰ τὴν εὐρυτέραν αὐτῆς ἔννοιαν λαμβανόμενης, ἦτις ἦτο ἡ θάσις πάσης ἐκπαιδείσεως, καὶ ἦτις κατ' Ἀριστοτέλην ἐχρησίμευσεν οὐ μόνον πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς μάθησιν καὶ πρὸς πολλὰς πολιτικὰς πράξεις³, δὲν ἠδύνατο νὰ διατελῇ ἄμειρος ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον ἔσχε διδάσκαλον τὸν Ἀριστοτέλην, ὅστις οὐ μόνον κατέθηκεν ἐπιτημονικωτέρας βάρεις εἰς τὴν σπουδὴν τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπεξέτεινε τὸν κύκλον τῶν γραμματικῶν γνώσεων. Ὁ Ἀλέξανδρος, καταμαθὼν ἀκριβῶς τὸ μυστήριον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ κατανοήσας βαθέως τὸ πνεῦμα αὐτῆς, ἐνετρύφα ἀπλήστως καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκστρατείαις εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἀρίστων συγγραφέων καὶ ποιητῶν⁴, «ἦν δὲ φύσει φιλόλογος, κατὰ Πλούταρχον, καὶ φιλομαχῆς καὶ φιλαναγκώστης⁵.»

Ἐκ τῶν ποιητῶν ἡγάπα πρὸ πάντων τὸν Ὅμηρον· ὁ πρὸς τὸν δαιμόνιον τοῦτον ποιητὴν σεβασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο τοσοῦτον μέγας ὥστε, εὐρεθέντος ποτὲ μετὰ τὴν ἐν Ἀρβήλλοις μάχην μετὰξὺ ἄλλων λαφύρων καὶ νάρθηκός τινος χρυσοῦ καὶ λιθοκολλήτου, καὶ διαλογιζομένων τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τί ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ, ἀπεκρίθη ὁ Ἀλέξανδρος ὅτι ὁ νάρθηξ οὗτος εἰς οὐδὲν ἕτερον ἠδύνατο κάλλιον νὰ χρησιμεύσῃ εἰμὴ εἰς διαφύλαξιν τῶν τοῦ Ὀμήρου ποιημάτων, ἅτινα θεώρει ὡς τὸ εὐγενέστατον προῖον τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης. Ἰδίως δ' ἐθαύμαζεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἀνεγίνωσκεν ἀπλήστως τὴν Ἰλιάδα, ἣν ἐνόμιζε καὶ ὠνόμαζε «πολεμικῆς ἀρετῆς

1 Πλουτ. περὶ Ἀρετ. Ἀλ. 2, 2.

2 Πλουτ. Ἀλεξ. 4.

3 Ἀριστ. Πολιτ. 5(8), 3.

4 «Τῶν δὲ ἄλλων βιβλίων οὐκ εὐπορῶν ἐν τοῖς ἄνω τόποις Ἄρκαλον ἐκίλευσε πέμψαι. Κἀκεῖνος ἔπεμψεν αὐτῷ τὰς τε Φιλίστου βίβλους καὶ τῶν Εὐρπίδου καὶ Σοφοκλέους καὶ Αἰσχύλου τραγωιδῶν καὶ Τελέστου καὶ Φιλοξίνου διθυράμβους» (Πλουτ. Ἀλεξ. 8).

5 Πλουτ. Ἀλεξ. 8. Πρβλ. καὶ 23.

ἐφόδιον,» καὶ ἦς τὴν πρωτεύον πρόσωπον, τὸν ἥρωα Ἀχιλλεῖα, ἐσπουδαζέ νὰ μιμηθῇ. Τὴν Ἰλιάδα ἐπιτεθεωρημένην καὶ διωρθωμένην ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἦν καὶ ἐκ τοῦ νάρθηκος καλοῦσιν, ἔφερε πάντοτε μεθ' ἑαυτοῦ· ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐφύλαττε μετὰ τοῦ ἐγγχειριδίου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον¹.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιμελέστατα ἐδιδάχθη καὶ τὴν ῥητορικὴν, τέχνην ἀναγκαιοτάτην καὶ χρησιμωτάτην εἰς πάντα ἄρχοντα καὶ πολιτικόν. Πόσον μέγαν ζῆλον ἐδείκνυεν εἰς τὴν σπουδὴν ταύτης καὶ πόσον ἐπέδωκεν εἰς αὐτήν, μαρτυροῦσιν οὐ μόνον ἡ πρὸς Ἀλέξανδρον ῥητορικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐξ ἧς μακρόνομεν ὅτι ἐκεῖνος ἔγραψε πρὸς τοῦτον ζητῶν τὰς μεθόδους τῶν πολιτικῶν λόγων², ἀλλὰ καὶ οἱ διάφοροι λόγοι, οὓς ἐν διαφόροις περιστάσεσιν ἀπήγγειλεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἀναπτέρων τὸ φρόνημα τῶν στρατιωτῶν πρὸς γενναίαν ἀντίστασιν, ἐνθαρρύνων τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἐργασίαν, κατευαύζων θυελλώδεις στάσεις καὶ ταραχάς, καὶ πάντα συγκρατῶν εἰς εὐπίθειαν καὶ ὑπακοήν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ δαιμονίου Ἀριστοτέλους οὐ μόνον τοὺς ἠθικοὺς καὶ πολιτικοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ τὰ βαθύτερα μυστήρια τῆς φιλοσοφίας, ἦτοι τὰς ἀκροαματικὰς καὶ ἐποπτικὰς λεγομένας διδασκαλίαις, αἵτινες ἐτηροῦντο ἀπόρρητοι εἰς τοὺς πολλούς. Κατὰ Πλούταρχον ὁ Ἀλέξανδρος, μαθὼν ὅτι ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Ἀριστοτέλης ἐδημοσίευσεν ἐν βιβλίοις λόγους τινὰς περὶ τῶν τοιούτων διδασκαλιῶν, γράφει πρὸς αὐτὸν ἐξ Ἀσίας τὴν ἐξῆς μεμψίμοιρον ἐπιστολήν, ἐξ ἧς καταφαίνεται ἡ τε ὑπερβολικὴ τοῦ ἀνδρὸς φιλοτιμία καὶ ἡ ὀρθὴ αὐτοῦ ἐκτίμησις τῶν ὑψηλοτέρων τοῦ πνεύματος ἐνεργειῶν.

«Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν. Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας ἐκδοῦς τοὺς ἄκροαματικούς τῶν λόγων· τίμη γὰρ δὴ διοίσωμεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ ἀκαθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί; Ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν.» Ἐρρωσο³. Ὁ Ἀριστοτέλης παραμυθούμενος τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου γράφει πρὸς αὐτὸν ἰδίαν ἐπιστολήν, ἐν ἣ ἀπολογεῖται περὶ τῶν λόγων ἐκείνων, λέγων ὅτι, ἐπειδὴ εἶναι δυσνόητοι, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς εἰμὴ ἐξεδόθησαν.

«Ἐγραψάς μοι, ἀπαντᾷ ὁ Ἀριστοτέλης πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, περὶ τῶν ἀκροαματικῶν λόγων, οἴομενος δεῖν αὐτοὺς φυλάττειν ἐν ἀπορρήτοις. Ἴσθι οὖν αὐτοὺς καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους· ζυγετοί γὰρ εἰσι μόνονοι, τοῖς ἡμῶν ἀκούσασαι.» Ἐρρωσο.»

Πλὴν τῶν μαθημάτων τούτων ὁ Ἀλέξανδρος ἐξεπαιδεύθη καὶ ἐν ἄλ-

1 Αὐτόθι.

2 Ἐπίστειλάς μοι (γράφει ὁ Ἀριστοτέλης πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον) ὅτι πολλάκις πολλοὺς πέπομφας πρὸς ἡμᾶς τοὺς διαλεγομένους ὑπὲρ τοῦ γραφῆναι σοὶ τὰς μεθόδους τῶν πολιτικῶν λόγων» (Ῥητορ. πρὸς Ἀλεξ. 1).

3 Πλουτ. Ἀλεξ. 7.

λοισ μαθημασιν, οἷον τῆ γεωμετρία, τῆ γεωγραφία, τῆ φυσικῆ ιστορία καὶ τῆ ἀστρονομία, ἅτινα ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ εἶχον λάβει μεγάλην ἐπίτασιν καὶ ἤρχισαν νὰ συμπεριλαμβάνωνται εἰς τὸν κύκλον τῶν μαθησέων. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν γεωμετρικὴν μόρφωσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σενέκας, ὁ πικρὸς αὐτοῦ κατηγόρος, ἀποφάνεται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐσπούδασε τὴν γεωμετρίαν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ γνωρίζῃ πῶσον μικρὰ ἦτο ἡ γῆ, ἥς ἐλάχιστον μόνον μέρος ἐξουσίαζεν¹. Ὡς πρὸς δὲ τὴν γεωγραφικὴν μόρφωσιν, ἦτις εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ εἰς τὸν μέλλοντα νὰ γίνῃ στρατηγός, ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, ξενίζων ποτὲ τοὺς παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ἐλθόντας πρέσβεις, δὲν ἠρώτα αὐτοὺς περὶ τῶν περιέργων τῆς Περσίας, ἀλλὰ περὶ ἀντικειμένων γεωγραφικῶν, οἷον περὶ τοῦ μήκους καὶ τῆς εἰς Περσίαν πορείας καὶ τῶν ὁμοίων². Περὶ δὲ τῆς ἐν τῆ φυσικῆ ιστορία μορφώσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου συμπεραίνομεν ἐκ τῆς μεγάλης προθυμίας, ἣν οὗτος ἐδείκνυεν εἰς τὸ νὰ παρέχῃ ἅπαντα τὰ μέσα εἰς τὸν μέγαν διδάσκαλον πρὸς προαγωγὴν τοῦ ὠφελιμωτάτου τούτου κλάδου τῶν μαθησέων³. ἀλλὰ καὶ ἀστρονομικῶν γνώσεων βεβαίως δὲν ἀφῆκεν ἄμειρον τὸν Ἀλέξανδρον ὁ ἔνδοξος συγγραφεὺς τῶν περὶ οὐρανοῦ, περὶ κόσμου, περὶ μετεωρολογικῶν καὶ τῶν ὁμοίων συγγραμμάτων. Εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ὀφείλονται κατὰ Πλούταρχον καὶ αἱ ἰατρικαὶ γνώσεις, ἃς ἐκτήσατο ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ δι' ὧν αὐτὸς νοσοῦσιν ἐβοήθει τοὺς φίλους καὶ συνέταττε θεραπείας ἄτινας καὶ διαίτας⁴.» Καθόλου δ' εἶπεῖν ὁ παντὸς ὠραίου καὶ μεγάλου ἐπιδεικτικὸς οὗτος νεανίας μετέσχεν ὅ,τι καλὸν καὶ λαμπρὸν καὶ ἔξοχον ἠδύνατο ἢ ἐλληνικὴ παιδεία νὰ χορηγήσῃ.

Τοιαύτη, ἦτο ἡ ἀγωγή καὶ παιδεία, ἥς μετέσχεν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος παρὰ τῶν διαφόρων αὐτοῦ διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ μεγίστου τῶν τότε φιλοσόφων, τοῦ ἀθανάτου Ἀριστοτέλους. Ἡ ἀγωγή αὕτη καὶ παιδεία δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἑαυτῆς δύναμιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Παρκαλείποντες τὰ λοιπὰ προσόντα, ἅτινα ἐκόσμουσαν τὸν μέγαν τοῦτον ἄνδρα, ἀναφέρομεν τινὰς μόνον τῶν ἠθικῶν ἐκείνων ἀρετῶν, αἵτινες ἐδόξασαν αὐτὸν οὐχ ἦττον τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν καὶ αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ σύστημα τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ ὀφείλονται. Οὕτω πρὸς μὲν τὸ θεῖον ἀπέβη ὁ Ἀλέξανδρος εὐσεβέστατος. Οὐ μόνον δὲ τοὺς θεοὺς τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐσέβετο καὶ ἐλάτρευεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν ἄλλων ἐθνῶν μεγάλως ἐτίμα. Ὅτε ποτὲ, κατὰ Ἰώσηπον, βαδίζων ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τῆς Ἰερουσαλήμ εἶδεν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν τὸν ἀρχιερέα Ἰαδδοῦν, ἐνδεδυμένον τὴν ἰσραητικὴν στολὴν καὶ ἠγούμενον πρεσβείας, προσῆλθε πρὸς αὐτὸν μετὰ βραχυτάτου σεβασμοῦ καὶ προσκινήσας τὸ ὄνομα

τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἦτο ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ χρυτοῦ ἐλάσματος τῆς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ κιθάρεως, ἠσπάσατο τὸν ἀρχιερέα. Θυμαζόμενος δὲ τοῦ Παρμενίωνος καὶ ἐρωτῶντος πῶς ὁ παρὰ πάντων προσκυνούμενος προσεκίνει τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων, ἀπεκρίθη ὁ Ἀλέξανδρος: «οὐ τοῦτον ὑπροσεκίνησα, τὸν δὲ Θεόν, οὐ τῆ ἀρχιερωσύνη αὐτὸς τετίμηται¹.» Πρὸς δὲ τοὺς γονεῖς αὐτοῦ ἐδείκνυτο ὁ Ἀλέξανδρος φιλοστοργότατος. Εἰ καὶ εἶχε μητέρα λίαν δύστροπον, ἠνείχετο αὐτὴν καὶ μεγάλως ἐσέβετο· διὸ καὶ ἐν ἐκστρατεία εὐρισκόμενος πολλὰ ἔπεμπε πρὸς αὐτὴν δῶρα. Ἐν δάκρυ τῆς μητρὸς ἐξήρκει νὰ κάμῃ τὸν Ἀλέξανδρον νὰ λησμονήσῃ τὰ πικρὰ κατ' αὐτῆς παράπονα τοῦ Ἀντιπάτρου². Οἷον δὲ ἀγάπην ἐδείκνυε πρὸς τοὺς φυτικούς αὐτοῦ γονεῖς, τοὺς παρσχόντας αὐτῷ τὸ ζῆν, τὴν αὐτὴν ἐδείκνυε καὶ πρὸς πνευματικούς αὐτοῦ γονεῖς, τουτέστι τοὺς διδασκάλους καὶ παιδαγωγούς, τοὺς μετadόντας αὐτῷ τὸ εὖ ζῆν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Πρὸς δὲ τοὺς φίλους αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Ἀλέξανδρος εὐλικρινέστατος καὶ πιστότατος. Τοῦτο μαρτυρεῖ πλήν ἄλλων καὶ ἡ θυμαστή ἐκείνη καὶ θεατρικὴ σκηνή, καθ' ἣν ὁ ἀσθενῶν Ἀλέξανδρος, μηδεμίαν δοῦς ἀκρόασιν εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ στρατηγοῦ Παρμενίωνος, καταγγέλλοντος τὸν ἱκτὸν Φίλιππον τὸν Ἀκαρνανῆα, ὡς δικνούμενον νὰ δηλητηριάσῃ αὐτόν, ἔπινεν ἀταράχως τὸ ἐν τῆ κύλικι φάρμακον ἐνώπιον τοῦ ἀναγινώσκοντος τὴν ἐπιστολὴν ἱατροῦ, ἐκπληττομένου καὶ διαμαρτυρομένου³. Πρὸς δὲ τὰς γυναῖκας ἐφέρετο ὁ Ἀλέξανδρος σωφρονέστατα. Ὅτε μετὰ τὴν ἐν Ἰσθμῷ μάχην περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἅπαντα ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαρείου, ἐν ἣ διεκρίνοντο ἐπὶ θυμαστίᾳ καλλονῇ ἢ τε σύζυγος αὐτοῦ καὶ αἱ θυγατέρες, οὐ μόνον οὐδεμίαν τούτων ἔθιξεν ὁ Ἀλέξανδρος «τοῦ νικᾶν τοὺς πολέμιους τὸ κρατεῖν ἐκυτοῦ βασιλικώτερον ἠγούμενος⁴,» ἀλλὰ καὶ ἅπασι μόνον ἐπεσκέψατο πρὸς ἀποφυγὴν πάσης κατὰ τῆς σεμνότητος τῶν γυναικῶν ὑποψίας. Πῶσον δὲ μεγαλοφρόνως ἐφέρετο καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, μαρτυρεῖ ἡ συμπεριφορὰ αὐτοῦ πρὸς τε τὴν Τιμόκλειαν, τὴν ἀδελφὴν Θεαγένους, αὐτοῦ παραταξαμένου πρὸς Φίλιππον ὑπὲρ »τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας⁵», τὸν Δαρεῖον βασιλέα τῆς Περσίας, καὶ Πῶρον, ἠγεμόνα τῶν Ἰνδῶν καὶ ἄλλους. Καθ' ὅλου δ' εἶπεῖν εἰς τὴν ἀγωγὴν καὶ παιδείαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὀφείλονται ἅπασαι ἐκεῖναι αἱ ἀρεταὶ δι' ὧν χαρκιτηρίζουσι τὸν Ἀλέξανδρον οἱ δύο κράτιστοι αὐτοῦ βιογράφοι, ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Ἀρριανός. Διότι κατὰ μὲν τὸν Πλούταρχον ὁ Ἀλέξανδρος «εἶχεν ἐν ἐκυτῷ τὰς μεγάλας ἐλπίδας, εὐσέβειαν περὶ θεοῦ, πί-

¹ Φλαβ. Ἰωσήπου, Ἰεσδ. ἀρχαιολ. βιβλ. 11, κεφ. 8, δ'.

² «Τῆ μητρὶ πολλὰ μὲν ἐδωρεῖτο καὶ κατέπεμπε, —ἐγκαλοῦσης δὲ πρῶτος ἔφερε τὴν χαλεπότητα. Πλὴν ἅπασι ποτὲ Ἀντιπάτρου μακρὰν κατ' αὐτῆς γράψαντος ἐπιστολὴν, ἀναγνοὺς «ἀγνοεῖν εἶπεν Ἀντίπατρον ὅτι μορίας ἐπιστολάς ἐν δάκρυ ἀπαλείφει μητρὸς» (Πλουτ. Ἀλεξ. 39.) Πρβλ. καὶ Ἀρριαν. Ἀλεξ. Ἀνάβ. 7, 12.

³ Πλουτ. Ἀλεξ. 19. Πρβλ. καὶ Ἀρριαν. Ἀλεξ. Ἀνάβ. 2, 4, 8.

⁴ Πλουτ. Ἀλεξ. 21. Πρβλ. καὶ 21.

⁵ Αὐτόθι, 12.

¹ Senec. ep. 94.

² Πλουτ. Ἀλεξ. 5.

³ Plin. h. n. 8, 15.

⁴ Πλουτ. Ἀλεξ. 8. Περὶ Ἀλεξ. τυχ. 2, 10.

«στιν πρὸς φίλους, εὐτέλειαν, ἐγκράτειαν, εὐποιίαν, ἀφοβίαν πρὸς θάνατον, ψυχικήν, φιλανθρωπίαν, δμιλίαν εὐάρμοστον, ἀψευδὲς ἦθος, εὐστάθειαν ἐν βουλαῖς, τάχος ἐν πράξεσιν, ἔρωτα δόξης, προαίρεσιν ἐν καλῷ τελειουργόν¹». Κατὰ δὲ τὸν Ἀρριανὸν ὁ Ἀλέξανδρος «ἐγένετο τό τε σῶμα κάλλιστος καὶ φιλοπονώτατος καὶ δέξτατος τὴν γνώμην καὶ ἀνδριεύτατος καὶ φιλοπτιμύτατος καὶ φιλοκινδυνώτατος καὶ τοῦ θείου ἐπιμελέστατος· ἠδονῶν ἡδὲ τῶν μὲν τοῦ σώματος ἐγκρατέστατος, τῶν δὲ τῆς γνώμης ἐπαίνου ἡμίονου ἀπληστότατος· ξυνιδεῖν δὲ τὸ δέον, ἔτι ἐν τῷ ἀφανεῖ ὄν, δεινόπτατος καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τὸ εἶδος ζυμβαλεῖν ἐπιτυχέστατος, καὶ ἠτάξαι στρατιάν καὶ ὀπλίσει τε καὶ κοσμησάι δαημονέστατος· καὶ τὸν ἠθυμὸν τοῖς στρατιώταις ἐπέραι καὶ ἐλπίδων ἀγαθῶν ἐμπλήσαι καὶ τὸ ἠδεῖμα ἐν τοῖς κινδύνοις τῷ ἀδεεῖ τῷ αὐτοῦ ἀφανίσαι, ζῦμπάντα ταῦτα ὑγεναϊότατος... καὶ τὰ μὲν ξυντεθέντα ἢ ὁμολογηθέντα φυλάξαι βεβαϊότατος, πρὸς δὲ τῶν ἐξαπατώντων μὴ ἀλῶναι ἀσφαλέστατος· χρημάτων δὲ ἐς μὲν τὰς ἠδονὰς τὰς αὐτοῦ φειδωλότατος, ἐς δὲ εὐποιίαν ἡτῶν πέλας ἀφρονώτατος²». «Ἐνὶ λόγῳ δὲ Ἀλέξανδρος, παιδείας ὀρθῆς τυχῶν καὶ γύσεως εὐτυχοῦς, ἀπέβη τοιοῦτος, οἷοι ἀποβάνουσι κατὰ Πλάτωνα οἱ τοιούτων προσόντων εὐμοιρήσαντες³, τουτέστι θεϊότατος καὶ ἡμερώτατος· δικαίως ἄρα πολλοὶ τῶν τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἀπεκάλεσαν αὐτὸν ἀμεγαλοφυέστερον ἢ κατ' ἀνθρώπον⁴,» «ἔξω τοῦ θείου οὐδενὶ ἄλλῳ τῶν ἀνθρώπων ἰσοκῶτα⁵,» ἐνὶ λόγῳ «θεοεικελόν.»

Καταλήγων νῦν τὸν λόγον εὐχομαι ἵνα ἡ ἀγωγή καὶ παιδεία τοῦ ἡγεμονόπαιδος Ἀλεξάνδρου χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον ἀγωγῆς καὶ παιδείας εἰς τοὺς ἡμετέρους ἡγεμονόπαιδας, οἵτινες, διαδεχόμενοι τὸ σκῆπτρον ἐκεῖνου ὀφείλουσι νὰ διαδεχθῶσι καὶ πραγματώσωσι καὶ τὰς ὑψηλὰς αὐτοῦ ιδέας, ὧν πρώτη ἦτο ἡ συγκέντρωσις ἀπάντων τῶν ἐλληνικῶν στοιχείων, τῶν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀπκρτιζόντων, τελευταία δὲ ἡ πανταχόσε διάδοσις καὶ ἐξάπλωσις τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ· ιδέας, αἷς συνέλαβε μὲν ἡ φαντασία τῶν ἐλλήνων ποιητῶν, ἐκήρυξε δὲ τὸ στόμα τοῦ ῥήτορος Ἰσοκράτους⁶, ἠτιολόγησε δὲ καὶ ἐδικαιολόγησεν ἡ φιλοσοφικὴ διάνοια τοῦ Ἀριστοτέλους⁷, ἐπραγματώσε δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ κραταιὰ χεὶρ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ, τοῦ ὄντως μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

¹ Ἀριστ. Σπαθάρης.

¹ Πλουτ. περὶ Ἀλεξ. τύχ. 2, 12.

² Ἀρριαν. Ἀλεξ. Ἀναβ. 7, 28.

³ Νόμ. 6, σ. 766.

⁴ Πολυβ. 6, 23.

⁵ Ἀρριαν. Ἀναβ. Ἀλ. ἐν τέλει. Περλ. καὶ Διοδ. Σικελ. Βιβλ. 17, 1. Πλουτ. Ἀλεξ. 30. Chateaubriand, Itinéraire de Paris à Jérusalem, Deuxième Partie, ἐν τέλει.

⁶ Τὰς ιδέας ταύτας, αἷς ἤδη εἶχε καθυποβάλλει εἰς τὸν Φίλιππον δι' ἰδίας ἐπιστολῆς, ἰδὼν ὁ φιλόπατρις ῥήτωρ ματαιωθείσας, σφόδρα ἐλυπήθη καὶ ἀποκατεργήσας ἀπέθανεν.

⁷ Ἀριστ. πολιτ. 1, 2, 4(7), 7.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΗΣΙΜΟΥ ΕΛΑΦΟΥΣ ΕΝ ΤΗ ΑΤΤΙΚῃ

Μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος παρκτηρεῖται ἡ νεωστὶ ἀναφανεῖσα τάσις τῶν παρ' ἡμῖν σοφῶν πρὸς τὴν φυσικὴν ἐξέτασιν καὶ ἔρευναν τῆς ἡμετέρας χώρας· οὐδὲν δ' ὠφελιμώτερον τοῦ μέτρου ὕπερ ἀπεφασίσθη ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῶ» ὅπως συστηθῆ ἐπίτηδες ἐπιτροπὴ πρὸς ἐξέτασιν τῆς Ἀττικῆς· ὑπὸ γεωλογικὴν, μετεωρολογικὴν καὶ κλιματολογικὴν ἔποψιν. Ὑπὸ καθαρῶς γεωργικὴν θεωρίαν, εὐχῆς ἄξιον ἔσεται ἐὰν μελετηθῆ καὶ ἐξερευνηθῆ οὕτω πᾶσα ἡ γεωργήσιμος γῆ καὶ πᾶσα ἐν γένει ἡ χώρα· ἀνωπολόγιστος ἦθελεν εἶσθαι διὰ τοὺς ἀνὰ τὰς διαφόρους ἐλληνικὰς χώρας γεωργούς ἢ ὠφέλεια ἐὰν εὐρίσκωσι προχείρως εἰς χρῆσιν καὶ ὀδηγίαν τῶν ἐν γεωλογικοῖς χάρτασι ἢ κλιματολογικοῖς πίναξι πληροφορίας ἕκαστος περὶ τῆς γεωλογικῆς ἐποχῆς, περὶ τῆς ὀρυκτολογικῆς συνθέσεως, περὶ τῆς χημικῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους ἐν ᾧ ἐνεργεῖ, περὶ τῶν μετεωρολογικῶν καὶ κλιματικῶν ὄρων ἐν οἷς ζῶσιν ἐν αὐτῷ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ὧν ποιεῖται χρῆσιν ἐν τῇ γεωργίᾳ του καὶ ἄλλας ὁμοίας ὀδηγίας.

Πολύτιμοι ἰδίως ἔσονται τῷ γεωργῷ αἱ ὀδηγίαι αἷς ἦθελεν εὐρίσκει ἐν τοῖς τοιούτοις ἔργοις περὶ τῶν περιεχομένων ἐν τῷ ἐργαστασίῳ του, ὕπερ ἐστὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ κατεργαζόμενον ἔδαφος, χημικῶν στοιχείων ἄτινα, ἐκ τῶν 58 ὑπαρχάντων ἐν τῇ φύσει, λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν καλλιεργουμένων φυτῶν καὶ ζῶων καὶ διὰ μέσου τούτων ὡς τροφίμων εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἰδίου ἐκυτοῦ σώματος.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἰσὶν ἐν ὄλῳ κυρίως δεκατέσσαρα τὸν ἀριθμὸν τὰ ἐπόμενα· δηλ. τὰ τέσσαρα ὀργανικὰ σώματα, ὁ ἀνθραξ, τὸ ὕδρογόνον, τὸ δξυγόνον, τὸ ἄζωτον καὶ δεκά ἀπλᾶ ἐκ τοῦ ὀρυκτοῦ βρασιλείου, ὁ φώσφορος, τὸ θεῖον, τὸ ἀσθέστιον, τὸ πυρίτιον, τὸ χλώριον, ὁ σίδηρος, τὸ μαγνησίον, ἡ μαγνησίαι, τὸ νάτριον καὶ τὸ κάλιον.

Ἐκ τῶν σωμάτων τούτων τῶν συνιστάντων ὡς εἶπειν τὴν γεωργικὴν ὕλην, τέσσαρα εἰσὶ τὰ σπουδαιότερα καὶ πρώτιστα καὶ τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα ὅχι τόσον, διότι τινὰ εἰσέρχονται εἰς τὴν σύστασιν τῶν φυτῶν πλείοτερον τῶν ἄλλων κατὰ πρῶτον, ἀλλ' ἕνεκα τῆς σπανιότητος αὐτῶν καὶ τοῦ δυσπορίστου ἀνὰ τὰς καλλιεργησίμους γαίας· γόνιμος δὲ καὶ πλουσίαι γῆ διακρίνεται ἐκ τῆς ἀφθόνου παροχῆς αὐτῶν τούτων εἰς τὴν διάθεσιν τῶν φυτῶν· εἰσὶ δὲ ταῦτα, τὸ ἄζωτον, ὁ ἀνθραξ, ὁ φώσφορος καὶ τὸ κάλιον· ἔρχεται μετὰ ταῦτα τὸ ἀσθέστιον καὶ κατόπιν τὰ λοιπὰ· ἄπας δ' ὁ ἀγὼν τοῦ γεωργοῦ συνίσταται εἰς τοῦτο, εὐρίσκειν ἐν τῇ γῇ καὶ τῇ κυκλοῦσῃ ἀτμοσφαιρᾷ, ἢ πορίζειν τῇ γῇ ὁσάκις τῇ ἐλλείπουσι τὰ 14

ταῦτα σώματα, βοηθεῖν δὲ τεχνηέντως εἰς τὴν μεταμόρφωσιν αὐτῶν εἰς φυτά· χρῆσθαι δ' αὖθις τοῖς φυτοῖς τὸ μὲν ἀμέσως, τὸ δ' ἐμμέσως εἰς τὴν σύστασιν, τὴν συντήρησιν καὶ τὴν λοιπὴν οἰκονομίαν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου· διότι τὸ ζωηφόρον αἷμα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅπως καὶ ὁ θρεπτικός χυμὸς τῶν φυτῶν ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν 14 τούτων στοιχείων. Μόνον διὰ μέσου τῶν φυτῶν μεταποιοῦνται τ' ἀνόργανα εἰρημένα σώματα εἰς ὀργανικὰς οὐσίας, αἵτινες αὖθις μεταποιούμεναι χρησιμεύουσιν ὡς τροφίμα τῶν ποηφάγων ζῶων· ἐν τῇ ζωϊκῇ οἰκονομίᾳ, ἐν μὲν μέρος τῶν τροφίμων τούτων ἀναλίσκεται πρὸς αὐξήσιν τῶν ὀργάνων ἢ ἀνανέωσιν τῶν στοιχείων τῶν δαπανηθέντων ἐν τῇ ζωϊκῇ κινήσει· ἕτερον δὲ μέρος αὐτῶν ἐκπέμπεται ἐκτὸς τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀχρηστον αὐτῷ πλέον καταστάν, καὶ ἐπανερχεται πάλιν ἐν τῇ γῆ καὶ τῇ ἀτμοσφαιρᾷ, ὅθεν καὶ ὅπως εἶχε ληφθῆ. Τὰ ποηφάγα αὖθις ζῶα χρησιμεύουσιν ὡς τροφίμα τοῖς σαρκοφάγοις· ἀλλ' ἐπὶ τέλος πᾶσα ἡ ἐνόργανος ὕλη φυτὰ καὶ ζῶα διὰ τοῦ θανάτου ἀποσυντιθέμενα ἐπανερχονται τῇ γῆ καὶ τῇ ἀτμοσφαιρᾷ ὅθεν καὶ ὅπως ἐλήφθησαν, ἐντελῶς ἄρτια κατὰ τὸ βῆρος· ὁ ἀγὼν τοῦ γεωργοῦ λοιπὸν συνίσταται, εἰς τὸ βοηθεῖν διὰ τοῦ ἐπιτηδειοτέρου τρόπου τὴν ἀδιάκοπον ταύτην κύκλοφορίαν καὶ μεταμόρφωσιν τῶν 14 ἀπλῶν χημικῶν σωμάτων ἐκ τῆς γῆς εἰς τὰ φυτά, ἐκ τῶν φυτῶν εἰς τὰ ζῶα καὶ ἐκ τῶν ζῶων πάλιν εἰς τὴν γῆν πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς συντηρήσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς λοιπῆς οἰκονομίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐνεκα τῆς κοινῆς καταγωγῆς ὑπάρχει μεγίστη ὁμοιότης ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῶν στοιχείων καὶ τῶν πηγῶν ὅθεν ἀπαρτίζονται οἱ ἴστοι τῶν φυτῶν καὶ τὰ σώματα τῶν ζῶων ἐν γένει· κατὰ προσέγγισιν ἢ σύνθεσιν τῶν γεωργικῶν φυτῶν ἔχει ἐν συνόψει ὡς ἑξῆς:

Ἄνθραξ ὑδρογόνον καὶ ὀξυγόνον	94
Ἄζωτον	2
Ὄρυκται οὐσίαι ἐν τῇ τέφρᾳ	4

Ἀλλὰ κατ' ἀσημάντους διαφορὰς τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ σύνθεσις τῶν ζῶων. Τὰ ὀργανικὰ δὲ σώματα εἰσέρχονται περίπου κατὰ τὴν ἑξῆς ἀναλογίαν εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ἐνοργάνων ὄντων.

Ἄνθραξ	53
Ἵδρογόνον	7
Ὄξυγόνον	24
Ἄζωτον	16

Ποσοτικῶς ὡς πρὸς τὸ ὅλον εἶναι ἀσημάντων τὸ μέρος ὅπερ κατέχουσι τὰ

ὄρυκτὰ ἀνόργανα σώματα ($4 \frac{0}{10}$) ὁ φῶσφορος, τὸ κάλιον, τὸ ἀσβέστιον, ὁ σίδηρος, ἡ μαγνησία, τὸ νάτριον κτλ. καὶ ὅμως ἔχουσι καθ' ἑαυτὰ σημαντικὴν ἀξίαν διότι ἀποτελοῦσι τὸν σκελετὸν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῶων περὶ ὃν συσπειροῦται πᾶν τὸ λοιπὸν σῶμα· τὰ τρία πρῶτα τούτων καὶ τὰ σημαντικώτερα λαμβάνουσι καθ' ἑαυτὰ κατὰ προσέγγισιν οὕτως μέρος εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ἐνοργάνων ὄντων.

Ὁ φῶσφορος	36
Κάλιον	48
Ἀσβέστιον	16

Πλουσία ἐσοδεῖς ἐπὶ ἐνὸς στρέμματος ἀγροῦ εἰς τὸ προϊόν τοῦ σίτου ἐν παραδείγματι εἰς καρπὸν καὶ ἄχυρον περιέχει περίπου ὡς ἑξῆς τὴν σύνθεσιν.

Ὄργανικὰς ἀζωτούχους οὐσίας	56
» μὴ ἀζωτούχους οὐσίας καὶ λιπαράς	465
Κιτταρίνην	230
Τέφραν ὄρυκτῶν ἀλάτων	29
Ἵδωρ	120

Ἐν ὅλῳ χιλιόγραμμῳ 900

Ἡ πηγὴ ὅθεν ἀρῶμεθα τὰ 14 τροφίμα τοῖς φυτοῖς σώματα εἰς τὸ ἔδαφος ἢ ἀτμοσφαιρὰ καὶ τὸ ὕδωρ· μὴ λογιζομένου τοῦ ἀζώτου, ἐκ τοῦ ὄλου βάρους τῶν γεωργικῶν προϊόντων μόνον $3 \frac{1}{4} \frac{0}{10}$ παρέχει ἡ γῆ ἐκ τῶν περιεχομένων ὄρυκτῶν ἀλάτων, τὸ λοιπὸν ὄλον $96 \frac{3}{4} \frac{0}{10}$ δύναται νὰ παρέχῃ ἡ ἀτμόσφαιρα. Ἀλλ' ἡ ἀτμόσφαιρα ἐστὶν ἀνεξάντλητος εἰς τὰ παρ' αὐτῆς παρεχόμενα ὄρυκα καὶ ἀκόπως· δὲν ἔχει οὕτως ὅμως ὡς πρὸς τὰ παρὰ τοῦ ἔδαφους παρεχόμενα· ποιοῦμεν ἐξαιρέσιν πρὸς ὄραν διὰ τὰ ὀργανικὰ σώματα· ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ τὰ 10 ἀνόργανα ὄρυκτὰ, ἡ γῆ παρέχει μᾶλλον ἢ ἥττον ἀφθόνως ἀκόπως καὶ ἄνευ δαπάνης ἐξ αὐτῶν τὰ λοιπὰ πάντα πλὴν τοῦ φωσφόρου τοῦ καλίου καὶ διὰ τινὰς περιστάσεις τοῦ ἀσβεστίου· τὸ ὕδωρ αὖθις λειτουργοῦν εἰς τὴν οἰκονομίαν τῶν φυτῶν ὄχι μόνον ἐκ τῶν συστατικῶν αὐτοῦ στοιχείων, ἀλλὰ καὶ διότι πρὸ πάντων χρησιμεύει ὡς ὀχετὸς ὁ διαβιβάζων ἐκ τῆς γῆς εἰς τὸ σῶμα τοῦ φυτοῦ τὰ θρεπτικὰ στοιχεῖα πρὸς δὲ καὶ διὰ τὰς ἄλλας του ἐνεργείας ἐπὶ τῆς φυτικῆς ζωῆς καθίσταται ἀπαραίτητον καὶ πρῶτιστον στοιχεῖον. Σπουδαιότατοι ἐπίσης παράγοντες ἐν τῇ ζωῇ τῶν φυτῶν εἰσὶν ἡ θερμότης καὶ τὸ ἔντονον ἡλιακὸν φῶς· ἡ ἡμετέρα γεωργία ὡς πρὸς τοὺς παράγοντας τούτους εἶναι θεθεμιμένη ὑπὸ τοὺς εὐνοικωτέρους ὅρους. Καθόλα ὅθεν τὰ φαι-

νόμωνα, αἱ οὐσίαι περι ὧν δέον νὰ μεριμνῶμεν κεφκλαιωδῶς καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ γεωργίᾳ τῆς ἡμετέρας χώρας ὅπως ἀποβλήνῃ αὕτη ἡμῖν κερδοφόρος εἶναι αἱ ἐπόμεναι :

Αἱ ἀζωτοῦχοι οὐσίαι ὑπὸ διαφόρους μορφάς — αἱ φωσφοροῦχοι — αἱ ἀνθρακοῦχοι, καθόσον ἀπικιτεῖται πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ παρεχομένου διὰ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ δξυάνθρακος, — αἱ τοῦ καλίου καὶ τέλος τὸ ὕδωρ· ὀλίγιστα εἶναι τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐνθα δέον ἐπίσης νὰ γίγνηται μέριμνα περὶ τῶν ἀσβεστοῦχων οὐσιῶν· τὰ πετρώματα τῆς ἑλληνικῆς χώρας κατὰ τὰ $\frac{4}{5}$ καὶ κατὰ συνέπειαν ἢ ἐκ τούτων σχηματισθεῖσα γῆ περιέχουσα μεγάλην δόσιν ἀσβέστου· ὥστε κατ' ἐλάχιστον καὶ εἰς ὠρισμένας τινὰς περιστάσεις εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνηται πρόνοια περὶ προσθήκης εἰς τὸ γεωργήμιον ἔδαφος ποσότητός τινος ἀσβεττίου· ἡ γῆ τῆς Ἀττικῆς ἐν παραδείγματι περιέχει πλέον ἢ ὅ,τι χρειάζεται εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν καλλιεργησίμων φυτῶν.

Μεγίστην δ' ἐπανλαμβάνω εὐεργεσίαν θέλουσι παρῆξει τοῖς γεωργοῖς οἱ ἡμέτεροι σοφοὶ ἐκ ἐξερρηνητώσει καὶ δικρωτίσωσιν ἡμῖν πῶς ἔχει πανταχοῦ τὸ γεωργήσιμον ἡμῶν ἔδαφος σχετικῶς πρὸς τὰ ἐν λόγῳ ταῦτα πολυτιμὰ καὶ ἀναπόφευκτα σώματα ἀζωτον, φώσφορον, κάλιον, ἀνθρακούχους οὐσίας καὶ τὸ ὕδωρ γόνιμον καὶ πλούσιον ἔδαφος, τὸ παρέχον συγκομιδὴν ἀφθονόν ἐστι τὸ περιέχον ἐν τῇ προσφορωτέρᾳ μορφῇ, ἐν τῇ καταλληλοτέρᾳ δόσει καὶ ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰ λοιπὰ σώματα, ἐκ τῶν 14 τὰς 5 ταύτας οὐσίας ὁσάκις ἡ γῆ στερεῖται τούτων, ἢ περιέχει αὐτάς ἀνεπαρκῶς ἢ ἐν μορφῇ ἀπροσφόρῳ διὰ τὴν διαθρῆψιν τῶν φυτῶν· ἡ γῆ αὕτη τότε εἶναι ἀγονος· ἡ γῆ αὕτη τότε ἀδυνατεῖ νὰ θρέψῃ τὰ γεωργήσιμα φυτὰ, ἀδυνατεῖ νὰ δώσῃ τὴν ποθητὴν ἐσοδείαν· εἶναι τότε στεῖρα ἢ μικροῦ δεῖν· ματαίως δὲ κοπιᾶζουσιν οἱ ἐπ' αὐτῆς ἐργαζόμενοι γεωργοί, οἵτινες κατὰ μικρὸν στερούμενοι τῶν πρὸς τὸ καλῶς τρέφεσθαι καὶ ἐνδύεσθαι μέσων καταπίπτουσιν ἐκ τῆς ἰσχύότητος τῆς στέρησεως καὶ τῆς ἀδυναμίας εἰς ἀθλιότητα καὶ τὴν κακοδαιμονίαν καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς καὶ νοερῶς· διότι καὶ ψυχικαὶ καὶ νοεραὶ δυνάμεις ἐρεΐδονται κυρίως ἐπὶ τῶν σωματικῶν ἐν γένει· ἐπειδὴ δὲ οἱ γεωργοὶ εἰσὶ τὸ ἔρρεισμα καὶ ἡ πρωτίστη βία τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας συμπαρασύρουσιν ὡς εἰκὸς ἐν τῇ καταπτώσει καὶ αὐτάς εἰς τὴν αὐτὴν ἀθλίαν ὑπαρξίν καὶ τὸ ὅλον τότε γίνεται ἔρμαιον τῶν προστυχοῦσῶν περιστάσεων.

Ἄν ἀρκεῖ δὲ τῇ γεωργησίμῳ γῆ τὸ ν' ἀφθονῇ εἰς τὰς πλείστας τῶν εἰρημένων οὐσιῶν ἐν ᾧ εἶναι ἑλλειπή· εἰς μίαν ἢ δύο τούτων διότι ἀρκεῖ ἢ ἑλλειψίς ἐν τῇ γῆ ἐνὸς καὶ μόνου ἐκ τῶν 14 εἰρημένων συστατικῶν τοῦ φυτοῦ, ἐν ᾧ τὰ 13 εὐρηνται ἐν ἀφθονίᾳ, ὅπως κατασταθῇ ἀδύνατος ὁ βίος τοῦ φυτοῦ, κοπτομένης τῆς ἀλύσεως, τῆς σειρᾶς ἥτις εἶναι ἀπκρίτητος εἰς τὸν τέλειον βίον τοῦ φυτοῦ· ἀπαρἀλλάκτως ὅπως καὶ τὸ νῆμα τοῦ

ἀνθρωπίνου βίου θάττον ἢ βράδιον κόπτεται ὅταν ἐκ τοῦ αἵματος λείψῃ ἐν τῶν αὐτῶν τούτων, οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ πρόπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἡ δέουσα ποσοτικὴ ἀρμονία μεταξὺ τῶν στοιχείων αὐτῶν ὅπως τὰ παραγόμενα φυτὰ ζῶσιν ὑγιᾶ καὶ δώσωσιν καρπὸν ἀφθονον ἄμα καὶ οικονομικόν.

Ὅσάκις λοιπὸν ἡ γῆ στερεῖται ἐνὸς ἢ πλείονων τῶν σωμάτων τούτων εἶναι ἀνάγκη ἀπόλυτος νὰ δοθῶσιν αὐτῇ· καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον καὶ μόνον δύναται αὕτη νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν γονιμότητα καὶ τὴν εἰς τὴν καρποφορίαν ἐπιτηδεϊότητά της· ἐνίοτε μίαν τῶν οὐσιῶν τούτων ἐνυπάρχει, ἀλλ' ἀδρανῆς ἕνεκα διαφόρων περιστατικῶν πρὸ πάντων χημικῶν καὶ τότε δέον ἐπίσης διὰ μηχανικῶν ἐργασιῶν αἰτινες προκαλοῦσι νέας χημικὰς συνθέσεις ἢ διὰ χημικῶν ἄλλων προσμιζέων νὰ κατασταθῇ ἐνεργὸς καὶ δραστηρὴ ἢ ἐν λόγῳ οὐσία καὶ οὕτω μόνον ἡ γῆ ἀνακτῇ τὴν αὐτῆς γονιμότητα. Ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, ἐλλείπουσι τῇ ἐξηνητημένῃ γῆ μίαν ἢ πλείονες τῶν οὐσιῶν τούτων παντελῶς, καὶ τότε πρέπει ἀφύκτως ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῇ διὰ τεχνητῶν μέσων ἐκ μεταφορᾶς, διὰ λιπασμοῦ κυρίως, διὰ προσμιζέων εἴτε διὰ κατακλυσμοῦ ἐξ ὑδάτων ποταμίων ἢ ἄλλων περιεχόντων εἴτε ἐν διαλύσει εἴτε ἄλλως τὰς αὐτὰς οὐσίας.

Τὰ λιπάσματα πρὸ πάντων εἰσὶν ἡ κυριώτερα πηγὴ ὅθεν οἱ γεωργοὶ πορίζονται τὰς γονιμοποιητικὰς ταύτας οὐσίας· εἰσὶ λιπάσματα φυσικὰ ἐκ τοῦ ὀρυκτοῦ καὶ φυτικοῦ βλαστίου, δι' ὧν ἀναπληροῦσιν εἰς τὰ ἐλλείποντα, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τῶν τεχνητῶν λιπάσμάτων ἐπιζητοῦσι τὴν ἐπαναγωγὴν τῆς ἀπολεσθείσης γονιμότητος· εὐτυχῆς ἡ χώρα ἢ περιέχουσα φυσικὰ λιπαστικὰς οὐσίας ὡς π. χ. τὰς φωσφορούχους ἐκ τῶν κοπρολίθων καὶ κατακλυσμαίων σκελετῶν, τὰς ἀνθρακούχους καὶ ἀζωτούχους ἐκ τῶν σωρευμένων περιττωμάτων καὶ ἀνθρακομόρφων στρωμάτων κλ.

Ἐν ταῖς διαφόροις ἐπικρατεῖσι τῆς Εὐρώπης μεγίστη ἐξασκεῖται βιομηχανία ἐκ τῆς κατασκευῆς λιπασμάτων διὰ τῆς συσκευασίας ἀζωτούχων, ἀλλκαλιούχων, φωσφορούχων καὶ ἀσβεστοῦχων οὐσιῶν· ὑπὸ διαφόρους δὲ μορφὰς οὕτως εὐρηνται ἐν τῷ ἐμπορίῳ περίπου ὡς λιπαστικαὶ ὕλαι

τὸ ἀζωτον κατὰ χιλιόγραμμα πρὸς φράγκα	2,50
τὸ φωσφορικὸν δξῦ	1,
τὸ κάλιον	0,60
τὸ ἀσβέστιον	0,03

Ἵπάρχουσι δὲ μέγισται ἐμπορικαὶ οἰκίαι εἰς τὰς διαφόρους ἐμπορικὰς μεγαλοπόλεις τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, αἵτινες οὕτως ἐμπορευόμεναι προμηθεύουσι τοῖς γεωργοῖς τὰς πολυτίμους καὶ χρησιμωτάτας ταύτας λιπαντικὰς οὐσίας.

Ἄλλὰ διὰ τοὺς ἀπανταχοῦ γεωργοὺς τὸ εὐκολώτερον, οικονομικώτερον

καὶ προχειρότερον λίπασμα εἶναι ἢ κόπρος τῶν κτηνῶν τῶν τρεφομένων ἐν τοῖς κτήμασι πρὸς τὸν πολλαπλοῦν σκοπὸν ἀφ' ἑνὸς τῆς παραγωγῆς γάλακτος καὶ τῶν τούτου μεταμορφώσεων, ἐρίου, κρέατος καὶ ἐργασίας καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς κόπρου, ἣτις οὕτω στοιχίζει 25—50 ⁰/₁₀ ἤττον ἢ τὰ τοῦ ἐμπορίου λιπάσματος.

Χίλια χιλιόγραμμα μεμιγμένης κόπρου διαφόρων κατοικιδίων ζώων περιέχει

ἀζώτου	5,80	χιλιόγραμμα
καλίου	5	»
φωσφορικοῦ ὀξέος	3	»

Καλλιεργήσιμος δὲ γῆ ὅπως κατασταθῆ ἰκανὴ νὰ παραγάγῃ 300 χιλιόγραμμα σίτου καὶ διπλάσιον βάρος ἀχύρου κατὰ στρέμμα πρέπει νὰ ἔχῃ διαθέσιμα καὶ ἐντελῶς παρεσκευασμένα πρὸς διατροφήν τοῦ φυτοῦ

ἀζώτου	6	χιλιόγραμμα
φωσφορικοῦ ὀξέος	3,25	»
καλίου	4,25	»
ἀσβεστίου	1,50	»

διὰ τὴν ἀμπελαν αὔθις ἀπαιτεῖται ἀνὰ 100 χιλιόγραμμα προϊόντος,

ἀζώτου	χιλιόγραμμα	0,140
φωσφορικοῦ ὀξέος	»	1,040
καλίου	»	1,780
ἀσβεστίου	»	1,430

Τῆς πρωτίστης χρησιμότητος ζήτημα διὰ τὰς γεωργήσιμους γαίας ἐν Ἑλλάδι ἔσεται αὔθις ἢ βραθυτάτη καὶ λεπτομερῆς ἔρευνα ὑπὸ ὑδρογραφικὴν ἔποψιν πρὸς τὴν ἀρμοδιωτέραν χρῆσιν τῶν βροχίμων ὑδάτων συνάμα τῶν ποταμίων ἢ τῶν ὑπογείως καὶ παντοιοτρόπως ἄλλως εὐρισκομένων.

Πρὸς πληροφορίαν τῶν ἐνδιαφερομένων γεωργῶν καθὸ τυχὸν τεθειμένων ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους παρατίθημι ὡς ἀκριβῆ ἀνάλυσιν γεωργήσιμου γῆς ληφθεῖσης ἐκ τοῦ ἀροσίμου ἐδάφους τῶν διαφόρων ἀγρῶν τοῦ ἐνὸς τῶν ἐν Ἀττικῇ κτημάτων μου ἐν Ἀχαρναῖς πρὸς τὰς ὄχθας τοῦ Κηφισοῦ ποταμοῦ (Καλυφτάκι), ἀνάλυσιν ἣν μετὰ μεγίστης ἀκριβείας καὶ λεπτομερείας μοὶ ἐποίησατο ὁ δεινὸς περὶ τὴν γεωργικὴν ἀναλυτικὴν χημείαν ὁ σοφὸς καθηγητὴς καὶ συγγραφεὺς L. Graudeau διευθυντῆς τοῦ ἀγρονομικοῦ σταθμοῦ τῆς ἀνατολικῆς Γαλλίας ἐν Nancy ἡ γῆ αὕτη ἐξ ἀργίλων καὶ ἄμμων ἐρυθρῶν χεῖμρογενῶν καὶ λιμνογενῶν ἐπικκημένων

ἐπὶ ἀργίλων συμπαγῶν ἢ ἐπὶ συμφορμάτων καχληκωδῶν ἐκ πετρωμάτων ἀσβεστούχων ἢ ἐκ μαρμαρυγικῶν σχιστολίθων ἀνακτέα εἰς τὴν μειοκαίριον διάπλασιν τῆς τριτογενοῦς ἐποχῆς κατὰ τὸν τύπον τῶν Πικερμείων στιβαδώσεων, ἃς μετὰ τοσαύτης λεπτομερείας ἐμελέτησε καὶ περιέγραψεν ὁ κ. Ἀλβ. Γωδρῦ.

α') Μηχαρική ἀνάλυσις.

κάχληκες	20,097 ⁰ / ₁₀
λεπτὴ γῆ (ἐκ σήθης 2 χ. μ.)	79,903
	<hr/>
	100

β') Φυτικοχημικὴ ἀνάλυσις

τῆς λεπτῆς γῆς ἄνευ τῶν καχλήκων	τοῦ συνόλου τοῦ δείγματος μετὰ τῶν καχλήκων	
ὕδωρ	2,94	2,35
ἀσβεστος (calcaire) κτλ.	31,44	25,12
ἄμμος	44,92	39,89
ὄργανικὰ λείψανα ἐν τῇ ἄμμω	4,88	3,90
ἀργιλλῶς	15,03	12,01
μακρωπῆ φυτικὴ γῆ (humus)	0,79	0,63
	<hr/>	
	100,00	79,90)
		κάχληκες 20,90)
		<hr/>
		100

γ') Χημικὴ ἀνάλυσις.

τῆς λεπτῆς γῆς	τοῦ ὅλου δείγματος μετὰ τῶν καχλήκων	
ὕδωρ ἐξητμίσιμον 150—	2,940	2,349
ὄργανικαὶ οὐσίαι	5,665	4,526
δξύδιον σιδήρου καὶ ἀργιλίου	6,644	5,308
ἀσβεστος	13,200	10,547
μακρησίαι	0,648	0,517

κάλιον	0,275	0,219
νάτριον	0,149	0,119
φωσφορικόν οξύ	0,106	0,084
άνθρακικόν οξύ	10,371	8,286
θεικόν οξύ	ΐχνη	
ύποστάθμη αδιάλυτος εις τὰ οξέα	60,325	48,201
	<hr/>	<hr/>
	100,323	80,156
ζζωτον εν δλω	0,131	0,104
	λεπτή γη	80,156
	κάχληκες	20,097
		<hr/>
		100,253

Ἐκ τῶν πετρῶν καὶ καχλικῶδῶν τεμαχίων τὰ μὲν εἰσὶν ἀσβεστόλιθοι τὰ δὲ ρυακόλιθοι πυριτικοί, ὑδατοκυλισμένοι καὶ στρογγυλοί· περιέχουσι δὲ ἀτήμκντον ποσότητα φωσφορικοῦ οξέος ὥστε νὰ ὑποβληθῆ εἰς ἀνάλυσιν.

Παράλληλως πρὸς τὴν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ταύτης γῆν τίθημι τὴν ἀνάλυσιν ἐτέρας ἐκ τῆς Ἠλείας τῆς Ὀλυμπίας παρὰ τὸν Ἄλφειον ἐν θέσει ἀγροῦ κειμένου ἀμέσως κάτωθι τοῦ χωρίου Κρεκουῖαι τῆς κρητιδικῆς διαπλάσεως τῆς δευτερογενοῦς ἐποχῆς ἣν ἐπίσης μοι ἐποίησατο ὁ αὐτὸς διακεκριμένος χημικός, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν πρὸς τὴν προηγηθεῖσαν ὅτι ἐλλείπει ἡ φυσικὴ ἀνάλυσις ἕνεκα τῆς ἀπλείας τῶν λιθαρίων καὶ καχλήκων.

6') Φυτικοχημικὴ ἀνάλυσις.

τῆς λεπτῆς γῆς	
ὑδωρ	4,70
ἀσβεστος	37,26
ἄμμος	27,15
ὄργανικὰ λείψανα ἐν τῇ ἄμμῳ	2,34
ἀργίλλος	28,55
μαρσωπὴ φυτικὴ γῆ (humus)	00
	<hr/>
	100

Τὰ πετρώδη μέρη περιέχουσι ὡς καὶ τοῦ προηγηθέντος δείγματος ἴχνη μόνον ὀξυφωσφόρου.

γ') Χημικὴ ἀνάλυσις.

λεπτή γη	
ὑδωρ ἐξατμήσιμον εἰς 150 ⁰	4,705
ὄργανικαὶ οὐσίαι	2,345
ὀξειδία σιδήρου καὶ ἀργιλίου	9,751
ἀσβέστιον	15
μαγνησία	1,300
κάλιον	0,383
νάτριον	0,183
φωσφορικόν οξύ	0,149
άνθρακικόν οξύ	11,785
θεικόν οξύ	ΐχνη
ύποστάθμη αδιάλυτος εις τὰ οξέα	54,225
	<hr/>
	99,826
ζζωτον	0,055 0/10

Καὶ ἤδη ἐκ τῆς συσχετίσεως τῶν προεκτεθειτῶν ἀρχῶν περὶ τῶν κυριωτέρων γονιμοποιητικῶν στοιχείων πρὸς τὰ καθέκαστα τῆς ἀναλύσεως τῶν δύο αὐτῶν γαιῶν ὅθεν ἐλήφθησαν δείγματα παρατηροῦμεν ὅτι ὡς πρὸς τὰς ζζωτούχους οὐσίας ἀμφοτέραι αἱ γαῖαι εἰσὶν ἐλλειπεῖς ἀλλὰ σχετικῶς πολὺ πτωχοτέρα ἐστὶν ἡ ἐν τῇ Ὀλυμπίᾳ γῆ ἢ ἐν τῇ Ἀττικῇ περιέχει ζζωτον ὃ συναπαντᾶται εἰς τὰς μετριωτάτας γονιμότητας· αὐτὸ τοῦτο παρατηρεῖται καὶ ὡς πρὸς τὰς ὄργανικὰς ἐν γένει οὐσίας τὰς ἀνθρακούχους καὶ τὰς τῆς φυτικῆς γῆς· ἀμφοτέραι μὲν εἰσὶ πτωχαὶ ἀλλὰ πλείοτερον τῆς παρὰ τὸν Κηφιστὸν ἢ παρὰ τὸν Ἄλφειον ἢ τελευταία αὕτη ἐστὶ παντελῶς ἐστερημένη φυτικῆς γῆς.

Ὡς πρὸς τὰς φωσφορούχους οὐσίας ἐξεναντίας ἡ γῆ τοῦ Καλυφτάκι μειονεκτεῖ σημαντικῶς ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τὸ Κρεκουῖαι ἥτις ἔχει ἀρκετὴν δόσιν φωσφορικοῦ οξέος· ὁμοίως περίπου ἔχουσι τὰ πρᾶγματα ὡς πρὸς τὸ κάλιον· ἡ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ γῆ περιέχει ἰκανὴν δόσιν καλίου ὅσον ἀπικτεῖται ἐν γονιμοτάτῃ γῆ, ἐνῶ ἡ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἔχει ἀρκετὴν δόσιν ἀλλ' ὄχι ἀρκούσαν.

Ὡς πρὸς τὸ ἀσβέστιον ἀμφοτέραι ἔχουσι πλέον τῆς δεούσης δόσεως.

Ὡς πρὸς τὴν ὑδροσκοπικὴν κατάστασιν ἡ παρὰ τῇ Ὀλυμπίᾳ γῆ εὐρηται ἐν καλλιτέρα καταστάσει τῆς ἐν τῇ Ἀττικῇ.

Ὡς πρὸς τὰς ἀιοργάνους οὐσίας, τὰ ὄρυκτὰ ἔλαττα, σίδηρον, ἀργίλιον, μαγνησίαν, νάτριον, θειῶν, ἡ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ γῆ εἶναι τεθειμένη ὑπὸ

πολύ βελτίονας ὄρους τῆς ἐν τῇ Ἀττικῇ· αὐτὸ τοῦτο παρκατηρῶ καὶ ὡς πρὸς τὴν διανομὴν τῶν γεωδῶν μερῶν τῆς ἀργίλλου, ἄμμου καὶ ἀσβεστίου· ὑπὸ καθαρῶς δὲ γεωργικὴν, μηχανικὴν καὶ φυσικὴν ἔποψιν ἢ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ γῆ ὑπερτερεῖ σημαντικῶς τῆς ἐν τῇ Ἀττικῇ ὅπως καὶ ὑπὸ τὴν χημικὴν ἔποψιν.

Ἐν γένει δὲ ἢ ἐν τῇ Ὀλυμπίᾳ γῆ γεωργικῶς ἐστὶ βελτίων καὶ ἀγαθώτερα τῆς ἐν Ἀττικῇ. Οὐχ ἦττον ἀμφοτέραι δέονται στοιχείων βελτιώσεως καὶ γονιμοποιήσεως.

Ἡ ἐν τῇ Ἀττικῇ γῆ σημαντικώτατα θέλει βελτιωθῆ διὰ τῆς χρήσεως κυρίως τῶν φωσφορούχων ἐν γένει καὶ ὀργανικῶν ἀνθρακούχων οὐσιῶν διὰ τῆς βαθμιαίας τεχνικῆς χρήσεως τῶν οὐσιῶν τούτων ὑπὸ διαφόρους μορφὰς βοηθουμένης καταλλήλως ὑπὸ τοῦ ἀρδευτήμου ὕδατος καὶ τῶν ἀζωτούχων οὐσιῶν δύναται ἢ γῆ αὕτη τεθειμένη ἄλλως ὑπὸ λίαν εὐνοϊκούς παρκαγωγικούς ὄρους νὰ παράσχη σημαντικὰ ἀποτελέσματα γεωργικῆς παρκαγωγῆς ὡς ἄλλως ἔσχον τούτου ἐνδείξεις δι' ἀσθενεστάτης χρήσεως τῆς λιπαντικῆς ὕλης τοῦ Γουανῶ.

Ἡ ἐν τῇ Ὀλυμπίᾳ γῆ αὖθις σπουδαίωτα θέλει βελτιωθῆ διὰ τῆς καταλλήλου χρήσεως πρὸ πάντων τῶν ἀζωτούχων καὶ λοιπῶν ὀργανικῶν οὐσιῶν ἢ κόπρος τῶν ζώων καὶ ἐν γένει ἢ χρήσις τῶν ζώικων περιττωμάτων ἢ τῶν ἀμμωνιούχων θεικῶν οὐσιῶν δύναται νὰ ἐπιφέρῃ θαυμασίαν ἐνέργειαν ὡς πρὸς τὴν πλουσίαν γεωργικὴν παρκαγωγὴν.

Ἐν εὐθετωτέρῳ τόπῳ ἄλλοτε γενήσεται πρακτικώτερον λόγος ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῶν προεκτεθεισῶν ἀρχῶν διὰ τῆς παραθέσεως καὶ διαφόρων ἄλλων τύπων γεωργησίμων γαιῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἄλλοι διασήμεων τῶν μὲν διὰ τὴν γονιμότητά των τῶν δὲ διὰ τὴν τελείαν ἀποστειρώσιν.

A. Ἡλιόπουλος.

MIA HMEPA EN MADEPA*

Ἀναμνήσεις τῇ θυγατρὶ μου Ἐριμᾷ.

Οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ δώσῃ τὴν ζωὴν εἰς ἄλλους, ὅταν τὸ λογικόν, ἢ πείρα, ἢ κοινὴ γνώμη μεγαλοφώνως καταβοῶσιν ὅτι ἡ ζωὴ αὕτη ἐστὶ βραχεία, φιλάσθενος καὶ ἀσθενής.

* *

Ὁ ἀρνούμενος τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐλευθέραν θέλησιν, ἀρᾶται κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἡμετέρας αξιοπρεπείας.

* *

Ἄπασαι αἱ πεποιθήσεις, ἄπασαι αἱ ἐλπίδες αἰωνίου μέλλοντος εἶνε ἱεραὶ συμμορφόμεναι τῷ λογικῷ, ὡσάκις τείνωσιν ν' ἀνυψώσωσι τὸν ἄνθρωπον εἰς σφαῖραν αἰσθημάτων, προαγόντων αὐτὸν ἐν τῇ γήινῳ ζωῇ· ἀλλ' ὁ ἀποποιούμενος τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐλευθέραν σκέψιν καὶ πράξιν, καθὼς ἐπ' ἴσης καὶ τὴν ἱεράν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως, εἶνε αἰρετικὸς κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λογικοῦ.

* *

Δὲν ὑπάρχει ἰσχύς πάθους, οὔτε δόλεαρ ἔρωτος, οὔτε στρόβιλος παραφροσύνης, δυνάμενα νὰ φέρωσιν εἰς τὸ κακόν, τὸν ὑφείλοντα καὶ θέλοντα νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον καθήκον.

* *

Ἐπερᾶνω τοῦ ἀνθρώπου ἴσταται τὸ καθήκον, ὑπερᾶνω τοῦ καθήκοντος οὐδεὶς ἄλλος πιθανὸν ὑπάρχει εἰμὴ εἰς ὁ Θεός.

* *

Κατὰ πᾶσαν ἡλικίαν, κατὰ πᾶσαν τοῦ βίου κατάστασιν, παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς καὶ ἐν πάσῃ ἐποχῇ ὑπερᾶνω παντὸς νόμου καὶ πάσης θρησκείας, πρὸ πάντων ἴσταται τὸ καθήκον τοῦ μηδένα βλέπειν.

* *

Πλάττειν ἀσθενῆ τέκνα εἶνε κακὴ πράξις, ἴσως ἢ χειρότερη εἰς πλάσματα θερμώτατα παρ' ὁμῶν ἀγαπώμενα, εἰς τὴν σάρκα ἐκ τῆς σαρκὸς μας καὶ τὸ αἷμα ἐκ τοῦ αἵματός μας.

* *

Τίττειν ἀσθενῆ τέκνα ἐξ ἰδίου πταίσματος, εἶνε χεῖρον τοῦ ἀποκτείνεσθαι ἄνθρωπον ἐν τῇ παραφορᾷ πάθους· οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ρίπτειν τὸ δηλητήριον ἀποινὴ καὶ προδοτικῶς ἐν τῷ ποτηρίῳ προσφιλοῦς ἀτόμου.

* *

* Ἴδε σελ. 49 καὶ 129 καὶ 229.

Ὁ ἀσθενὴς ἐκεῖνος, ὅστις ἐπιθυμῆι τέκνα, εἶνε Ὀηριώδης ἐγωῖστίς, ἐγκληματίας, εἶνε σπείρων τύψεις συνειδότος καθ' ἕλον τὸν βίον.

*
**

Ἡ γενομένη βλάβη ὑπὸ τοῦ γεννῶντος ἀσθενῆ τέκνα δὲν περιορίζεται σχεδὸν οὐδέποτε ἐν τῷ πρώτῳ θύματι· ἡ ἀσθένεια, τὸ δηλητήριον ἐπεκτείνονται συχνάκις μέχρι δύο, τριῶν ἢ καὶ πλειοτέρων γενεῶν, σπειρουσῶν τὴν ἀδυναμίαν, τὸ ἄλγος, τὴν ἀρὰν κατὰ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ χορηγήσαντος αὐτήν.

*
**

Ἀσθενὴς τις ὢν καὶ ἐπιθυμῶν τέκνα εἶνε χεῖριστος πατήρ, διότι δίδει αὐτοῖς νὰ πῶσι τὸ δηλητήριον· εἶνε ὀλέθριος πολίτης, διότι παρέχει τῷ ἔθνει κακοὺς πολίτας· εἶνε ἀποτρόπαιος ἄνθρωπος, διότι φθεῖρει τὴν πρώτην κληρονομίαν τῆς οἰκογενείας, τὴν υἰγιαίναν καὶ τὴν ῥώμην.

*
**

Τὸ δικαιολογεῖσθαι ὑπὸ κτηνωδῶν, φυσικῶν δῆθεν, νόμων εἶνε ἴσον τὸ ὁμολογεῖν, ὅτι κατ' οὐδὲν διαφέρομεν τοῦ ὄχλου ἐκεῖνου, ὅστις τρώγει μόνον καὶ κοιμᾶται ὡς τὰ ἄλογα ζῷα.

*
**

Δικαιολογεῖσθαι διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς εἰμαρμένης, εἶνε ταυτὸ, ὡς ἐὰν ἠθέλομεν νὰ διακινδυνεύσωμεν ἐν λαχείῳ τὸ πᾶν.

*
**

Ἡ εὐτυχία τῷ ῥωμαλέῳ καὶ ἡ νίκη τῷ φρονίμῳ. Οὐδὲν θέλει ποτὲ δικαιολογήσῃ τὸν ἐπιληπτικόν, τὸν φθισικόν, τὸν φρενοβλαβῆ, οἵτινες θέλουσι διὰ τοῦ γάμου νὰ διακινδυνεύσωσιν ἐν τῷ γένει αὐτῶν τὴν ἐπιληψίαν, τὴν φυματίωσιν, τὴν φρενοβλάβειαν.

*
**

Ὁ ἔρως εἶνε ἡ ἀγνωστάτη ἡδονὴ τοῦ βίου· ἀλλὰ θέλετε νὰ μεταβάλητε αὐτὸν εἰς δηλητήριον;

*
**

Ὁ ἔρως εἶνε ἡ πρωτίστη τῶν εὐλογιῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ θέλετε νὰ γείνη αἴτιος ἀρᾶς;

*
**

Ὁ ἔρως εἶνε ἡ δὰς ἡ ἀναφλέγουσα τὸν σπινθῆρα τῆς ζωῆς· ἐπιθυμεῖτε ἀρὰ γε δι' αὐτοῦ νὰ συνάψητε πενήθιμους γάμους, ἄγοντας εἰς τὸν τάφον;

*
**

Θέλετε δεδηλητηριασμένοι ὄντες καὶ ἤδη θνήσκοντες νὰ συνοδεύσητε εἰς τὸ νεκροταφεῖον τέκνα ἀποθανόντα, ἐν τῷ πρώτῳ μειδιάματι τῆς παιδικῆς ἡλικίας;

*
**

Θέλετε ν' ἀναγνώσητε ἐπὶ τῶν προῶρων ρυτίδων τοῦ νεκροῦ τέκνου σας ἀρὰν κατὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς τῶν πλασάντων αὐτό;

*
**

Οὐδὲν δύναται ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν υἰγιαίναν· οὔτε ὁ πλοῦτος, οὔτε ἡ παιδεία, οὔτε ἡ ἐπιστήμη, οὔτε ἡ θρησκεία.

*
**

Ἐνδύσατε διὰ μεταξίνων ἐνδυμάτων ἀσθενῆ, καλύψατε αὐτὸν διὰ χρυσοῦ. Θέσατε αὐτὸν ἐπὶ κεχρυσωμένου ὀχήματος, ὀδηγήσατε αὐτὸν εἰς φαιδρὰν πανήγυριν καὶ εἶπατε αὐτῷ νὰ μειδιάσῃ.

*
**

Περιβάλετε νεκρὸν διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, δότε αὐτῷ τὸ τῆς δυνάμεως σκῆπτρον ἀνὰ χεῖρας καὶ εἶπατε αὐτῷ νὰ χαρῆ.

*
**

Ἡ ζωὴ ἡ πάσχουσα, ἡ ἀσθενὴς, ἡ χωλαίνουσα, ἡ πάντοτε θεραπευομένη καὶ πάντοτε προφυλαττομένη εἶνε ἀψίνθιον, οὐδέποτε γλυκαῖνον· εἶνε ἀνίατος πόνος· εἶνε κόπος μόνον διὰ τοῦ τάφου ἀναπαυόμενος.

*
**

Ἐρμα μου, προσφιλὴς μου Ἐρμα, σὺ πάντοτε μὲ ἠγάπησας, σὺ θερμῶς ἠγάπησας τὸν πατέρα σου. ἀλλ' ἐγὼ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοσοῦτων τέκνων καὶ πλέον ἢ ἅπαξ ἰδὼν σε μονοῦ θνήσκουσαν, κατηράσθην ἑμαυτὸν καὶ τὸ ἀμάρτημά μου, τὴν ἀμάθειάν μου καὶ τὴν τῶν ἰατρῶν, διαχυσάντων ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ μου τὸ δηλητήριον ἐκεῖνο, ὅφ' οὐ θ' ἀποθάνω.

*
**

Ἀσθενὴς γεννηθεὶς, ὄφειλον μόνος νὰ ὑποφέρω· μόνον ἤθελον δυνηθῆ ν' ἀποθῶ ὡφελίμος τοῖς φίλοις καὶ τῇ πατρίδι κατὰ τὰ ἔτη τῆς πασχούσης ζωῆς, τῆς χορηγηθείσης μοι ὑπὸ τῆς φύσεως.

*
**

Καὶ τοῦναντίον κατηράσθην τὴν ὄραν τῆς γεννησέως μου· ἐδιπλασίασα ἑκατοντάκις καὶ ἐπολλαπλασίασα τὸ ἄλγος μου, διὰ τοῦ ἄλγους τῶν τέκνων μου μετέβαλα τὴν οἶκίον μου εἰς κοιμητήριον.

*
**

Και έκλαυσα και ἠγρύπνησα κατὰ τὰς μακρὰς νύκτας, μὴ ἔχων τὸ θάρρος ν' ἀποθάνω, οὐδὲ τὴν δύναμιν, ἵνα συγχωρήσω τὸ ἀμάρτημά μου.

* *

Ἡ ἀγνοιά μου ὅμως σήμερον δὲν δύναται οὐδένα νὰ δικαιολογήσῃ. Περὶ τούτου ὠμίλησεν ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη και μεγαλοφώνως προεκήρυξεν, ὅτι ἵνα σχηματίσῃ τις οἰσογένειαν δεόν νὰ εἶνε ὑγιής· ἀπέδειξεν ὅτι οἱ φθισικοὶ γεννῶσι φθισικούς, οἱ ἐπιληπτικοὶ ἐπιληπτικούς, και ὅτι εἷς ἐκ τῶν μάλιστ' ἀδυσωπῆτων νόμων εἶνε ὁ τῆς κληρονομίας τῶν παθήσεων.

* *

Ἐὰν σπανίως ἐπιτύχητε μετὰ μακρᾶς προσπάθειας νὰ λάβητε ὑγιᾶ τινὰ τέκνα, τινὰ μετὰ αὐτῶν ἐξ ἅπαντος θὰ εἶνε κατραμένα, και ὁ ἀσθενὴς πατήρ και ἡ φθισικὴ μήτηρ θ' ἀναγνώσων ἐπὶ τοῦ προσώπου ἐκείνου, τοῦ θυσιασθέντος εἰς τὸ ἄλγος, ζῶσαν καταδίκην τοῦ ἰδίου ἀμαρτήματος.

* *

Ἐμμα, καλή μου Ἐμμα, και σὺ ἡ τελευταία θυγάτηρ μου ἠσθένης καθ' ὅλον τὸν βίον· ἐποίησά σημεῖα και τέρατα ὑγιεινῆς ἵνα σὲ διαφυλάξω και ἐλπίζω ὅτι θὰ ζήσης. Ὁ Θεὸς δὲν ἠθέλησε νὰ γείνω ὁ φονεὺς ἀπάντων τῶν τέκνων μου.

* *

Ἄλλ' ὁ βίος σου εἶνε εὐθρατος, ὡς λεπτὸς κάλαμος μόνος βλαστήσας ἐν τῷ μέσῳ ἐρήμου· ὁ θελήσας νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τούτου, ἤθελε συντρίψῃ αὐτόν.

* *

Μὴ νυμφευθῆς ποτε θυγάτηρ, διότι μήτηρ καθισταμένη θ' ἀποθάνῃς ἢ θ' ἀποκτήσῃς τέκνα καταδικασμένα ν' ἀποθάνωσιν ἐν τῇ πρώτῃ ἀγαλλιάσει τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἢ ἐν τῷ ἔαρι τῆς νεότητος. Τὸ τῆς φθίσεως δηλητήριον εἶνε ἀρκούντως ἐνσεσαρκωμένον ἐν τῷ αἵματι ἡμῶν, ὥστε εἶνε δύσκολον νὰ ἐξαλειφθῆ διὰ νέας γενεᾶς.

* *

Μετὰ τῶν ἡμῶν τῶν δύο τελευταίων ἐπιζησάντων, μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοσοῦτων προσφιλῶν, δεόν νὰ σβεσθῆ τὸ δηλητήριον και ἐξαλειφθῆ τὸ ἀμάρτημα.

* *

Ὅμοσον, Ἐμμα μου, ὅτι θὰ ζήσης και θ' ἀποθάνῃς μόνη. Ὅτι θὰ εἶσαι ὁ ἐξίλαστικὸς τοῦ πατρὸς σου, ὁ σωτὴρ ἄγγελος τοῦ ἀμαρτήματος αὐτοῦ.

* *

Ἡ διαθήκη, ἡ κληρονομία τοῦ πατρὸς σου εἶνε ἀλγεῖνός ὄρκος, ἡ τελευταία λέξις, ἣν πατήρ ὀφείλει νὰ εἴπῃ εἰς τὸ τέκνον αὐτοῦ, ὅπερ ὑπὲρ πάν ἄλλο ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἠγάπησεν, εἶνε ἀπόφασις ἄλγους· εἶνε κραυγὴ λέγουσα: «ὕποφερε, ὑπόφερε ἐφ' ὅσον ζῆς.»

* *

Αὕτη εἶνε ἡ σκληροτάτη τιμωρία τοῦ ἀμαρτήματός μου. Ἄφ' οὗ εἶδον τὰ τέκνα μου θνήσκοντα, ν' ἀναγκάζωμαι νὰ εἴπω τῷ τελευταίῳ ἀπομειναντί μοι: «Πάσχε και πάσχε χάριν τοῦ πατρὸς σου.»

* *

Μὴ καταρασθῆς τοῦ πατρὸς σου. Ὅτε οὗτος ἦτο νέος και συνεζεύχθη τῇ μητρὶ σου, τὸ μόνον ὅπερ οἱ ἰατροὶ ἐγίνωσκον ἦτο τὸ νὰ μεταχειρίζωνται ἀγροίκως τὰ σμιλῖα και τὸ καλομελάνον και ἠγνόουν νὰ γείνωσιν ἱερεῖς τῆς ἀνθρωπίνου βώμης, φύλακες τῆς ὑγείας τῶν καλῶς ἐχόντων. Δὲν ἐγίνωσκον νὰ εἴπωσι τῷ φθισικῷ, τῷ ἐπιληπτικῷ, τῷ ἀσθενεῖ «τὴν ζωὴν σου ταύτην μὴ δώσης ἑτέρῳ» διότι εἶνε ταῦτό, ὡς ἐὰν ἐνέπηγες ἐγγειρίδιον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστοτάτου φίλου σου.

* *

Ὁ πατήρ σου σοὶ κατέλιπεν εἰς κληρονομίαν καθῆκον· και δὴ τὴν ἐκπλήρωσιν τρομεροῦ καθήκοντος· δῆλα δὴ νὰ ζήσης χωρὶς ν' ἀγαπήσης, νὰ εἶσαι γυνὴ και οὐχὶ μήτηρ· ἀλλ' ἐγὼ ἀποθνήσκω ἥσυχος, ἐπειδὴ ἡ θυγάτηρ μου δὲν θ' ἀθετήσῃ τὸν ὄρκον αὐτῆς και θὰ πράξῃ πᾶν τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ὁ πατήρ αὐτῆς δὲν ἠδυνήθη ν' ἐκπληρώσῃ.

* *

Τὸ μὴ πράττειν κακά, ὡς ὅτις ὑπὸ σφοδροτάτων παθῶν παρασυρόμεθα, ὡς ὅτις οἱ ἀνθρώπιοι νόμοι συγκατανεύωσιν εἰς τοῦτο, ὡς ὅτις ἡ κοινὴ γνώμη δὲν καταδικάζει ἡμᾶς, εἶνε μέγα πρᾶγμα· εἶνε ἠρωϊσμός ἀνώτερος παντὸς ἠρωϊσμοῦ, ἐκτελουμένου ἐπὶ τοῦ αἱματόεντος πεδίου τῆς μάχης.

* *

Ἄλλὰ ἐφ' ὅσον ἕκαστος δὲν θὰ εἶνε ἱκανὸς νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκον τοῦτο, ἡ ἀνθρωπότης δὲν θ' ἀποκτήσῃ τὸν τύπον τῆς ἰδανικῆς αὐτῆς τελειότητος.

* *

Ἡ ὁδός σου, Ἐμμα μου, κεῖται ἐπὶ τοῦ χεῖλους ἀδύσσου, ἀλλὰ σὺ δύνασαι νὰ σωλῆξῃς ἀνθος τι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης, εἰς ἣν ὁ πατήρ σου σὲ καταδικάζει. Ἔχεις ἐντολὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὀφείλεις νὰ φθάσῃς ἐπὶ κορυφῆς, ἐφ' ἧς ὀλίγοι φθάνουσι· ὀφείλεις νὰ καταστῆς ἐστιὰς ἱεροῦ πυρός, ὅπερ μέχρι τοῦδε εὐτυχῶς οἱ ἀνθρώποι δὲν ἄφησαν καθ' ὅλοκληρίαν νὰ σβεσθῆ, τὸ τοῦ καθήκοντος ἱερὸν πῦρ.

* *

Ὁ ἀφοσιούμενος εἰς τὸ καθῆκον αὐτοῦ, ζῆ ἐν ἀτμοσφαίρᾳ, ἐν ᾗ πιθανῶς ὁ ἥλιος δὲν λάμπει, ἀλλ' ἐν ᾗ ὁ οὐρανὸς εἶνε πάντοτε αἰθρῖος.

*
**

Ὁ ἐκκληρῶν τὸ καθῆκον αὐτοῦ ζῆ ἐν οὐρανῷ αἰωνίως αἰθρῖν, ἐν ἡσυχίᾳ μελαγχολικῆ ἰσως, πλὴν περιβαλλοῦσα ἐκάστην πράξιν τῆς ζωῆς διὰ θεοῦ μεγαλείου.

*
**

Ὁ δοῦλος τοῦ καθήκοντος εἶνε ἀνώτερος ἀνθρώπου, εἶνε ἀρχή, εἶνε ἰδανικὸς Θεὸς καίτοι ζῶν, παντὸς τοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὑπάρχοντος καλοῦ καὶ ὕψηλοῦ.

*
**

Οἱ μέτριοι, οἱ ἀδύνατοι, πάντες διέρχονται μετὰ σεβασμοῦ καὶ κύπτουσι τὴν κεφαλὴν πρὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ καθήκοντος· ἅπαντες αἰσθάνονται σωτήριον ἐπίδρασιν, ἀνυψοῦσαν καὶ καθιστώσαν ἡμᾶς πράγματι ἀθανάτους, αἰσθάνονται τὸ ῥίγος, ὅπερ αἰσθάνεται ὁ περιπατῶν μεμονωμένος ἐν ὑπερμεγέθει καὶ σιωπηλῇ ναφ̄.

*
**

Ὁ ἀφοσιούμενος εἰς τὸ καθῆκον αὐτοῦ εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄγιος τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὁ βλέπων αὐτὸν ἢ ἀναπνέων τὴν πνοὴν αὐτοῦ ἀγιάζεται.

*
**

Σὺ, Ἐμμά μου, θὰ εἶσαι μία τῶν ἁγίων τούτων. Θὰ εἶσαι βεβαίως τοιαύτη, ὁμνῶς ἐγὼ ἀντὶ σοῦ. Ἡ εὐδαίμων αὕτη βεβαιότης θὰ μοι φέρῃ μείδιμα ἐπὶ τῆς νεκρικῆς κλίνης.

Ὁ Οὐϊλιέλμος τῇ Ἐμμά.

Ἐν Λονδίῳ τῆ 3 Ἰουλίου 18...

Ῥίπτων βλέμμα ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἐπιστολῶν μετὰ μεγίστης χαρᾶς βλέπω, ὅτι μακρὰ ἄβυσσος ἡμερῶν ἀποχωρίζει τὴν τελευταίαν, ἣν μοὶ ἔγραψες ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Ἀγίου Τερεντίου, ἀπὸ ταύτης, ἣν εἰς ἀπόστασιν λεπτῶν τιῶν ἀπὸ τῆς οἰκίας σου, σοὶ γράφω ὑπὸ τὸν μελανόχρουν οὐρανὸν τοῦ Λονδίνου. Σὺ, τύραννε, ἐπέβαλές μοι ὀκτὼ ἡμερῶν ἐξορίαν, καὶ ὁ δοῦλός σου ταπεινῶς φιλῶν τὴν χεῖρα τοῦ ἄρχοντος αὐτοῦ ἀπεδέξατο τὴν ἐξορίαν. Μοὶ εἶπες μειδιῶσα καὶ δίδουσά με μικρὸν κόλαφον, ὅτι σὲ ἔβλεπον λίαν συχνάκις, ὅτι ὑπερέβαινον τὰ ὄρια, τὰ μέλλοντα νὰ χωρῖσωσιν ἡμᾶς, ὅτι ὁ ἀδελφὸς καθίστατο μάλλον ἐραστής, καὶ ἐγὼ ὑφίσταμαι

τὴν ἐπιβληθεῖσάν μοι ποιήν. Δὲν παραπονοῦμαι Ἐμμά, θὰ προσπαθήσω νὰ καταστῶ πράγματι ἀδελφός, οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ ἀδελφός διὰ σέ. Εἶνε δύσκολον ἐπάγγελμα, ὅπερ οὐδέποτε ἔμαθον, διότι ἤμην μονογενὴς ἐν τῇ οικογενείᾳ, ἀλλ' ἔχων τόσον καρτερικὴν καὶ πραεῖαν διδάσκαλον, οἷα ἡ δεσποινὴς Ἐμμά, θὰ προοδεύσω καὶ θὰ καταστῶ καὶ ἐγὼ διδάσκαλος τῆς τέχνης τοῦ καθιστάναι ἐμαυτὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς ἣν ἀγαπῶ πρὸ παντὸς ἄλλου ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Ἄλλ' ὄχι, ὄχι, δὲν δικαιῶμαι νὰ παρακπονηθῶ, οὐδὲ νὰ κρύψω τὸ ἄλγος μου ὑπὸ πονηρὰν εἰρωνείαν. Σὺ ἡ ἰδία δὲν μοι ἐπίτρεψας νὰ ἐλπίζω, δὲν ἀπεφάσισας δι' ἀγάπην μου νὰ συμβουλευθῆς τρεῖς τῶν περιφημοτέρων τοῦ Λονδίνου ἱατρῶν, ἵνα μάθῃς, ἐὰν εὐρωστος καθισταμένη ἡδύνατο ἀφόβως νὰ γείνης μήτηρ, μὴ προσβάλλουσα τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς σου; Καὶ θὰ ἐδικαιούμην ἐγὼ νὰ σοῦ μεμψθῶ, διότι καλλιτέρα ἐμοῦ δι' ἐνὸς ἡμέρας καὶ δεσποτικοῦ βλέμματος μὲ ἐπαναφέρεις ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ καθήκοντος; Ἐμμά, Ἐμμά, αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν οὐτιδανὸν ἀπέναντι σοῦ. Ἐχω τὸ καθῆκον νὰ σοὶ ὑπακούσω ἐφ' ὅλον τὸν βίον, διότι σὺ ἀπαξ μόνον ἐπέτρεψάς μοι νὰ ἐξουσιάσω σοῦ· καὶ κλαίουςα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ πατρὸς σου ἐζήτησας πρὸς τῆς σκιάς του ν' ἀπαλλαγῆς τῆς τυραννίας ὄρκου, δεσμεύοντός σε ἐφ' ὅλον τὸν βίον.

Ὅσάκις ἐνθυμοῦμαι, Ἐμμά μου, τοὺς μακροὺς ἀγῶνας οὓς ἠγωνίσθης ἐν Ἀγίῳ Τερεντίῳ καὶ νῦν ἐν Λονδίῳ, μεγалоφρονῶ διότι σὲ ἀγαπῶ. Ὅ ἔρω καὶ τὸ καθῆκον τοσοῦτον τραχέως ἐπολέμουν πρὸς ἄλληλα, ὥστε δὲν θὰ ἡδυνάμην νὰ σοὶ εἶπω ἐάν σε ἠγάπων, ὁσάκις κλαίουςα μοὶ ἔλεγες «δὲν εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ πατήρ μου θὰ συγχωρήσῃ ἡμᾶς;» ἢ ὁσάκις αἰφνιδίως σοβερὰ καὶ ὠχρὰ ἐγειρομένη ἀνεφώνεις «Οὐϊλιέλμω, ὁ ἔρω ἡμῶν ἤθελεν ἀποβῆ λίαν χαμερπής, ἐὰν τὸ καθῆκον δὲν ἤθελεν ὑπερικήσῃ».

Ὅτε δὲ ἤλθες ἐδῶ εἰς Λονδίον, ἵνα συμβουλευθῆς τὴν σκιάν τοῦ πατρὸς σου, σοὶ ἀπήντησεν αὕτη διὰ τοῦ στόματος τοῦ ἱατροῦ Θώμ, ὅτι ἐάν ἡ ἄλλοτε ἀδύνατος καὶ φιλάσθενος Ἐμμά καθίστατο ῥωμαλέα καὶ εὐρωστος γυνή, ἡδύνατο μηδένα λυποῦσα νὰ νυμφευθῆ τὸν Οὐϊλιέλμον. Ὁ διδάκτωρ Θώμ σοὶ εἶπεν, ὅτι ὁ πατήρ σου ἤθελε δις σ' εὐλογῆθῃ, ἐὰν ἡδύνατο νὰ σε ἴδῃ εὐτυχῆ καὶ πιστὴν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν λόγων αὐτοῦ. Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ, ἐὰν οὗτος δὲν εἶχε τοὺς φραγμοὺς τοῦ καθήκοντος, ἐὰν δὲν ἐστήριζε τὴν πίστιν, τὴν πεποίθησιν, τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου ἀρχῶν μὴ ὑποκειμένων εἰς συζήτησιν. Ἀλλὰ καὶ οὐαὶ ἡμῖν, ἐὰν ὁ ἀνθρώπος ἐκ διαλειμμάτων ὤφειλε νὰ ἰσοσταθμίσῃ τὰ πάθη, τὸ λογικόν, τοὺς αἰωνίους ὄρκους καὶ τὰς συμβιβάσεις τῆς συνειδήσεως ἔν' ἀποφασίτη περὶ τοῦ πρακτέου! Τὸ τοιοῦτον ἤθελεν εἶναι ὅμοιον τοῦ ἀποβάλλειν τὴν ἰδίαν ἀξιοπρέπειαν καὶ ζῆν ἐφ' ὅλον τὸν βίον ἐν τῇ ἀηδεῖ ταραχῇ τῆς νευτίας. Σὺ ἐκκτοντάκις περὶ τούτου μοὶ ὠμίλησας, Ἐμμά, καὶ μ' ἔπει-

σας. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸ καθῆκον· ἀλλ' ὅτε ἡ εὐθραυστος ἡμῶν φύσις κινδυνεύει νὰ συντριβῇ ἐπὶ τῆς στήλης ἐκείνης, τῆς μὴ πω κλονουμένης, τότε ἐπιτρέπεται νὰ ζητήσῃ τις ἀρωγὴν. Τίς ποτε ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐτόλμησε νὰ ὀνομάσῃ δειλὸν τὸν ζητοῦντα ἀρωγὴν ναυαγόν; Καὶ ἡμεῖς ἠτησάμεθα σωτηρίαν παρὰ τοῦ ἱατροῦ Θῶμ χορηγήσαντος ἡμῖν αὐτὴν καὶ καταστήσαντος ἡμᾶς εὐτυχεῖς· διότι ἐν Οὐρανῷ, μὴ δεικνύοντι πρὸ καιροῦ εἰμὴ τὸ μέλαν τῆς καταιγίδος, διεσκέδασε τὰ νέφη καὶ ἔδειξεν ἡμῖν κυανοῦν τι χρῶμα. Εἰς ἡμᾶς τοὺς δύο ἀτυχεῖς ναυαγούς ἐν τῇ θαλάσῃ τοῦ βίου ὁ ἱατρὸς Θῶμ ἔρριψε τὸ σχοινίον τῆς ἐλπίδος, ἐξ οὗ κρεμάμεθα.

Ἔμμα, Ἔμμα μου, ὁ πρὸς σέ ἔρωσ μου εἶνε μέγας, ὡς ὁ κόσμος· ἐν τούτῳ βλέπω εἰκόνα τοῦ ἀτελευτήτου· ἀλλὰ δὲν ἤθελον ἐπιθυμήσῃ νὰ καταστῶ ἰδικός σου, προκειμένου νὰ θυσιάσῃς τὸ καθῆκόν σου καὶ ἀθετήσῃς τὸν ὄρκον σου. Ἐὰν εἶχον ἀγαπήσῃ ἐτέραν γυναῖκα, ὁ ἐγωισμός μου ἤθελε παραβῆ ὅ,τι δήποτε, ἤθελεν ἀνοιξῆ διὰ τῆς βίας τὰς θύρας τοῦ ἱεροῦ, ἀλλ' ἐνώπιόν σου, Ἔμμα, κλίνω τὴν κεφαλὴν καὶ προσδοκῶ. Σὺ με ὠδήγησας εἰς λίαν ὑψηλὴν σφαῖραν, ὥστε νὰ διακρίνω τὸν ἔρωτα τοῦ καθήκοντος, καὶ ἐὰν δίδουσά με τὸν σὸν ἔρωτα, ἤθελες μοι ἀφαίρησθαι τὸ σέβας σου, ἤθελον σοὶ εἶπῃ· «Ἔμμα, ἄνευ τοῦ ἔρωτός σου θ' ἀποθάνω, ἀλλὰ θέλω ν' ἀποθάνω ἀπολαύων τοῦ σεβασμοῦ σου.» Ὅσάκις τὰ βλέμματά μου διακνητικῶς σέ ζητοῦσι καὶ ἐμφανίζεσαι ἐνώπιόν μου ἰλαρὰ καὶ ὠραία, ὡς ὁ ἀστεροεὶς οὐρανός, ἀκουσίως φαντάζομαι ἐμαυτὸν προσπίπτοντα εἰς τοὺς πόδας σου, καὶ σε βλέπω ἐν ὕψει καθημένην, ὥστε δὲν σέ ἐναγκαλιζομαι διὰ τοῦ ἔρωτός μου, ἀλλὰ θωπεύω μόνον τοὺς πόδας σου, διότι μεγάλως ἀπέχεις ἀπ' ἐμοῦ, οὔσα τοσοῦτον ὑψηλὰ. Ἐὰν ὑπάρχωσιν ἄγγελοι καὶ ἀγαπῶνται ἀμοιβαίως, θ' ἀγαπῶνται, ὡς ἐγὼ ἀγαπῶ σέ, Ἔμμα μου.

Βεβαίωθητι, ὅτι συμβουλευομένη τοὺς περιφημοτέρους ἱατροὺς τῆς Ἀγγλίας καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦδε στέργουσα νὰ ὑπακούσῃς αὐτοῖς, μεθερμηνεύεις τὴν γνώμην τοῦ πατρὸς σου. Οὗτος βεβαίως δὲν θὰ ἐπεθύμει νὰ σε ἴδῃ ἀτυχῆ, ὅχι, ἀλλ' ἤθελεν ἵνα μὴ καταστήσῃς ἐτέρουσ ἀτυχεῖς. Εἰς τὸν λόγον τοῦ ἱατροῦ Θῶμ ὁ μᾶλλον εὐσυνειδήτος δύναται νὰ θαρρῇ. Οὗτος διετέλεσεν ὁ πρῶτος φίλος, ὁ πρῶτος ἔμπιστος τοῦ πατρὸς σου· οὗτος ἔγνω ἐκάστην αὐτοῦ σκέψιν, βθλέως ἀνέγνωσεν ἐν τῇ εὐγενεστάτῃ ἐκείνῃ καρδίᾳ, τοσοῦτον σκληρῶς σπαρχθεῖση. Ὁ αὐτὸς οὗτος ἀνέλαβε τὴν εὐθύνην νὰ σε φωτίσῃ διὰ τῆς ἐπιστήμης του, καὶ σε διώρθώσῃ διὰ τῆς εὐρείας καὶ ἀσφαλοῦς αὐτοῦ πείρας. Ὅτε οὗτος σοὶ ὁμιλεῖ, εἶνε ἡ φωνὴ τοῦ πατρὸς σου, ἥτις σοὶ ὁμιλεῖ, ὅτε σέ διατάττει, καὶ σὺ ἰδία μοὶ τὸ εἶπας, εἶνε τὸ ἐπιβλητικὸν ὕφος τοῦ πατρὸς, ὅπερ σέ πείθει. Ἐὰν οὗτος σοὶ εἶπεν «Ἔμμα ἰάθητι καὶ προσδόκα» ἢ ἀκτίς αὐτῆ ἐλπίδος σοὶ ἔρχεται παρὰ τοῦ πατρὸς

σου, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν αὐτὴν μετὰ τοῦ ἀγιωτέρου σεβασμοῦ καὶ τῆς ἡσυχωτέρας χαρᾶς.

Ἔμμα, παρηγόρησον τὴν ἐξορίαν μου τῶν ἡμερῶν τούτων διὰ μακρῶν ἐπιστολῶν· χορήγησον τῷ σῷ αἰχμαλώτῳ ἡμίσειαν ὥραν φωτός καὶ ἀέρος· κατὰστησον αὐτὸν ἱκανὸν ν' ἀναμείνῃ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ χωρὶς ν' ἀποθάνῃ.

Ἡ Ἔμμα τῷ Οὐλίμῳ

Ἐν Λονδίῳ τῇ 5ῃ Ἰουλίου 18...

Χθὲς τὴν πρωίαν ἠγέρθην πλήρης ἐλπίδος. Εἶχον κοιμηθῆ τὴν νύκτα ὀλίγον καὶ διαρκούντος τοῦ ὕπνου δὲν ἔβλεπον εἰμὴ ἱατροὺς καὶ ἐκδόρικ, οἵτινες ἦσαν ὀλίγον σκυθρωποὶ ἔχοντες μεγάλως φανάκας καὶ συνωφρωμένον πρόσωπον. Ὄνειρευόμην ὅτι ἦσαν ἄπαντες περὶ ἐμέ, ἐν ᾧ ἐγὼ ἤμην ἐπὶ μικρᾶς κλίνης. Περίφοδος συνεστελλόμην ὑπὸ τὰ ἐφαπλώματα, ἀλλ' οὔτοι ἀνυπομόνως καὶ μετ' ὀργῆς μοὶ ἀπέσπων αὐτὰ καὶ ἤρχιζον νὰ ἐπικρούωσιν ἰσχυρῶς ἐπὶ τοῦ ἀτυχοῦς στήθους μου. Ἦθελον ν' ἀντιστῶ κατὰ τῶν τεράτων τούτων, ἀλλ' οὔτοι μοὶ ἐδέσμευον τοὺς βραχίονας καὶ προσήλωνον οἶονεὶ αὐτοὺς ἐπὶ τῆς κλίνης. Ἦθελον νὰ φωνάζω, ὅπως ἐπικαλεσθῶ τὴν βοήθειαν τῆς μητρός μου, τοῦ πατρὸς μου, ἀλλὰ δὲν εὕρισκον φωνὴν πρὸς τοῦτο, οὐδὲ μὺς, ὅπως κινήθῃ καὶ ἤκουον τὸν σκληρὸν κτύπον τοσοῦτων σφυρῶν, δι' ὧν οἱ συνωφρωμένοι οὔτοι ἱατροὶ ἐπληττον τὰ πλευρά μου. Ἐνόμιζον ἐμαυτὴν θνήσκουσάν· συνήθροισα τὰς δυνάμεις μου καὶ ἐξέβαλον τοσοῦτον μεγάλην κραυγὴν, ἱκανὴν νὰ ἐξυπνίσῃ τὴν εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον κοιμωμένην θαλαμηπόλον. Ἡ κραυγὴ μου εἶχεν ἐξυπνίσῃ καὶ τὴν Ἔμμαν σου, καὶ ἠσθάνομην τὴν καρδίαν σφοδρῶς πάλλουσαν, ὡς ἐὰν ἤθελεν ἐξέλθῃ τοῦ στήθους καὶ ἤμην κἀθιδρῶς. Μετὰ κόπου ἀνελάμβανον τὸν ὕπνον καὶ μόλις ἔκλειον τὰ βλέφαρα οἱ ἱατροὶ καὶ αἱ σφῦραι ἐκείναι πάντοτε τρομκτικώτεροι ἐνώπιόν μου παρίσταντο, εἰς τρόπον ὥστε δὲν ἠδυνάμην νὰ καθητυχάσω, εἰμὴ ἀφ' οὗ πρῶτον σοὶ ὑπεσχέθην ὅτι τὴν πρωίαν ἤθελον ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν σου, πορευομένη εἰς ἐπίσκεψιν τῶν τριῶν διασημοτέρων τοῦ Λονδίνου ἱατρῶν.

Ἦγέρθην ἔχουσα τοιαύτην στερεὰν ἀπόφασιν καὶ μισθώσασα ὄχημα μετὰ τῆς θαλαμηπόλου μου εἶπον τῷ ἡνίοχῳ νὰ ὀδηγήτῃ ἡμᾶς εἰς τὸν ἱατρὸν Β... Κατόφκει οὗτος εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς πόλεως καὶ ἡ ἀπόστασις ἐφάνετό μοι ἀτελεύτητος. Ἐδυσανασχέτου κατὰ τῶν ἵππων καὶ κατ' ἐμαυτῆς τῆς ἰδίας· ἐπεθύμουν νὰ μοὶ σοὶ εἶχον ὑποσχεσθῆ, καὶ παρηργόμην σχεδὸν μέχρι τῆς ὑποκρισίας, ὅπως πεισθῶ, ὅτι ὑπόσχεσις, δοθεῖσα ἐν τῷ μέσῳ τρόμων ὀνείρου δὲν θὰ με ἠνάγκαζε νὰ διαφυλάξω αὐτὴν, ἅτε οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀξίαν ἔχουσα. Τότε μοὶ ἐφάνετο ὅτι ὁ παλαιὸς τοῦ πατρὸς μου ἱατρὸς λίαν κατ' ἐμοῦ ἠγανάκτει, διότι συνεβουλεύθην ἐτέρουσ πλὴν

αὐτοῦ ἰατροῦ· καὶ ἐνόμιζον βλέπουσα τὸ τοῦ πατρὸς μου συνοφρουόμενον πρόσωπον, ἐπαναλαμβάνον μοι μετὰ τῆς ὀρμητικωτέρας ὀργῆς του τὰς λέξεις ἐκείνας, ἃς τσακίαις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἤκουσα. Ἀλλάσσετε τοὺς ὑπηρετάς καὶ τὰς θαλαμηπόλους, τὰ ἐνδύματα τοὺς ἵππους καὶ τὴν οἰκίαν, ἀλλ' οὐδέποτε τὸν ἰατρὸν σας.

Ἀλλὰ σύ, Οὐιλιέλιμέ μου, δύνασκι νὰ ὑπερηφηνευσθῆς· διότι ὁ μόνος εἰς σὲ λογισμὸς μου ἔτρεπεν εἰς φυγὴν τὸν πκλαιὸν ἰατρὸν καὶ αὐτὴν τὴν ἀγανακτοῦσαν σκιὰν τοῦ πατρὸς μου· διότι οὐδὲν ἄλλο ἐσκεπτόμην ἢ τὴν ὑπόσχεσιν. Τί δὲ ἐστὶν ἄνθρωπος, μὴ ἔχων ἰσρὰν τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ; «Δειλὸς καὶ φαῦλος μὴ ἔχων οὐδὲ τὸ θάρρος τοσοῦτων ἄλλων, οἵτινες διαπράξαντες πταίσμα ἀναγκάζονται ὅπως ἀντιμετωπίσωσι κώδικας καὶ δικαστήρια.» Καὶ αὐταὶ ἐπίσης ἦσαν λέξεις τοῦ πατρὸς μου, καὶ τὴν φορὰν ταύτην συνεφώνεις καὶ σύ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐγὼ ἐνηγκαλιζόμενη δι' ἐνὸς μόνου ἀσπασμοῦ δύο προσφιλεστάτας σκιάς, ἕως ὁμοίως προσφιλεῖς. — Σὺ ὁ πάντοτε μαντεύων τὸν συλλογισμὸν μου, πρὶν ἤδη σκεφθῶ αὐτόν· σὺ ὁ αἰσθανθεὶς πάντοτε τὰ αἰσθήματά μου, τὴν ὀργὴν μου, βεβαιῶς θὰ ἠσθάνθης τὴν ἀγίαν ἐκείνην ἠδονήν, ἧς ἀπολαύει τις, δσακίαις μακρόθεν ἐρχόμενα συναντῶνται ἐν τῇ ψυχῇ δύο ἐπίσης ἰσχυρὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ διαφόρου φύσεως, ἅτινα συνενούμενα ἀποτελοῦσι μίαν μόνην ἠδονήν, ἐντελεῖ ἱκανοποίησιν, θερμὴν ὡς ὁ ἥλιος, μεγάλην ὡς ὁ οὐρανός.

Συγχώρησον λοιπὸν τὴν Ἐμμαν σου, γράφουσάν σοι δι' ἀνατολικῶν φράσεων ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν ὀμίχλην· κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, βλέπουσα τὸν Οὐιλιέλιμον μου συμφωνοῦντα μετὰ τοῦ πατρὸς μου, ἠσθάνομην μίαν ἐκ τῶν ἠδέων ἐκείνων ἀρμονιῶν.

Ἐν τοσοῦτῳ ἀφικόμεθα εἰς τὴν θύραν τοῦ ἰατροῦ· δὲν ἦτο οἶκος καὶ ὁ ὑπηρετῆς αὐτοῦ οὕτινος τὸ ὕφος ἐδήλου τὴν φήμην καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ κυρίου του, μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ ἰατρός Β... δὲν ἐδέχετο ἐπισκέψεις εἰμὴ τὴν Τρίτην καὶ τὸ Σάββατον ἀπὸ τῆς μιᾶς ὥρας μέχρι τῆς τετάρτης μ. μ. Πρὸς αἰσχύνην μου, πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἡ ἀπάντησις αὕτη μὲ ἱκανοποίησε, καὶ καταβάνουσα δρομαίως τὴν κλίμακα ἐπανηρχόμην οἶκαδε εὐχαριστημένη μᾶλλον ἢ ὅταν ἐξῆλθον. Εἶχον καιρὸν εἰσέτι 24 ὥρων καὶ δὲν ἔπταιον ἐγώ...

Σήμερον λοιπὸν ἐπανῆλθον ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ ἰατροῦ Β... καὶ μόλις ἀναλαβοῦσα ἐκ τῆς βεθείας συγκινήσεως τῆς ἐπισκέψεώς μου, σοὶ γράφω ν' ἀγαπᾷς ὀλίγον τὴν Ἐμμαν σου, ἥτις δι' ἀγάπην σου συμβουλευέται τοὺς ἀγροίκους καὶ ἀγερώχους τούτους ἱερεῖς τῆς θεᾶς Ὑγείας, ἥτις θὰ εἶχεν ἕως τρυφερωτέρων καρδίαν αὐτῶν...

Ὁ ἰατρός Β... εἶνε πράγματι γίγας· καὶ ἐγὼ ἀγνοῶ τίνι τρόπῳ οἱ ὑπερμεγέθεις αὐτοῦ μῦς καὶ ἡ γιγαντιαία αὐτοῦ γαστήρ δύνανται νὰ περιελι-

σθῶσιν ἐντὸς τῶν μελανῶν αὐτοῦ ἐνδυμάτων καὶ τοῦ λευκοῦ αὐτοῦ λαίμοδέτου. Μετὰ φρίκης βλέπουσα αὐτόν, δσακίαις ἐχειρονόμει καὶ ἐκινεῖτο ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου αὐτοῦ, ἐνόμιζον ὅτι οὗτος θὰ συνετρίβετο, ἅτε κλείων καὶ περιορίζων τοσαύτην ζωὴν ἐν κινήσει· ἡ δὲ ἑξῆς μου μοὶ παρίστα σωρὸν κρέατος, ὅπερ ἤθελε ν' ἀνατραπῆ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην στιγμὴν ἐπὶ τοῦ μεγαλοπροποῦς τάπητος τοῦ σπουδαστηρίου ἐκεῖνου.

Ὁ ἰατρός Β... ὀμίλει λίαν μεγαλοφώνως, ὥστε ἐνόμιζον ὅτι ἤκουον ἀγρίαν καὶ παθητικὴν φωνήν· καὶ ἐβεβαίωτο τὸ πᾶν μετὰ τοσαύτης βεθείας πεποιθήσεως, ὥστε μοὶ ἐφαίνετο ἀδύνατον νὰ διακόψω αὐτὸν ὀμιλοῦντα, ἔτι ἀδυνατώτερον ν' ἀντιλέξω αὐτῷ. Κατὰ στιγμὰς τιναῖς μοὶ ἐφαίνετο ὅτι πᾶν τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον δὲν θὰ ἦτο εἰμὴ ἢ καθαρὰ ἀλήθεια καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος δὲν θὰ ἐγίνωσκε τὴν ἀμφιβολίαν οὐδὲ κατ' ὄνομα. Ἐὰν ὁ Ἰησοῦς εἶπε τῷ παρακλυτικῷ «ἄρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει» θὰ παρετήρησε τοῦτον διὰ τῶν αὐτῶν ὀφθαλμῶν, δι' ὧν ὁ ἰατρός Β... μὲ παρετήρει· θὰ ὀμίλησεν αὐτῷ διὰ τοῦ αὐτοῦ ὕφους, δι' οὗ μοὶ ἀπηύθυνε τὰς λέξεις αὐτοῦ, ὁμοίως τῷ κεραυνῷ καὶ τῇ βροντῇ.

Ἴνα ἀπκλαχθῶ τῆς περιττῆς βασιάνου τῆς στηθοσκοπήσεως, τῷ ἐξέθεσα συντόμως, ὅτι ἤμην θυγάτηρ πατρὸς ἐκ φθίσεως θινόντος, ὅτι ἀπόλεσα τοὺς ἀδελφούς μου ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀσθενείας, καὶ ὅτι ἐγὼ ἡ ἰδία ὑπόκειμι εἰς ἐπιμόνους βρογχίτιδας καὶ αἰμοπτυσίαν. Ἐφ' ὅσον καὶ ἂν ἐπειρώμην νὰ μὴ εἶπω εἰμὴ τὰς ἀναγκαίαις λέξεις, ὅπως οὗτος μ' ἐννοήσῃ, ἐφαίνετο ὅτι ἐγίνωσκον ἤδη αὐτάς, πρὶν ἢ ταῦτας προφέρω, καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν μὲ διέκοπτε δι' ἐνὸς χμ' χμ' χμ' καὶ διὰ δειγμάτων ζωηρᾶς ἀνησυχίας. Εἶποῦσα αὐτῷ ὅτι δὲν ἐπεθύμουν νὰ ἐξετασθῶ, δοκιμασθεῖσα ἤδη καὶ βασκανισθεῖτα ὑπὸ πολλῶν ἰατρικῶν ἐξετάσεων, τῷ προσέφερον τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην, ὑπογραφεῖσαν ὑπὸ ἰατρῶν τινῶν, προσκληθέντων ποτέ ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου εἰς συμβούλιον· ἀπόφασιν, ἣν ἔκτοτε ἀπὸ μνήμης ἔμαθον, χωρὶς νὰ ἐνοῶ αὐτήν.

«Κληρονομικὴ φυματίωσις, κωφότης τῆς δεξιᾶς ὑποκλειδίου χώρας, λίαν ἀσθενὴς φλυκταινοειδὴς ψιθυρισμὸς κατ' ὅλον τὸν θώρακα, ἀλλὰ μᾶλλον δεξιόθεν καὶ ὑψηλά, παρατεταμένη εἰσπνοή, χαλεπὴ καὶ διακεκομμένη. Πλευριτικαὶ προσφύσεις ἐκ τῶν δύο μερῶν τοῦ θώρακος· πεπτικὰ ὄργανα ἐν καλλίστῃ καταστάσει.»

Παρουσιάζουσα τὸ μυστηριώδες καὶ σκληρὸν ἐκεῖνο ἔγγραφο, ὡς θανάσιμον ἀπόφασιν, γραφεῖσαν εἰς ζήτην γλῶσσαν, ἐξέφραζον τῷ ἰατρῷ Β... τὴν ἐπιθυμίαν ἵνα μάθω, ἐὰν μεταβάλλουσα κλίμα ἤθελον βελτιώσῃ τὴν ὑγίαν μου, ὥστε ν' ἀπκλαχθῶ ἐντελῶς παντὸς κινδύνου εἰς τὸ μέλλον... καὶ ἐνταῦθα ἤρχιζον νὰ ἐρυθριῶ καὶ νὰ ἐρυθριῶ πολὺ, διότι ὤφειλον νὰ προφέρω τὰς δυσκολωτέρας λέξεις, ἀκριβῶς ἐκείνας, δι' ἃς μοὶ ἐπέβαλες νὰ συμβουλευθῶ τοὺς περιφημοτέρους ἰατροὺς τοῦ Λονδίνου· σὲ βεβαιῶ δὲ ὅτι

ἤθελον κατορθώσῃ τοῦτο, ἐάν ὁ σωματώδης ἰατρός χωρὶς νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἐρύθημά μου, οὐδὲ τὸν διαταγμὸν μου δὲν μὲ εἶχεν ἀποτόμως διακόψῃ, προξενῶν τῇ ψυχῇ μου ἀλγεινὸν κλονισμόν, ὃν βεβαίως θὰ ἐννοήσῃς, καλέ μου Οὐιλιάμ . . .

Μετὰ τὸν κλονισμόν ἐκεῖνον, μετὰ τὰς διακοπὰς αὐτὰς ἠσθάνθη ἐμαυτὴν ἐντελῶς ἀπομεμονωμένην ἀπὸ τοῦ ἰατροῦ, τοῦ ἀτενίζοντος καὶ δμιλοῦντος πρὸς με· καὶ τὰ ὄτά μου μηχανικῶς ἐδέχοντο τὸν ἦχον τῶν λόγων του, χωρὶς νὰ μοὶ προξενήσωσιν ἄλγος ἢ χαρὰν, χωρὶς νὰ μοὶ ἐμπνεύσωσιν ἐμπιστοσύνην ἢ φόβον.

Περίπαιζον τὴν Ἐμμκν σου, θέλουσαν νὰ δικάσῃ ἕνα τῶν χρησμῶν τῆς βρετανικῆς ἰατρικῆς· ἀλλὰ φαίνεται μοι, ὅτι ὁσάκις ἰατρός δὲν ἐννοεῖ τὸν ἀσθενῆ αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ θεραπεύσῃ αὐτόν. Ὁ ἰατρός Β . . . οὐδὲν ἐμάντευεν, ἐξ ὕψων ἐπιώπων, δὲν ἤξευρεν διὰ τῆς προνοίας του νὰ μοὶ οἰκονομήσῃ οὐδεμίαν τῶν δυσκόλων λέξεων· ὅθεν δὲν ἐνόει τὴν εὐαίσθητον καὶ φιλάσθενον ἰδιοσυγκρασίαν μου· ἐν ἄλλαις λέξεσιν αἱ συμβουλαὶ αὐτοῦ ἦσαν δι' ἐμὲ ξηραὶ λέξεις.

Ἀπὸ τῆς στιγμαῆς ἐκείνης, ἐγὼ ἠκροώμην αὐτοῦ μόνον φιλοφροσύνης χάριν, καὶ ἵνα ἔλθω εἰς πέρας τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρρηγεθέντων μοι πρὸς ἐκτέλεσιν.

α. . . Ἄχ! ἐπιθυμεῖτε νὰ μεταβάλλητε κλίμα· θέλετε νὰ διαμείνητε ἐν Νικαίᾳ τῆς Γαλλίας ἢ ἐν Πίση, ἐν Πῶ ἢ Μεντόν, διανοεῖσθε νὰ ἐπισκεφθῆτε τὰ Πυρηναικὰ καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰέρης ἢ ἴσως τολμᾶτε νὰ σκεφθῆτε περὶ Μαδέρικ καὶ Αἰγύπτου, ὀροπεδίου τῆς Ἀσίας ἢ περὶ τῆς Τσέρρο Πάζκο ἐν Περούϊα; — Ἄλλ' αὐταὶ εἶνε τοῦ συρμοῦ μακίαι, αἵτινες πιστεύονται ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν καὶ διδάσκονται ὑπὸ τῶν ἰατρῶν . . . Ἄχ! εἶνε πράγματι ὠραῖον τὸ ἀποστέλλειν μακρὰν μακρὰν τὸν ἴδιον ἀσθενῆ, ἵν' ἀποθάνῃ ἄνευ ἰδικῆς μὲς εὐθύνης, καὶ μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν πελατῶν ἡμῶν. Καὶ εἶνε πράγματι ὠραῖον! — Ἄλλὰ, κυρία μου, ὑπάρχουσι φθισικοὶ ἐν Πίση καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ δὴ πλεῖστοι ἐν Μαδέρικ καὶ Νικαίᾳ. Οἱ ἀμαθεῖς οὗτοι ἰατροί, οἱ συμβουλευόντες τοὺς φθισικοὺς εἰς τὴν ἀποδημίαν δὲν θαρροῦσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν· καὶ ὁ μὴ ἔχων πεποιθήσιν ἐαυτῷ τῷ ἴδιῳ, τῇ ἐπιστήμῃ, ἣν ἐσπούδασε, τῷ ἐπαγγέλματι ὃ μετέρχεται εἶνε εὐήθης καὶ ἀπαιτικῶν. Ἡμεῖς ἔχομεν ἐν τοῖς χαρτοφυλακίοις καὶ φαρμακείοις ἡμῶν ἑκατοντάκις ἰσχυρότερα μέσα τῆς χλιαρᾶς ἀτμοσφαιρας τῆς Μεσογείου ἢ τοῦ Ὠκεανοῦ. Ὠραία πράγματι σοφία! Καὶ ὑμεῖς, ὑποθέτω, δὲν γινώσκετε οὐδὲ λέξιν περὶ ἰατρικῆς, ἀλλὰ δύνασθε νὰ καταγελάσῃτε τῶν ἀτμοσφαιρικῶν κλιματολόγων ἐκείνων ἰατρῶν (ὀνομάσατε αὐτοὺς ὅπως θέλετε) καίτοι ἀγνοοῦσα τὴν ἰατρικὴν· διότι μεταξὺ τῶν κλιμάτων τούτων, ἃ παρρηγέλλουσι τοῖς φθισικοῖς, ὑπάρχουσι ξηρὰ καὶ ὑγρὰ· ὑπάρχουσιν ὑψηλόταται χῶραι καὶ ἔτραι εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς

Θαλάσσης· ὑπάρχουσι θερμὰ καὶ ψυχρὰ κλίματα! Φεῦ! ὀπόση ἀμάθεια, ὀπόση ἀγυρτία! . . .

α' Ἴδετε ἐγὼ διὰ μιᾶς θερμάστρας καὶ ἐνὸς θερμομέτρου ἀπομιμούμαι ἐντελέστατα πάντα τὰ κλίματα ἐν τῷ δωματίῳ ἡμῶν, καὶ δι' ὀλίγων γαιανθράκων καὶ ὕδατος ἀντικαθιστῶ τὴν Νικαίαν καὶ τὴν Μαδέρικ ἐν ὁδοῦ Ὁξωνίου ἢ ἐν Πικαδίλλῃ, χωρὶς νὰ ἔχητε ἀνάγκην νὰ ἐξέλθητε τῆς ἡμέτερας οἰκίας ἢ νὰ καταλείψῃτε τοὺς τάπητας ἡμῶν, τὰ ὑμέτερα ἄνθη, τὸ κνάριον ὑμῶν καὶ τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ δεόν νὰ ἔχητε ὀλίγην ὑπομονήν· μετὰ τῶν ταπήτων ὅμως, τῶν ἀνθέων, καὶ τοῦ ἔσματος τοῦ μικροῦ πτηνοῦ σας, προσθέτω τὰς βδέλλας, τὰ ἐκδόρια, τὰ καυτήρια καὶ τὴν ἀλοιφήν τοῦ Ἄντενριθ, καὶ τὸ ἔλαιον τοῦ ὀνίσκου· ἄχ! πράγματι σκληρῶς μεταχειρίζομαι ὑμᾶς, ἀλλὰ μετ' ἐλεήμονος σκληρότητος· διὰ βρασάνων ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος ἀηδῶν φαρμάκων. Θεραπεύω ὑμᾶς διὰ τῆς πείνης καὶ τοῦ ἄλγους . . . διὰ τῆς καθείρξεως καὶ τοῦ φόβου . . .»

Καὶ ὁ ἰατρός Β . . . ἐφάνετο χαίρων ἐπὶ τῇ δεινῇ αὐτοῦ εὐγλωττίᾳ, ἀλλ' ἡ φωνή του ἦτο τοσοῦτον μεστὴ πεποιθήσεως, ὥστε ἠναγκάζομην ν' ἀκροασθῶ αὐτοῦ. Μεγάλως εὐηρεστεῖτο ἐπιθεωρῶν τὰ τρομακτικὰ ὄπλα, ἃ ὁ ἴδιος διηθεῖται κινούμενος ἐπὶ τῆς ἑδρας αὐτοῦ καὶ μειδιῶν μετετόπιζεν ἕκαστον πρὸ αὐτοῦ ἀντικείμενον, καὶ αἴρνης ἐξελαμβανον αὐτὸν ἀντὶ δημίου . . .

α' Ἀλλὰ, προσφιλέ μοι κυρία, ἡ θεραπεία ἀσθενείας τινὸς εἶνε μάχη μετὰ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ τοῦ ἰατροῦ· εἶνε πάλη τῆς φύσεως πρὸς τὴν ἐπιστήμην· καὶ ἡ νίκη ὀφείλεται τῷ ῥωμαλεωτέρῳ καὶ θαρραλεωτέρῳ· βλέπω δὲ (καὶ ἐνταῦθα ἀκουσίως ἀνέτρεπε τὰς χειρίδας τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ, ὡς ἐτοιμαζόμενος εἰς πυγμαχίαν) ὅτι ἐν ἐμοὶ δὲν ἐλλείπει οὔτε τὸ θάρρος οὔτε ἡ ἰσχύς. Οἱ συναδέλφοί μου λέγουσι περὶ ἐμοῦ ὅτι εἶμαι μακινώδης ζωτικὸδοξος, καὶ ὅτι κατέστην διὰ τοῦ χρόνου γελοῖος· ἀλλ' ἐγὼ εὐρίσκω καθ' ἑκάστην στερεωτέραν πεποιθήσιν ἐν τῇ ἐμῇ ἐπιστήμῃ καὶ τὸ ἐκρράζω ἴσως διὰ λίαν ἰσχυροῦ τόνου, διὰ λίαν φλογερῶν λέξεων . . . Γελάσατε· με ὠνόμασαν Ὀδυσσεά τῆς Ἀγγλικῆς ἰατρικῆς, διότι ὑποστηρίζω ὅτι καὶ ἐν τῇ Ἰνδικῇ εἶνε κακὸν ν' ἀφαιμάσσωσι καὶ μάλιστα τοὺς ἀσθενεῖς ἐκ τροπικῶν πυρετῶν· διότι ἀντὶ νὰ ἐνασχοληθῶ εἰς φύλλαν κνίζουσαν τὸ δέρμα ἡμῶν, ἀντὶ ν' ἀπολέσω χρόνον, ὅπως μετρήσω τὸ μέγεθος φύματος ἢ σημειώσω ἀκριβῶς τὰ ὄρια τοῦ ἥπατος, πορεύομαι κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν ζωὴν ψηλαφῶ αὐτὴν καὶ ζητῶ παρ' αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῆς ἀταξίας καὶ τῶν ἐνοχλήσεων αὐτῆς . . .»

Βεβαίως ὁ ἰατρός Β . . . δὲν μετεχειρίσθη τὴν ἀπειράριθμον σωρεῖαν ἐκείνην τῶν βδελλῶν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, τὰ καυτήρια καὶ τὰ ἐκδόρια, ἃ οὗτος ἤθελε νὰ μοὶ ἐπιθέσῃ, διότι ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐφάνετο μέλλων νὰ διαρραγῇ ἐντὸς τῶν λίαν στενῶν αὐτοῦ ἐνδυμάτων, καὶ ὀμιλῶν μοι ἴδρωσε

καθ' ὑπερβολὴν καὶ συχνάκις ἠναγκάζετο νὰ σπογγίζῃ τὸν ἰδρῶτα τοῦ μετώπου· ἐγὼ δὲ ἤμην τοσοῦτον τεταραγμένη, ὥστε μοὶ ἐφαίνετο, ὅτι ὁ ἰδρῶς ἐκεῖνος ἦτο ἔλαιον βεβραμμένον ἐντὸς αἵματος.

«Κυρία μου, ἐὰν θέλετε ἐντελῶς νὰ ἰαθῆτε, προσκαλέσατέ με εἰς τὴν ὑμετέραν οἰκίαν ἐν Λονδίῳ, καὶ θὰ ἰατρεύσω ὑμᾶς. Ἐὰν ἐπιθυμῆτε ν' ἀποθάνητε μὴκρὰν τῆς Ἀγγλίας, ὑπάγετε εἰς Μαδέρην ἢ εἰς Νίκαιαν . . .» Ἡ ἀνακεφαλαίωσις δι' ἧς ὁ ἰατρὸς Β. . . ἐπέρανε τὴν συμβουλήν αὐτοῦ ὑπῆρξε τοσοῦτον ἀποτρόπαιος, ὥστε δὲν εὗρισκον λέξεις ν' ἀπαντήσω αὐτῷ· καὶ ψιθυρίζουσα συγκεχυμένην μονοσύλλαβον τινά, ἔσπευσα νὰ πληρώσω αὐτὸν καὶ ἀπῆλθον.

Τὸ τρίτον μέρος τῆς βρασάνου μου παρήλθεν ἤδη· μετὰ δὲ ταῦτα θὰ σοὶ εἶπω, φίλτατε Οὐλιέλμυε καὶ τοῦτο ἔπραξα δι' ἐσέ.

Θὰ ἐπισκεφθῶ εἰσέτι ἑτέρους δύο συναδέλφους τοῦ ἰατροῦ Β. . . ὕστερον ὅμως θὰ θεωρήσω ἐμυτὴν ἀξίαν οὐ μόνον, ὅπως εἶμιφι φίλη σου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἡρώϊς τῆς καρδίας σου.

Σήμερον αἰσθάνομαι τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ λάβω ἀντιφάρμακον διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἰατροῦ Β. . . θὰ λάβω μετ' ἐμοῦ τὸ Βούρνης μου καὶ τὰς ἐπίστολάς σου καὶ θὰ πορευθῶ εἰς τὸ μᾶλλον μεμονωμένον μέρος τοῦ κήπου μας, ἵνα ἐπὶ ἰκανὰς ὥρας μείνω μετὰ τῶν δένδρων καὶ τῆς μνήμης σου, μετὰ τῆς ποιήσεως τῆς φύσεως καὶ τῆς ποιήσεως τῆς καρδίας.

Ἡ Ἔμμα τῷ Οὐλιέλμω

Ἐν Λονδίῳ τῆ 6ῃ Ἰουλίου 18...

Μετὰ τὴν χθεσινὴν πρὸς τὸν ἰατρὸν Β. . . ἐπίσκεψίν μου ἠσθάνομαι ἐμυτὴν ἀπκλαγαῖσταν μεγάλου βάρους, καὶ μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐν τῷ βρεττανικῷ βασιλείῳ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὗρω ἕτερον ἰατρὸν, ὅστις περισσότερον τούτου ἤθελεν εἶναι ἐναντίος πρὸς τὰς κλίσεις, τὰ νεῦρά μου. Μοὶ ἐφαίνετο λοιπὸν ὅτι ἡ θεία Πρόνοια μοὶ ἔδωκε διὰ τοῦ πρώτου τούτου χρησιμοῦ τὴν πικροτέρην κύλικα, καὶ ὅτι εἰς τοὺς δύο λοιπούς, οὓς ἔμελλον νὰ συμβουλευθῶ, ἤθελον εὖρη δύο φιλοφρονεστάτους καὶ γλυκυτάτους φίλους. Ἀλλὰ καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἠπατήθην· καὶ οὕτω πάλιν ἐπίσθην ὅτι ἐν τῇ φύσει αἱ ποικιλίαι τοῦ κακοῦ εἶνε πολυαριθμότεραι τῶν τοῦ ἀγαθοῦ. Φίλτατέ μοι Οὐλιέλμυε, ἀκουσόν μου μετὰ προσοχῆς. Ἐκλεξον τὸ παλαιότερον, τὸ ἀναπαυτικώτερον τῶν ἀνακλίντρων σου, κάθησον ἐπὶ τούτου, καὶ κλείσας τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ φωτός, ἀκολούθησον διὰ τῶν τῆς ψυχῆς τὴν σὴν Ἐμμυκν, δι' ἀγάπην σου πορευομένην εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰατροῦ Τ. . .

Μόλις εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τινος θαλαμηπόλου εἰς τὴν αἴθουσαν, καὶ ἀτενίσασα πέραξ ἐμοῦ ἠσθάνθην ῥίγος. Δὲν ἦτο ῥίγος κακοδιαθεσίας οὐδὲ ψυ-

χος ὑπάρχον ἐν τῷ δωματίῳ, ἀλλὰ ψυχικὸν ῥίγος, ἀναγκάσαν με νὰ συσταλῶ καὶ περιβάλω ἐμυτὴν καλῶς διὰ τοῦ ἐπενδύτου μου τῶν ἐνδυμάτων μου τῶν βραχιόνων μου, ὡς ἐὰν ἤθελον νὰ τυλιχθῶ κωνοειδῶς ἐν ἐμυτῇ τῇ ἰδίᾳ, ἵνα μὴ ἀπολέσω τὴν ἐσωτερικὴν θερμότητά. Ἐν τῷ καθ' ὀλοκληροῦν σιωπηλῷ καὶ συμμετρικῷ ἐκείνῳ δωματίῳ, οὐδὲ ἐν ἀντικείμενον ὑπῆρχε μὴ ἀναγκαῖον οὔτε ἡ μικροτάτη εἰκὼν, οὔτε τὸ μικροσκοπικώτατον πκιγνίδιον, οὔτε ἄνθος, οὔτε τὸ ἐλάχιστον, ὅπερ ἤθελεν ἀποδείξῃ ὅτι ὁ οἰκοδεσπότης ἠγάπα τὸ ὠραῖον, ἢ εἶχε καλλιαιθησίαν ἢ συμπάθειαν. Ἐπὶ τέλους τὰ χρώματτα μετὰ τῶν ζωηρῶν αὐτῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν ἀρμονιῶν αὐτῶν, ἐφαίνοντο ἐξορισθέντα ἐκ τοῦ τόπου ἐκεῖνου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἤρχεν ἀπολύτως ἡ μκθηματικὴ ἐπιστήμη.

Κλείσασα τοὺς ὀφθαλμούς περιέμενον τὸν ἰατρὸν Τ. . . μὴ βραδύναντα νὰ ἐμυκνισθῇ. Ἦτο δὲ οὗτος ψυχρὸς ὡς τὰ χρώματτα τοῦ δωματίου αὐτοῦ· ἦτο πράγματι ἡ κάμψη τῆς χρυσταλίδος ἐκείνης. Κύψας ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν χωρὶς νὰ ὀμιλήσῃ, ἔλαβεν ἔδραν καὶ οὐδὲ νῦν ὀμιλῶν μὲ παρετήρει, ἀναμένων ν' ἀρχίσω τὴν ἀλγεινὴν ἱστορίαν μου. Δις ἢ τρις προσήλωσα τὰ βλέμματτα ἐπ' αὐτοῦ καὶ δις ἢ τρις ἐταπεινώσα αὐτά, μεταβήλουσα ἀκουσίως βλέμμα, ἔκφρατιν τοῦ προσώπου μου, ὡς ἐὰν ἤθελεν νὰ μεταβῆ τὸς νεκροὺς καὶ ψυχροὺς ἐκείνους ὀφθαλμούς, μὴδὲν ἐκφράζοντα, ἀλλ' ἐμπνέοντάς μοι φόβον. Οὐδέποτε ἠδυνήθην νὰ ὀμιλήσω μετὰ τινος, χωρὶς νὰ αἰσθθῶ ἐμυτὴν συνδεομένην μετὰ τούτου δι' ἀοράτου νεύρου, κλονίζοντος συνάμα ἐμὲ καὶ τὸ ὀμιλοῦν ἄτομον· οὐδέποτε ἠδυνήθην νὰ φητασθῶ ὅτι δύο ἄνθρωποι δύνανται ν' ἀπευθύνωσιν ἀλλήλοις τὴν πνοὴν ἐκείνην τῆς ψυχῆς, τὴν ὀνομαζομένην λόγος, χωρὶς ἀτμόσφαιρα μίσους ἢ ἔρωτος, θαυμασμοῦ ἢ περιφρονήσεως νὰ ἐνώσῃ καὶ συγχύσῃ αὐτούς. Καὶ ἐγὼ πειρωμένη δι' ὕλων τῶν δυνάμεών μου νὰ συνοικειωθῶ μετὰ τοῦ πεπαγωμένου ἐκείνου ἀνθρώπου, προσεπάθουν νὰ καταστῶ ἐπ' ἴσης ψυχρά, ἵνα συμμορφωθῶ πρὸς τὸ ὕφος αὐτοῦ, ἵνα μετριάσω τὰς χειρονομίας μου, ὅπως δυνήθω κατὰ τι νὰ συμφωνήσω μετ' αὐτοῦ. Μάταιαι προσπάθειαι! Ὁ ἰατρὸς Τ. . . καὶ ἐγὼ ἤμεθα δύο ἀνθρώπινα πλάσματα, ἀλλὰ κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀβύσσου μεγαλειτέρας, τῆς χωριζούσης τὸν ἀνθηρῶνα ἀπὸ τοῦ ἄνθους, τὸν λύκον ἀπὸ τοῦ καναρίου.

Μεθ' ὀρμῆς καὶ ταχύτητος ἐξέθεσα τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισκέψεώς μου, εἶπον αὐτῷ τὰς ἐκφραθεῖσας ἤδη ὑπ' ἄλλων ἰατρῶν γνώμας περὶ ἐμοῦ, ἐξέθεσα ἑκατοστὴν ἤδη φορὰν τὴν στηθοσκοπικὴν διάγνωσιν τῆς ἀσθενείας μου· ἐπειράθην νὰ εἶπω τὸ πᾶν διὰ μιᾶς, ὅπως ἀπαλλαγῶ ἔστω καὶ λεπτὸν τῆς ἀπεχθοῦς ἐκείνης συνδιαλέξεως.

Οὗτος εἰσιώπα πάντοτε ἀφίρων με νὰ ὀμιλῶ, καὶ οὐδὲ κάμψις τοῦ προσώπου, οὐδὲ νεῦμα διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ μοὶ ἐδήλου ὅτι ἔζη. Ἦμεθα δύο ζῶντα πρόσωπα, πλησίον ἀλλήλων καὶ ἡ ἠθικὴ πρᾶξις τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τοῦ

ἐτέρου ἤρχιζε σαφῶς νὰ καταφαίνηται· ἐγὼ ὅμως ἐμίσουν τὸν ἱατρὸν Τ. .

Ἐν τέλει εἰποῦσα τὰ δυνατὰ καὶ ἀδύνατα, πᾶν ὅ,τι ἐγίνωσκον καὶ δὲν ἐγίνωσκον περὶ τῆς ἀθηνείας μου, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐπὶ τέταρτον τῆς ὥρας συνεχῶς μετὰ σπασμωδικῆς ταχύτητος ὠμίλησα, ἐσιώπησα καὶ περιέμενον, ἵνα τὸ ἀμφίβιον ἐκεῖνο ζῶον ἠμιλήσῃ. Ἦλπιζον τοῦλάχιστον ὅτι ἡ φωνὴ αὐτοῦ θὰ ἦτο θερμὴ. Ἐπάρχει ἄρα γε ἐν τῷ κόσμῳ πλάσμα, ὃν καθ' ὁλοκληρίαν δυσειδὲς καὶ παγετῶδες . . . ;

Ὁ ἱατρὸς Τ. . . ψυχρότατα προσέθηκε.

«Πανθ' ὅσα εἴπατε ἔχουσι καλῶς· ἀλλ' εἰς μάτην. Πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὰ ὄργανα» καὶ ὡς εἰ εἶχεν ἤδη κοπιήσῃ λίαν ἠμιλήσας, ἠγέρθη δείξας μοι διὰ τοῦ δακτύλου ἀνακλιντήριον κείμενον ἐπὶ γωνίας τῆς αἰθούσης ἀκριβῶς διατεθειμένον πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἀσθενῶν.

Ἠγέρθη ὡς ὑπακούσασα εἰς τὸ νεῦμα τυράνου· ἀλλὰ θέλουσα νὰ παρακαλέσω αὐτόν, ὅπως μ' ἀπαλλάξῃ ἀνωφελοῦς βροσάνου, τῶν πνευμόνων μου ἡδὴ λεπτομερῶς ἐξετασθέντων ὑπὸ συμβουλίου ἱατρῶν, ἐπειράθη νὰ τραυλίτῳ παράκλησιν, ἀπολογία, ἐπιθύρισα:

«Συγχωρήσατε . . . ἀλλὰ . . .»

Οὗτος ἔσεισε τὴν κεφαλὴν διὰ σκεπτικοῦ καὶ περιφρονητικοῦ ὕφους, καὶ διὰ δεσποτικωτέρου νεύματος τοῦ δεξιῦ λίχανοῦ μοι ἔδειξεν ἐκ δευτέρου τὸ ἀνάκλιντρον, ἐφ' οὗ ὤφειλον νὰ κατακλιθῶ.

Ἦτο κλίνη στιλπνοῦ δέρματος, ἄνευ οὐδεμιᾶς κηλίδος, ἀλλὰ ψυχρὰ λίαν ψυχρὰ, ὡς ὁ ἄηρ τῆς αἰθούσης ἐκείνης, ὡς τὸ χρῶμα τῆς ἀτμοσφαιρῆς ἐκείνης, ὡς οἱ λόγοι τοῦ ἱατροῦ ἐκείνου.

Καὶ νῦν ἐπίτρεψόν μοι νὰ σοὶ ἐκφράσω τοῦτο διὰ τῶν λέξεων ποιητοῦ τινος ἐκ τῶν ἡμετέρων.

«The grave physician

By the trembling patient stands,
Like some deftly skilled musician;
Strange! the trumpet in his hands,
Whilst the sufferer's eyeball glistens,
Full of hope and full of fear.
Quietly he bends and listens
With his quick accustomed ear

Then thou whisperest in his ear
Word which only he can hear;
Words of woe and words of cheer
Jubilates thou hast sounded,
Wild exulting songs of gladness
Misereres have abounded

Of unutterable sadness

(Ἔπεται συνέχεια).

ΝΥΜΦΑΙΑ Η ΛΕΥΚΗ

(NYMPHAEA ALBA)

Τὸ ὑδροβιον τοῦτο καὶ πολυετές φυτὸν ὑπάγεται εἰς τὴν κλάσιν τῶν *Nymphaeoidar* (*Nymphaeaceae*) καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν *Nymphaeacearum* (*Nymphaeaceae*), φέρει ῥίζωμα ὑπογείως διακλαδούμενον, ἐξ οὗ λαμβάνουσι τὴν ἀρχὴν τῶν καυλῶν ἢ μᾶλλον μίσχοι ἐπιμήκεις, ὧν ἕκαστος ἀπολήγει κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος εἰς φύλλον μέγα, στρογγύλον, καρδίοςχημον, μετ' ἀντυγος τραχείας καὶ ἀκερκίης. Τὰ ἄνθη του εἰσι λευκά, μέγιστα καὶ μονήρη, ἐπιπλέουσι δὲ στηριζόμενα ἐπὶ ἰσομεγέθων τοῖς μίσχοις ποδίσκων· ὁ κάλυξ φέρει 4 σέπαλα, ἐλεύθερα, ποῶδη ἢ ἔγχυρα. Τὰ πέταλα τῆς στεφάνης εἰσι λευκότερα, 15 περίπου τὸν ἀριθμόν, διατεταγμένα κατὰ δύο τοῦλάχιστον σειρᾶς, καθ' ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν καὶ κατωτέραν ἐπιφάνειαν τῆς ὠσθήκης· τὰ ἐσώτερα εἰσι βραχύτερα καὶ φαίνονται βραχυτέρον μεταμορφούμενα εἰς στήμονας, οἵτινες εἰσι πολυάριθμοι καὶ ὑπόγονοι· φέρει στίγμα ἐπιφύεον τῇ ὠσθήκῃ, καὶ καρπὸν λίαν παρεμφορῆ κωδὶξ Μήκωνος.

Ἡ λευκὴ Νυμφαία φύεται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν ταῖς λίμναις· εὐρον δ' αὐτὴν καὶ ἐπὶ λιμναζόντων πηγαίων ὑδάτων εἰς τὰς πέριξ τοῦ Αἰτωλικοῦ πεδιδάδας. Ἄνθη δὲ ταύτης ὠραῖα συνέλεξε πρὸς τριετίας ὁ κ. Θ. Χελδράχ ἐν τῇ Λυσιμαχίᾳ λίμνῃ τοῦ Ἀγρινίου παρὰ τὰς γεφύρας τοῦ Ἀγαλοκάστρου πρὸς τοὺς Μύλους, ἐνθα κοινῶς καλεῖται Πλατομανδύλα. Ἐν τῇ λίμνῃ δὲ τῶν Ἰωαννίνων καλεῖται κοινῶς Νούφαρο, ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ, ὅπερ ἄγνωστον τότε καὶ πῶς παρεσῆχθη.

Ἡ Νυμφαία ἐκλήθη οὕτω καθὸ φυτὸν ἀνήκον ἢ ἀφιερωθὲν εἰς τὰς νύμφας, τὰς κατωτέρας δηλ. ἐκείνας θεότητος, ὧν ἠγεμὼν ἢ ἀρχηγὸς ἐθεωρεῖτο ὁ Ποσειδῶν φέρων καὶ τὸ ἐπίθετον Νυμφαγέτης· εἶναι φυτὸν καλλωπισμοῦ ζωγραφικώτατον, καὶ καλλίστην παρέχει ἐντύπωσιν ἐν καιρῷ τῆς ἀνθήσεως. Θάλλει ἐπὶ τῶν γαληνίων ὑδάτων τῶν λιμνῶν ὡς τὸ Λεῖριον ἐπὶ τῶν ἀνθῶν μιν· δὲν ἔχει μὲν τὴν εὐωδίαν ἐκείνου, εἶναι ὅμως ὑπερτέρα κατὰ τὸ μέγεθος, τὸ σεμνοπρεπὲς κάλλος καὶ τὴν παρθενικὴν λευκότητα τῶν ἀνθῶν τῆς, κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν κανονικὴν διάταξιν τῶν πετάλων τῆς καὶ τέλος κατὰ τὴν πληθύν τῶν στημόνων τῆς, ὧν τὸ κίτρινον χρυσοειδὲς χρῶμα ἐπαυξάνει τὴν τῆς στεφάνης κάλλονην.

Τὰ ἄνθη τῆς φαίνεται νὰ ἔχωσι ναρκωτικὴν τινα καὶ κατευναστικὴν ἰδιότητα. Πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἀπεδίδετο εἰς ταῦτα καὶ ἀντιαφροδισιακὴ τις ἐνέργεια, δι' ἣν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐγένετο χρῆσις αὐτῶν ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἐν τοῖς Μοναστηρίοις πρὸς περιστολὴν τῶν ἀφροδισίων ὀρέ-

ξων, και ως δύσχυρίζοντο, πρὸς ἐντελῆ κατάργησιν τῆς γενετησίου δρ-
μῆς. Ἄλλ' ἐκ τῆς πείρας ἀπεδείχθη ὅτι οἱ εὐσεβεῖς μοναχοὶ ἠπαύωντο
μεγάλως· τοσοῦτω δὲ μάλλον ἀπεμακρύνοντο τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπεδίωκον,
καθόσον ἡ νηστήσιμος τροφή, ἣν παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἄγρα τῶν λιμνῶν
των, ἐπηύξανε τοὺς πειρασμούς, οὓς οὗτοι προσεπάθουν ν' ἀπομακρύνωσι
διὰ τῆς Νυμφαίας· καθότι οἱ ἰχθύες, ἐκτὸς τῶν ἐλαιωδῶν αὐτῶν συστατι-
κῶν, περιέχουσι και ἰκανὴν ποσότητα φωσφόρου, οὗτινος ἡ Ἀφροδισιακὴ
ἐνέργεια καθιστᾷ τοὺς ἰχθυοφαγοῦντας λαοὺς λίαν γονίμους, ὡς τοῦτο πα-
ρητηρήθη εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς και τρεφομένους
τὸ πλεῖστον δι' ἰχθύων. Ἐν τῇ μικρᾷ δὲ νήσῳ τοῦ Αἰτωλικοῦ, οὗτινος οἱ
κάτοικοι εἰσὶ κατ' ἐξοχὴν ἰχθυοφάγοι, κατὰ μὲν τὴν ἐπίσημον ἀπογραφὴν
τοῦ ἔτους 1870 οἱ κάτοικοι ἠριθμοῦντο εἰς 3089, κατὰ δὲ τὴν τοῦ ἔτους
1879 εἰς 4211 ἤτοι ἐν διαστήματι ἐννέα ἐτῶν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠύξησε
κατὰ 36 περίπου τοῖς 0], ἄνευ προσθέτου ἐγγραφῆς ξένου τινος ἢ ἑτερο-
δημότου· καταπληκτικὴν δὲ τοιαύτην γονιμότητα οὐδεὶς ἕτερος δῆμος
τοῦ Κράτους παρουσιάζει.

Παρὰ τῶν Σινῶν ἐγένετο τὸ πρῶτον γνωστὸν ὅτι ὅπου ἡ Νυμφαία φύε-
ται ἐν ἄφθονίᾳ, ἐκεῖ οἱ ἰχθύες εἰσὶν ἐξησφαλισμένοι ἀπὸ τῆς ἀδδηφάγου
ἐνυδρίδος.

Ἐὰν ἦδη λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Νυμφαία φύεται συνήθως εἰς λίμνας,
ἐν αἷς ὑπάρχει ἀφθονία ἰχθύων, ὦν τὴν διεγερτικὴν ιδιότητα πρὸ μικροῦ
ἐμνημονεύσαμεν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὸ ὥρατον τοῦτο φυ-
τὸν ἀπέδωκαν ἀνέκαθεν ἀντιαφροδισιακὴν ἐνέργειαν ἀκολουθοῦντες ἴσως
τὸ ἱατρικὸν ἀξίωμα, Ubi morbus ibi rimedium, τουτέστιν ὅπου ἡ νόσος
ἐκεῖ και τὸ φάρμακον.

Οἱ μίσχοι τῶν φύλλων τῆς Νυμφαίας ἔχουσι μῆκος ἐνὸς μέχρι δύο και
ἐπέκεινα μέτρων· ἐν τῇ ἐγκαρσίᾳ αὐτῶν διατομῇ φαίνονται πολυάριθμα
ἠθμοειδῆ τρήματα διήκοντα καθ' ὄλον τὸ μῆκος αὐτῶν ἐν εἴδει τριχοει-
δῶν σωληναρίων· προέρχονται δὲ ταῦτα ἐκ τῆς ἐν μέρει ἀπορροφήσεως τοῦ
ἐν αὐτοῖς κυψελώδους ἴστοῦ· τοὺς μίσχους τούτους χρησιμοποιοῦσιν οἱ ἐν
τῇ λίμνῃ Αὐσιμαχίᾳ ἀλιεῖς ὅπως καταστήσωσι τὸ πρὸς πόσιν ὕδωρ αὐτῶν
διαυγές και δροσερὸν ἐν καιρῷ τοῦ θέρους· θέτουσι τὸ ἐν ἄκρον τοῦ μίσχου
ἐντὸς τοῦ ὕδατος, τὸ δ' ἕτερον ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, και οὕτως ἀναρ-
ροφῶσι τὸ δι' αὐτοῦ ἀνερχόμενον ὕδωρ διαυγές και δροσερὸν.

ὑπὸ τὰ φύλλα τῆς λευκῆς Νυμφαίας διακτιῶνται συνήθως πολυπληθῆ
κογχύλια τῶν γλυκέων ὑδάτων, ἅτινα καταβιβρώσκοντα τὰ φύλλα ἐνα-
πολείπουσι τὰς κιτρίνας ἐκείνας και διαφανεῖς κηλίδας, ἅς συχάκις πα-
ρατηροῦμεν κατὰ τὴν ἀνωτέραν αὐτῶν ἐπιφάνειαν. Περὶεργον παρατήρησιν
ὡς πρὸς τὴν πρόγνωσιν τῆς θερμοκρασίας τοῦ ἐπιόντος χειμῶνος μᾶς παρέ-
χει ἡ σπουδῆ τῆς ἀναπτύξεως τῶν φύλλων. Τὰ λίαν μακρόμισχα φύλλα

τῆς Νυμφαίας ἐξέρχονται κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ φθινοπώρου ἐκ τῶν
μεμονωμένων φολίδων, ἃ παρατηροῦμεν κατὰ τὴν ἀνωτέραν ἐπιφάνειαν τοῦ
ρίζωματος διατελοῦσι δὲ ἀνανάπτυντα και σχεδὸν δεδιπλωμένα καθ' ὄλην
ταύτην τὴν ὥραν τοῦ ἔτους και καθ' ὄλον τὸν χειμῶνα· ἐγγίζοντος ὁμοῦ
τοῦ ἔαρος ἄρχονται νὰ μεγαθύνωνται και νὰ ἐξαπλώνωνται· ὁ δὲ μίσχος των
ὁ μῶλις τὸ πρῶτον διακρινόμενος ἐπιμηκύνεται τότε και ἀνέρχεται βαθ-
μηδὸν πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος, καθ' ὅσον προβάλλει και ἡ θερμό-
της· ἐκ τῆς ἐλαχίστης ὁμοῦ ψύξεως ἀναστέλλεται ἡ πορεία των, ἔως οὗ
τέλος δριστηκῶς ὑπερσχύση ἡ θερμότης, και τότε τὰ φύλλα ἀνελισσό-
μενα σχηματίζουσι ὠραίους τάπητας, ἐφ' ὧν μετέπειτα κυματίζουσι με-
γαλοπρεπῶς τὰ ἄνθη. Ἐν Γαλλίᾳ παρατηρήθη ὅτι ἂν κατὰ τὸν μῆνα Σε-
πτέμβριον ἡ Νυμφαία ἐκλείψῃ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων, τῆσ' ὕπερ
συνήθως συμβαίνει κατὰ τὸν Ὀκτώβριον, εἶναι σημεῖον ὅτι ὅσον οὐπω
ἄρχονται τὰ ψύχη, και ὅτι ταχέως θὰ ἐπέλθῃ ὁ χειμῶν, ὅστις ἔσεται δρι-
μύς και διαρκής.

Τὰ φύλλα τῆς Νυμφαίας εἰσὶν ἄοσμα, τὰ ἄνθη τῆς ἔχουσιν ὁσμὴν δυ-
σάρεστον· ἡ δὲ ρίζα περιέχουσα μεγάλην ποσότητα ἀμύλου ἀναμειγμέ-
νην μετὰ τινος ναρκωτικοῦ δριμέος στοιχείου, ἐστὶ ναυτιώδης, ὑπόπικρος και
στυφὴ τὴν γεῦσιν. Ταύτης αἱ ἱαματικαὶ ιδιότητες δὲν εἶναι εἰσέτι καλῶς
ἐξηκριβωμένα· θεωρεῖται δὲ ὑπὸ τινων μὲν ὡς στυπτικὸν φάρμακον, παρ'
ἄλλων δὲ ὡς ἐκφοινίσσον· τινὲς μάλιστα συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι και
διαλείποντας πυρετοὺς ἐθεράπευσαν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τεμαχίων προσφά-
του ρίζης ἐπὶ τοῦ πέλματος τῶν ποδῶν.

Ἐν τῇ ἱατρικῇ γίνεται χρῆσις τῆς ρίζης εἰς ἀφέψημα. Ἐκ δὲ τῶν ἀν-
θέων παρασκευάζεται τὸ σεράπιον τῆς Νυμφαίας θεωρούμενον ὡς μαλακτι-
κόν, καταπραῦντικὸν και ἀντιαφροδισιακόν.

Ἡ Νυμφαία πολλαπλασιάζεται λίαν εὐκόλως· πρὸς τοῦτο δὲ ἀρκεῖ μό-
νον νὰ ρίψωμεν ἐπὶ τῶν ἠρεμούντων ὑδάτων ἓνα ἢ πολλοὺς ἐκ τῶν ὠρί-
μων καρπῶν τῆς, ὧν τὰ σπέρματα κατερχόμενα εἰς τὸν πυθμένα τῆς λί-
μνης ἢ τοῦ ῥύακος βλαστάνουσι· τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος δίδουσι και ἄνθη· ἀ-
κολούθως πληθύνεται ἀφ' ἑαυτῆς και ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐτῶν καλύ-
πτει ἅπασαν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος μέχρι τῆς ὄχθης.¹

Ἐν Αἰτωλικῷ τὴν 8ην Ἀπριλίου 1883.

Γ. Παρλαπῆς, ἱατρός.

¹ Ἀνεκοινώθη ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 28 Ἀπριλίου τοῦ φυσιογνωστικοῦ τμήματος.

ΠΕΡΙ ΜΙΣΘΟΔΟΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ*

Ὅπισθεν τῶν Ἀνακτόρων, ἐν τῇ μεταξὺ Λυκαδίου καὶ Ὑμηττοῦ ὄραϊα ἐκείνη τῶν Ἀθηνῶν κοιλάδι, ὑπάρχει ἐκκλησιαστικὴ τις Σχολή 'Ριζάρειος καλουμένη' ἐκεῖ, ἐν τῷ Ναῷ αὐτῆς, κεῖνται τὰ ὅσα τῶν αὐδιδίων αὐτῆς ἰδρυτῶν, τῶν ἀδελφῶν Μάνθου καὶ Γεωργίου τῶν 'Ριζαρέων. Πονοῦντες καὶ μοχθοῦντες οἱ καλοὶ κἀγαθοὶ οὗτοι χριστιανοί, καὶ συγγενῶν καὶ πατρίδος καὶ τῶν ταύτης ἀγαθῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη στεροῦμενοι, καὶ ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῶν στερησέων τῆς ἐν τῇ ἀριτῷ Ἀσίᾳ ἀπεράντου ἐκείνης ἐρήμου κατατρυχόμενοι, ἐκτίσαντο Θεοῦ εὐδοκίᾳ πλοῦτον, δι' οὗ ἡ προρρηθεῖσα Σχολή ἰδρύθη καὶ διατηρεῖται.

Ὡ! ἔπτανται βεβαίως περὶ αὐτὴν ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς αἱ μακάριαι τῶν ἀειμνήτων αὐτῆς ἰδρυτῶν σικαί. Ἄλλ' ὅποια ἀγωνία, ὅποια λύπη καταλαμβάνει ἀναντιρρήτως αὐτάς, ὅταν πᾶν ἄλλο ἢ τὸν σκοπὸν αὐτῶν βλέπωσιν ἐκπληρούμενον! Ἰατροί, νομικοί, φιλόλογοι οὐκ ὀλίγοι ἐξῆλθον καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐξέρχονται ἐξ αὐτῆς, ἱερεῖς δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας; ὁ Θεὸς νὰ τοὺς ἀμην δέκα. Πρὸ εἴκοσι πέντε περίπου ἐτῶν συνεστάθησαν καὶ ἄλλαι τινὲς κατώτεραι Σχολαί, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀποβλέπουσαι σκοπὸν, ἱερατικαὶ καλούμεναι, θυγατέρες, οὕτως εἰπεῖν, τῆς προρρηθείσης* ἀλλὰ καὶ αὐταὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν τῆς μητρὸς αὐτῶν τύχην ἔλαβον. Καὶ διὰ τί ταῦτα πάντα; Διότι περὶ παντὸς ἄλλου φροντίζουσιν ἐν Ἑλλάδι οἱ τὰ τῆς πολιτείας αὐτῆς κατὰ καιροὺς διέποντες ἢ περὶ κλήρου. Εὐρέθη πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν εὐσεβὴς τις ψυχὴ καὶ ἴδρυσεν τὴν 'Ριζάρειον καλουμένην Σχολήν, εὐρέθη ὡσαύτως πρὸ τινῶν ἐτῶν καὶ εἰς ὑπουργὸς, ὅστις συνέστησεν ἱερατικὰς τινὰς Σχολὰς· ἰδοὺ ἄπασα ἡ περὶ τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος φροντίς! Ἐν-

* Ἰδε σελ. 57-66 τῆς «Πραγματείας περὶ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ περὶ τοῦ κλήρου τῆς ἐλευθερίας Ἑλλάδος καὶ περὶ μισθοδοσίας αὐτοῦ, ὑπὸ Ἡλία Α. Καντὰ οἰκονόμου καὶ ἐφημερίου τῆς ἐν Μασσαλίᾳ Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀθήνησι 1882, 16ον σελ. 8-96». Ἡ πραγματεία αὕτη ἐστάλη τὸ παρελθὸν ἔτος πρὸς καταχώρισιν ἐν τῷ Παρνασσῷ, ἀλλ' ἕνεκα τῆς πολλῆς ὕλης ἀνεβάλλετο ἡ καταχώρισις αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο ἐν αὐτῇ καὶ περὶ τῆς μισθοδοσίας τοῦ κλήρου, ἐκρίθη καλὸν νὰ ἐκδοθῇ ἐν ἰδίῳ τεύχει πρὸς ταχυτέραν διάδοσιν καὶ ἐξάπλωσιν. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἐγένετο γνωστὴ καὶ ἡ παντὸς λόγου ἀξία πρότασις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καταρτίσεως τέλειον νομοσχέδιον περὶ τοῦ ζωτικωτάτου τούτου ζητήματος. Καταχωρίσαντες ἐν τῷ ἀνά χειρὰς τόμῳ τοῦ Παρνασσοῦ (σελ. 7-25) τὴν διατριβὴν τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας κ. Ἀν. Διομήδους Κυριακοῦ: «Ἡ πρότασις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου περὶ μισθοδοσίας τῶν ἐφημεριῶν», καταχωρίζομεν ἀσμένως καὶ τὸ σήμερον δημοσιευόμενον ἀπόσπασμα ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ εὐπαιδέτου κληρικοῦ. (Σημ. Ἐπ.).

τεῦθεν λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου οἱ νεωκόροι, οἱ ῥάπτται, οἱ καφεπῶλαι, οἱ σκαπανεῖς, οἱ χειρώνακτες, οἱ χοιροβοσκοὶ καὶ οἱ τούτοις ὅμοιοι. Καὶ θαυμάζομεν ἔπειτα καὶ ἀποροῦμεν, πῶς ἡ ὀρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία περιήλθεν εἰς τοιαύτην κατάστασιν; πῶς τὸ ἔθνος τοῦ Ἑλληνοῦ τὸ ἄλλως τόσον εὐφυὲς καὶ φιλόμουσον βαῖνον πρὸς τὰ πρόσω ὀπισθοδρομεῖ!

«Καὶ τί πταίει ἡ κυβέρνησις, λέγουσί τινες, ἀν οἱ ἐξέρχόμενοι τῆς 'Ριζαρείου Σχολῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἱερατικῶν Σχολῶν δὲν θέλωσι νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν ἑαυτῶν ὑπόσχεσιν; Τὸ Εὐαγγέλιον λέγει «μὴ μεριμνᾶτε τί φάγετε, καὶ τί πίετε» καὶ «δὸς ἡμῖν σήμερον» καὶ «ἔχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα» καὶ αὐτοὶ θέλουσι μισθοῦς, θέλουσιν ἀγαθὰ, θέλουσιν ἀναπαύσεις!» ὦ τῆς ἀθλιότητος τῶν τοιαῦτα φβεγγομένων! Καὶ τίνες οἱ ταῦτα λέγοντες; Ἐκεῖνοι ἀναμφιλέκτως, τῶν ὁποίων μόνῃ ἢ τῶν δικασκεδάσεων αὐτῶν δαπάνη ἀναβαίνει εἰς μισθὸν ὄχι εὐκαταφρόνητον· καὶ ἔπειτα θέλουσι τοὺς λειτουργοὺς τοῦ Ὑψίστου νὰ μὴ ἔχωσι μὴδὲ τὰ πρὸς τροφήν καὶ διὰ σκεπάσματα αὐτοῖς ἀπαιτούμενα. Ἄλλ' ὄχι, ὄχι! ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ πλοῦτος, δὲν εἶναι πολυτέλεια, δὲν εἶναι τρυφή καὶ ἀνάπαυσις· ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἐπικαιρία, δὲν εἶναι πεντάλεπτα καὶ δίλεπτα, δὲν εἶναι κομβία!, δὲν εἶναι ρυπαρότης καὶ περιγελως. Παρήλθεν ἀγαθῇ τύχῃ ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἐνόμιζέ τις, ὅτι μὲ τὰ βερυπωμένα ῥάκη θὰ καθήσῃ εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ. Τὴν σήμερον ἐπὶ πάντων δεσπόζει καὶ ἐπικρατεῖ ὁ θετικισμὸς· ναι, ἐπὶ πάντων, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πνευματικῶν ζητημάτων. Πνευματικὴ θεωρία, ἥτις δὲν βασιίκεται ἐπὶ πραγμάτων, εἶναι ἔπεα πτερόεντα, εἶναι θεωρία ἀεροβχτικὴ. Πιστεύεις, εἶσαι ὀρθόδοξος εἴτε λαϊκὸς εἴτε κληρικὸς; Δεῖξον τὴν πίστιν Σου καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν Σου ἐκ τῶν ἔργων Σου, ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ θρησκευτικοῦ Σου δένδρου· τὸ δένδρον ἐκ τοῦ καρποῦ γινώσκεται. Ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πεπολιτισμένης ἡμῶν Ἠπειροῦ συμβαίνοντα. Ἐκπληττόμεθα βλέποντες τὴν Γερμανίαν δεσπόζουσαν ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς πασῶν τῶν Ἠπειρῶν τῆς ὑψηλίου, καὶ τὴν Ἀγγλίαν ἐπεκτείνουσαν τὴν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν αὐτῆς δύναμιν ἐπὶ πάντων τῶν ὠκεανῶν τῆς ὑδρογείου σφαίρας. Ἐξιστάμεθα βλέποντες ἠττημένους τοὺς ἀπαιτήτους τῆς Εὐρώπης Γαλάτας! Ἀλλὰ δὲν εἶναι βεβαίως οἱ Γερμανοὶ, οἵτινες ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους· εἶναι οἱ ἱερεῖς, ναι, οἱ μικροὶ ἐκεῖνοι ἱερεῖς καὶ δημοδιδάσκαλοι τῆς Γερμανίας, εἶναι ἡ πρακτικὴ θρησκεία καὶ Σοφία τῶν Γερμανῶν, αἵτινες

1 Πόσον εὐτυχεῖς πτωχοὶ τινες ἱερεῖς χωρίων, οἵτινες ἐπιστρέφοντες τὴν πρώτην ἐκάστου μηνὸς εἰς τὴν οἰκίαν των ἐκ τῆς πρὸς ἀγιασμὸν οἴκων περιουσίας των, καὶ μετροῦντες τὰ συναχθέντα πεντάλεπτα καὶ δίλεπτα, εὐρίσκουσιν ἀφῆνης ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν καὶ Κομβίον τι, τὸ ὅποσον εὐσεβὴς τις βεβαίως οἰκοδόποινα, ἀλλὰ λίαν πτωχὴ, μὴ ἔχουσα κατὰ τύχην τὴν ἡμέραν τοῦ ἀγιασμοῦ οὔτε ἐν δίλεπτον, ῥίπτει ἐκ φιλοτιμίας εἰς τὸ δπλακράτσι τοῦ Παπᾶ ὅπως φανῇ, ὅτι ἔριψε καὶ αὐτὴ τὸ δίλεπτόν της! Πτωχοὶ τοῦ Ὑψίστου λειτουργοί, ποῦ, ὦ; μὴ ὠφελεῖ, κατηντήσατε!!!

ἐνίκησαν τὴν θρησκείαν καὶ Σοφίαν τῶν Γάλλων. Ποῦ ἡ πάλαι ποτὲ κραταῖα τῆς Αὐστρίας δύναμις; Ποῦ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἰταλίας μεθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τινων δεκαετηρίδων ἀνέλπιστον αὐτῆς ἐθνικὴν ἔνωσιν; Ποῦ τῆς Ἰσπανίας ἡ ἀρχαία παγκόσμιος δόξα; Εἰς τί ὠφέλησεν ἡμᾶς ἡ ὠραία τῆς ἐλευθερίας αὔρα, ἣν ἀπὸ πεντήκοντα ἤδη ἐτῶν τόσον ἀφθόνως πολιτικῶς τε καὶ θρησκευτικῶς ἀναπνέομεν; Ὅποια ἠθικὴ καὶ ἐθνικὴ κατὰ πτωσις ἰδίᾳ κατὰ τὸ πρὸ μικροῦ διαδραματισθὲν ἀπαίσιον ἐθνικὸν ἡμῶν δράμα, ἂν καὶ μετὰ τοσούτων ἐτῶν ἀκόλαστον καὶ διεφθαρμένον πολιτικὸν καὶ ὅλως νεκρὸν θρησκευτικὸν βίον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραστῆ καὶ ἄλλως ἢ ὡς παρῆσθη!

Σοφίαν ὑπερτέραν, ἀρετὴν βασιμωτέραν τῆς τοῦ Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους οὐδεὶς μέχρι τοῦδε, ὡς παρὰ παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἀνομολογεῖται, οὔτε ἐδίδαξεν, οὔτε θέλει ἕως διδάξει ποτέ. Καὶ τὸν Χριστιανισμόν, τὴν θεῖαν αὐτὴν ἀποκαλυφθεῖσαν τοῖς ἀνθρώποις Σοφίαν, οὐδεὶς ἄλλος βραχύτερον ἠννόησε καὶ ὀρθοδόξοτερον ἀνέπτυξε τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν φωστήρων, λέγω δὲ, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου, Χρυσοστόμου καὶ Ἀθανασίου. Εἰς τοὺς μεγάλους, ναί, εἰς τοὺς Μεγάλους αὐτοὺς πνευματικούς τῆς ἀνθρωπότητος ἡρώας ἀφείλουσιν ἀναντιρρήτως τὰ νῦν κραταῖα τῆς Εὐρώπης ἔθνη τὸ ὑλικὸν καὶ πνευματικὸν αὐτῶν μεγαλεῖον. Μόνοι ἡμεῖς, τί παρὰδοξον τῷ ὄντι εἰς τὴν φυλὴν τοῦ Ἑλληνος φαινόμενον! Μόνοι ἡμεῖς, καίπερ γνήσιοι τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι, ὡς ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων ἡμῶν ἀριδίῳως τοῦτο καταφαίνεται, δὲν θέλομεν οὔτε ἐκ τῆς θύραθεν οὔτε ἐκ τῆς ἔσωθεν αὐτῶν Σοφίας βασιμῶς πως νὰ ὠφελῆθωμεν.

Ἔως πότε λοιπὸν, δι' ὄνομα Θεοῦ, ἕως πότε θὰ κλείωμεν τὰ ὄμματα, τυφλώττοντες πρὸς τὸ περιβάλλον ἡμᾶς πρακτικὸν τοῦ αἰῶνος τούτου πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν φῶς; Θέλουσιν οἱ τὸ ἔθνος ἡμῶν διέποντες τὴν πραγματικὴν ὑλικὴν αὐτοῦ εὐημερίαν; Ἄς φροντίσωσι πρότερον περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ εὐδαιμονίας; διότι ὑλικὴ εὐδαιμονία, ἣτις δὲν βασιμίζεται ἐπὶ ἠθικῆς, τάχιον ἢ βράδιον καταπίπτει, καὶ καταπίπτει πτώσει μεγάλῃ καὶ καταστρεπτικῇ. Ἄς φροντίσωσι περὶ τοῦ κατωτέρου τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν κλήρου, ἃς φροντίσωσι περὶ τῶν ἐγγάμων ἱερέων, τῶν ἐφημερίων καλουμένων, περὶ τῆς ἀνυψώσεως αὐτῶν εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν τῷ λειτουργῷ τοῦ Ὑψίστου θέσιν. Ἄς μισθοδοτήσωσιν αὐτούς. Καλαί, ναὶ καὶ ὠφελίμοι αἱ μεγάλαι σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ, αἱ μέλλουσαι ὅσον οὕτω νὰ ἐνώσωσι τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἐκεῖνοι οἱ δρόμοι, δι' ὧν θέλουσι μετακομισθῆ εἰς τὸ ἔθνος τὰ τῶν μεγάλων αὐτῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν ὠφελήματα, εἶναι ἀναντιρρήτως οἱ δρόμοι οἱ μικροὶ, οἱ δρόμοι οἱ ἀμειψίμοι. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἡμῶν Ἑλλάδος· καλὰ καὶ ὠραῖα ἕως τὰ περὶ ἐκλογῆς ἀρχιερέων νομοσχέδια τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλη-

σιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργοῦ· ἀλλὰ μὴ λησμονώμεν ὅτι αἱ μεγάλαι αὗται πνευματικαὶ γραμμαὶ ἀπὸ πολλῶν ἤδη δεκαετηρίδων κατεστρώθησαν καὶ εἰς ἐνέργειαν ἐτέθησαν· καὶ ὅμως σχεδὸν οὐδὲν τὸ ἐξ αὐτῶν πνευματικὸν εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν ὄφελος, δι' ἔλλειψιν βεβιαῶς μικρῶν πνευματικῶν ἀμειψίμων ὁδῶν, δι' ἔλλειψιν ἐφημερίων μεμορφωμένων, δι' ἔλλειψιν τῶν πνευματικῶν ἐκείνων τῆς θρησκείας ἡμῶν λειτουργῶν, οἵτινες εἰς ἄμεσον μετὰ τοῦ λαοῦ σχέσιν ἔρχονται. Οἱ ἀρχιερεῖς χειροτονοῦν, ἀλλὰ δὲν μισθοδοτοῦν ἱερεῖς· χειροτονοῦν, ἀλλὰ δὲν μορφόνουν, οὐδ' ἔχουσι τὰ μέσα νὰ μορφώσωσιν ἱερεῖς· μόνον παρὰ τοῖς Καθολικοῖς συμβαίνει τοῦτο. Ἄλλ' ἐν ἔθνει, ἐν ᾧ ἐπικρατοῦσιν αἱ ἀρχαὶ τοῦ ὀρθοδόξου τῆς ἐκκλησίας πολιτεύματος, ἐν ἔθνει ὅπου ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας ἐκκλησίας τε καὶ πολιτείας εἶναι προδιαγεγραμμένος ἐντὸς ὁρίων, καὶ ἡ μόρφωσις καὶ ἀποκατάστασις κλήρου ἀνταξίου τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ εἶναι ἔργον τῆς πολιτείας, καὶ μόνῃς αὐτῆς.

Καὶ καλὰ μὲν ταῦτα, ἕως εἴποι τις· ἀλλὰ τίς ἡ ὁδὸς, ἣν βαδίζουσα ἡ πολιτεία, δύναται πρακτικώτερον νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ὑποδεικνυόμενον παρ' ἡμῶν σκοπόν; Διότι εὐκόλοι μὲν αἱ θεωρίαι, ἀλλὰ μέγα τὸ μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξεως χάσμα!

Δὲν καυχώμεθα ἐπὶ εὐθυκρίσια. Πολλὰ καὶ ποικίλα αἱ ὁδοὶ αἱ ἄγουσαι εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ κατωτέρου τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν κλήρου, παρ' οὗ καὶ μόνου, ὡς αὐτὰ τὰ πράγματα ἀφίησι φωνὴν, δύναται ἀληθῶς τὸ ἔθνος ἡμῶν ὑλικῶς τε καὶ ἠθικῶς νὰ εὐημερήσῃ. Καὶ ὅμως, ἂν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην, εἰς ἣν καὶ ἅπασα ἡ πραγματεία ἡμῶν αὕτη ἀποβλέπει, ἡ βραχυτέρα, ὡς πεποιθήμεν, καὶ μᾶλλον ἀσφαλῆς, καθ' ὃ πρακτικώτερα, εἶναι ἡ ὑλικὴ ὁδὸς, εἶναι ἡ μισθοδοσία τῶν ἐφημερίων. Μόρφωσις ἱερέων ἄνευ ἀποκαταστάσεως αὐτῶν, ἄνευ μισθοῦ, εἶναι ἀνέφικτος, εἶναι οἰκοδομὴ ἐπὶ τῆς ἄμμου. Τρανὸς τῶν λεγομένων μοι μάρτυς οἱ λίαν εὐάριθμοι καρποὶ, οὗς αὐτὴ ἡ Ριζάρειος Σχολή, καὶ αἱ λοιπαὶ Ἱερατικαὶ καλούμεναι Σχολαί, καὶ περ πολλῶν δεκαετηρίδων ὑπαρξίν ἀριθμοῦσαι, παρήγαγον. Μισθὸς λοιπὸν, ἐπαναλαμβάνω, καὶ πάλιν μισθὸς τοῖς ἱερεῦσι νὰ δοθῆ, ἂν πράγματι ὁ κλήρος ἡμῶν θέλομεν νὰ μορφωθῆ· το δὲ πόθεν καὶ πῶς; δὲν εἶναι διόλου δύσκολον νὰ εὐρεθῆ, ὅταν τὸ δοῦναι ἀποφασισθῆ. Ἀφήσαντες ἐν ἄλλοις λόγοις τὰς ἀφηρημένους ιδέας, τὰς ἐξαίρεσεις τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, τοὺς κομήτας αὐτῆς, τὰ ἔκτακτα ἐκεῖνα τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος πνεύματα, ἃς κατέλθωμεν ὀλίγον πρακτικώτερα, καὶ ἃς ἴδωμεν ὅτι τὸ πνεῦμα, καὶ περ ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τῆς ὕλης, ἐγκεκλεισμένον ὅμως ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἐν τῇ ὕλῃ, ἐπὶ τῆς ὕλης φύσει ἐπερείδεται, καὶ δι' αὐτῆς ἐνεργοῦν εἰς τὸν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ προορισμὸν ἀφικνεῖται. Καὶ μὴ τις ὑπολάβῃ, ὅτι ταῦτα λέγων ὀμιλῶ ὑπὲρ πλούτου, ὑπὲρ εὐζωίας καὶ ὑλικῆς τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου εὐη-

μερίας, ὁμιλῶ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτῶν ἀξιοπρεπείας, ἄνευ τῆς ὁποίας τὴν ἀπέχθειαν ἀναντιρρήτως καὶ τὴν ἀποστροφὴν κινεῖσιν ἢ τὸν σεβασμὸν τοῖς ὑπ' αὐτῶν ποιμαινομένοις ἐμπνέουσιν.

Ὁ ἱερεὺς ὁ ἐγκόσμιος, ὁ ἐν τῇ κοινῶν ζῶν ἱερεὺς, λέγω δὲ ὁ εἶτε πόλεως, εἶτε κωμοπόλεως, εἶτε χωρίου τινὸς ἔγγαμος ἱερεὺς, εἶναι καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ περικείται, ὡς πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἀσθένειαν. Καὶ τοι ἄνω-τερος τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, καὶ πρέπει νὰ ᾔηται τοιοῦτος κατὰ πάσας τὰς κοινωνικὰς ἀρετάς, ἔχει ἐν τούτοις καὶ αὐτὸς, ὡς μέλος τῆς κοινωνίας, ὡς σύζυγος καὶ πατὴρ τέκνων, ἔχει καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις αἰσθήματα, ἔχει καὶ αὐτὸς καὶ ἅπαντα αὐτοῦ ἢ οἰκογένεια τὴν κοινω-τικὴν λεγομένην φιλοτιμίαν. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν ὁ τῆς ἐνορίας ἱερεὺς νὰ ᾔηται ἀγαθὸς μόνον καὶ ἐνάρετος· ἀνάγκη πᾶσα νὰ ᾔηται καὶ σεμνὸς καὶ διδασκτικὸς, προσελκύων καὶ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀρετῶν τὸν σεβασμὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων· ἀνάγκη πᾶσα νὰ ᾔηται μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ οἰκადήποτε βράχυτος ἐργασίας· ἀνάγκη πᾶσα νὰ μὴ τελῇ μόνον τυπικῶς τὰ τῆς ἐκκλησίας μυστήρια, ἀλλὰ καὶ, ἂν μὴ ᾔηται θεολόγος, οὐχὶ σπανίως ἐν τούτοις νὰ ἐγκύπτῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀναλόγως τῆς τε αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, παντὶ τρόπῳ νὰ στηρίζῃ καὶ καθοδηγῇ αὐτὸ εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν. Ἄλλ' εἶναι δυνατὸν ποτε ἱερεὺς καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν τροφήν, καὶ αὐτὰ τὰ σκεπάζματα, ὧν αὐτὸς τε καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ δεῖται, νὰ προμηθευθῇ, πολλῶν δὲ μᾶλλον τὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ προορισμὸν νὰ ἐκπληρώσῃ, ἄνευ μι-κρῶς τινος ἀξιοπρεπείας, ἄνευ μισθοῦ; Χειρῶνακτες βεβαίως ἱερεῖς, καὶ σκαπνεῖς καὶ χοιροβοσκοὶ καὶ παραπλήσιοι τούτοις, ὅχι νὰ φωτίσωσι καὶ κατὰ Χριστὸν νὰ μορφώσωσι, ἀλλ' οὐδ' ἀπλοῦν σεβασμὸν τῷ ποιμνίῳ αὐτῶν, ὅσον ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι καὶ ἂν ᾤσι, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐμποιήσωσι.

Αὐτὸς ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος, ὁ μόνος ἀπόστολος, ὅστις, ἵνα μὴ ἐγκο-πῆν, ὡς φησι, δὴ τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, ἔζη ἐργαζόμενος ταῖς ἰδίαις χερσίν, αὐτὸς οὗτος «οὐκ οἶδατε, λέγει τοῖς Κορινθίοις (Α'. θ'. 13), ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐθθίουσιν; Καὶ ὅτι ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν;» Καὶ πρὸς Τιμόθεον, τὸν οὐχὶ ἀπλοῦν ἱερέα, ἀλλ' Ἐφέσου ἐπίσκοπον καὶ συναπόστολόν του γρά-φω «τὸν κοπιῶντα γεωργόν, λέγει αὐτῷ, δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μετα-λαμβάνειν» (Τιμ. Β'. β'. 6). Ἐὰν λοιπὸν περὶ ἐπισκόπων μὴ ἐχόντων μήτε γυναικα, μήτε τέκνα, μήτε ὄλωσ κοινωνικὴν θέσιν, καλῶς ἐλέχθη τὸ «οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθιέτωσαν» καὶ ὀρθῶς πάντοτε ὑπὲρ αὐτῶν ἐφαρμόζεται, νὰ ζητῶμεν ἔπειτα παρ' ἀπλῶν ἱερέων, καὶ ὑπὸ οἰκο-γενειακῶν ἐπὶ πλέον ἀναγκῶν βεβαρημένων, αὐταπάρησιν, ἣν μόνος ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς τοῦ σαρκωθέντος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ,

ἔδειξεν, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ πλέον τι ἢ παραλογισμὸς! Μισθὸς λοιπὸν καὶ πάλιν μισθὸς τοῖς ἱερεῦσιν εἶναι τὸ μόνον πρακτικὸν κατ' ἐμὴν ἰδέαν μέσον, δι' οὗ ἐφικτὴ ἡ τοῦ κατωτέρου τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν κλήρου μόρφωσις, καὶ ἡ ἀνύψωσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν τῷ λειτουργῷ τοῦ Ὑψίστου θέσιν.

Ἡλίας Α. Καντᾶς
οἰκονόμος καὶ ἐφημέριος τῆς ἐν Μασσαλίᾳ
Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Κατετέθησαν ἐν τῷ Μουσείῳ Πειραιῶς πλὴν ἰκανῶν λαβῶν ἀμφορέων ἐνεπιγράφων καὶ τινῶν καλῶν ἀγγείων ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ λιμένος προερχομένων καὶ τεμάχια ἐνεπίγραφα τάδε:

Α'. Ἄνω μέρος σηκομόρφου μνημείου λευκοῦ λίθου, μετὰ ἀετώματος, ὕψους 0,28, πλάτους 0,50 φέροντος λείψανα ἐπιγραφῆς εἰς δύο στίχους, γράμμασιν ἐπιμεμελημένοις Ῥωμαϊκῶν χρόνων:

ΑΡΧΑΦΗΝΙΟΣ

Τὰ τοῦ δευτέρου στίχου ἀμελέστερον ἐξεργασμένα.

Β'. Ἐπὶ τεμαχίῳ λίθου ὕψους 0,27, πλάτους 0,15.

ΑΡΧΑΦΗΝΙΟΣ

Γ'. Ἐπὶ τμήματος μνημείου μεγαλειτέρου, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,12, πλάτους 0,20 κατέναντι μὲν:

. ΞΙΔΗΙ

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀμέσως ἄνω ἐπιφανείας:

Δ'. Ἐπὶ τεμαχίου λίθου ὕψους 0,17, πλάτους 0,16

Μ Ε

ΞΙ: ΑΚ[ΡΟ] Β....

Λ'Ω' ΛΑΚΙ....

Χ Χ Χ

Ε'. Ἐπὶ τεμαχίου σηκομόρφου μνημείου πρὸς τὰ δεξιὰ τῶ δροῦντι, ὕψους 0,25, πλάτους ὁμοίου.

. ΙΩΝ

Γ'. Ἐπὶ στήλης ὕψους 0,50 τῶν πρὸς τὰ κάτω μόνον φερουσῶν ῥαβδώσεις καὶ πεπλατυσμένων εἰς τέσσαρας στίχους:

ΝΙΚΑΡΕΤΗ
ΚΡΙΤΟΔΗΜΟΥ
ΑΝΑΦΛΥΣΤΙΟΥ
ΟΥΓΑΤΗΡ

Ζ'. Ἐπὶ στήλης κυλινδρικής τῶν συνήθων τεθραυσμένης τὸ ἥμισυ καθέτως, ὕψους 0,27 γράμμασιν ἀμελῶς εἰργασμένοις.

ΙΛΑΡΟΝ
ΔΙΦΙΛΟΥ
Α]ΙΞΩΝΕΩΞ
Ο]Υ[Γ]ΑΤΗΡ
ΙΙΙΙΙΙΟΙΙΙΙ

Η'. Ἐπὶ στήλης ὁμοίας ὕψους 0,55.

ΔΙΩΝ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ
ΑΧΑΡΝΕΥΞ

Θ'. Ἐπὶ στήλης ὁμοίας ὕψους 0,30 γράμμασιν ἀμελέσι, τετμημένης τὸ ἥμισυ ὀριζοντίως:

ΑΛΕΞΩΝ
ΘΕΟΦΑΝΟΥ
ΚΟΘΩΚΙΔΗΣ

Ι'. Ἐπὶ στήλης ὁμοίας ὕψους 0,52.

ΔΙΩΝΥΞΙΟΣ
ΔΙΩΝΥΞΟΚΛΕΟΥΞ
ΕΩΝΥΜΕΥΞ

Γράμματα ἀμελῆ. Τὸ ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ ἐσφαλμένως ἐξηνέχθη ἀντὶ ΕΥΩΝΥΜΕΥΞ.

ΙΑ'. Ἐπὶ στήλης ὁμοίας ὕψους 0,32 τετμημένης τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους ὀριζοντίως.

ΤΑΥΡΙΔΑΣ
ΔΙΩΝΟΣ
ΑΡΑΦΗΝΙΟΣ

ΙΒ'. Ἐπὶ στήλης ὁμοίας ἀθλίως γράμμασιν ὕψους 0,40.

ΕΡΜΙΑΞ
ΑΡΜΕΝΙΟΣ
ΧΑΙΡΕ

ΙΓ'. Ἐπὶ στήλης ὁμοίας ὕψους 0,57.

ΜΟΞΧΙΝΗ

ΙΔ'. Ἐπὶ στήλης ὁμοίας, γράμμασιν καλοῖς ὕψους 0,12 τεθραυσμένης τὸ ἥμισυ περίπου ὀριζοντίως.

ΝΙΚΗ

ΙΕ'. Ἐπὶ σφίρας ἐκ λίθου λευκοῦ, διαμέτρου 0,13 περίπου μόνον δύο ἐγγὺς ἀλλήλων γράμματα τάδε: ΙΑ

Ἐν Πειραιεὶ τῇ 20ῃ Ἀπριλίου 1883.

Ἰάκ. Χ. Αραγάτσης.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 16]28 Μαρτίου.

Ἰο κ. Καίλερ περὶ τινος ἐν Βηρυτῶν εὐρεθέντος ἀγάλματος.

Ἰο κ. Α. Ποστολάκας ὑποβάλλει δοκίμιον τῶν πινάκων τῆς συλλογῆς τῶν ἀττικῶν ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων.

Ἰο κ. Καίλερ ὑποβάλλει δοκίμιον τῶν πινάκων ἐκ τοῦ ἔργου περὶ τῶν μυκηναίων ἀγγείων.

Ἰο κ. Λέρπελδ περὶ τῆς χρήσεως ἐγχρώμων κοσμημάτων ἐξ ὀπτῆς γῆς ἐν τῇ παρ' Ἑλλήσιν ἀρχιτεκτονικῇ.

Συνεδρία τῆς 31 Μαρτίου, 12 Ἀπριλίου.

Ἰο κ. Καίλερ περὶ τῶν νεωτάτων ἐρευνῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐποιήθη τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἀποκίδωντος.

Ἰο αὐτὸς ὑποβάλλει σχεδιαγραφήματα ἀττικῶν ἀναγλύφων.

Ἰο κ. Λόλλιγγ περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Περραιδίας.

Συνεδρία τῆς 13 Ἀπριλίου καὶ τελευταία τοῦ ἐνεστώτος ἔτους.

Ἰο κ. Καίλερ ποιεῖ ἀνακοινώσεις ἀναφερομένας εἰς τὸ ἰουδιζαῖον τοῦ καθ' ἡγήτοῦ κ. Λεψίου.

Ὁ αὐτὸς ὑποβάλλει τὸ δεύτερον φυλλάδιον τῆς δημοσιεύσεως περὶ τῆς συλλογῆς Σαβοῦρας.

Ὁ κ. Χάνσεν περὶ τῆς μεταλλείας τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν καὶ τῶν σωζομένων λειψάνων.

Ὁ κ. Δέρπφελδ περὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἐν Τεγέᾳ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἀπρίλιος 1883.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Τρεῖς συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδρίασι τὸν λήξαντα μῆνα. Ἐνέα δ' ἐγένοντο δημόσια ἀναγνώσματα τάδε :

Τέσσαρα τοῦ ἐπιτίμου μέλους κ. Α. Πισπάτη περὶ τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῷ 1453.

Τῆς κυρίας Καλλιόπης Κεχαγιᾶ ἐπιτίμου μέλους ἐντυπώσεις τῶν ἐν Ἑσπερίᾳ Μουσείων.

Τοῦ κ. Ἀριστομένου Προβελεγίου τακτικοῦ μέλους ὁ Ἀρίων λυρικὸν ποίημα καὶ ἄλλαι ἀνέκδοτοι αὐτοῦ ποιήσεις.

Τοῦ κ. Λέοντος Μηλιώτου τακτικοῦ μέλους περὶ τῆς οἰκογενείας ἐν τῇ προϊστορικῇ ἐποχῇ.

Τοῦ κ. Χαρχλάμπους Ἀννίνου τακτικοῦ μέλους ἀναγνώσματα δύο περὶ τοῦ ἔτους 1000 μ. Χ.

Προτάσει 84 τακτικῶν ἐνεργῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου ληξάσης τῆς τριετοῦς διορίας τῆς ἰσχύος τοῦ κανονισμοῦ κατηργήθη τὸ ἄρθρον 40 ἔχων ὡς ἐξῆς :

Ἄρθρον 40. Ἐπὶ τρία μόνον ἔτη κατὰ σειρὰν δύνανται νὰ ἐκλεχθῶσι τὰ μέλη τῆς Ἐφορείας εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν.

Συγχρόνως ἐψηφίσθη ἡ τροποποίησις τοῦ ἄρθρου 8 τοῦ κανονισμοῦ ὅσον ἀφορᾷ περὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς τῶν νέων μελῶν. Ἀνετέθη δ' εἰς ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Γ. Ἡλιοπούλου, Ν. Ζηλήμονος καὶ Α. Βαρζέλη ὅπως ὑποβάλλῃ τῆς ἀναγκαίας τροποποιήσεις.

Προτάσει τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ Συλλόγου ἀπεφασίσθη ὅπως καταρτισθῇ μουσικὸς θιάσος ἐκ παιδῶν τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων συγκεκλιμένοι ἐξ εἴκοσι καὶ πέντε τοῦλάχιστον μουσικῶν ὀργάνων, ὅπως μουσουργῆ κατὰ τὰς ἐν τῷ Ὠδεῖῳ τελουμένας συναυλίας καὶ παραστάσεις, τὰς τελετὰς τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, καὶ δημοσίῃ ὅπου καὶ ὅταν διαταχθῇ παρὰ τῶν διοικητικῶν Συμβουλίων ἀμφοτέρων τῶν Συλλόγων. Ὁ κα-

νονισμὸς τοῦ θιάσου τούτου δεόντως συζητηθεὶς καὶ ἐγκριθεὶς ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς κοσμητείας τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ Συλλόγου κ. Μ. Πενιέρη καὶ ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου κ. Τιμ. Ἀργυροπούλου καὶ ἰσχὺν ἔλαβεν ὑποχρεωτικὴν συμβολαίου. Τὸ Ὠδεῖον θέλει παράσχει δωρεὰν τὰ μουσικὰ ὄργανα τὰς μεθόδους διδασκαλίας καὶ λοιπὴν μουσικὴν, ἡ δὲ φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς ὑποχρεοῦται εἰς ἀντιμισθίαν τῶν διδασκάλων τοῦ θιάσου καὶ ἐπισκευὴν τῶν ὀργάνων νὰ πληρῶνῃ κατὰ μῆνα εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Ὠδείου δρ. ν. 150.

Ἐγένετο δεκτὴ ἡ αἴτησις τοῦ δημάρχου Γαυρίου Ἀνδρου καὶ τῶν κατοίκων τῶν χωρίων Λοφτοῦ ὅπως συστήσῃ παρ' αὐτοῖς ὁ Σύλλογος σχολὴν ἀπόρων παιδῶν. Συγχρόνως ἐψηφίσθη ἡ κατάργησις τῆς ἐν τῷ δήμῳ Κορθίου Ἀνδρου σχολῆς τοῦ Συλλόγου.

Αἰτήσῃ τῶν συστάντων τὴν ἐν Πύργῳ σχολὴν τῶν ἀπόρων παιδῶν ὁ Σύλλογος ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὴν σχολὴν ταύτην καὶ ἐξελέξατο κοσμητὸρας τοὺς κ. κ. Κ. Μητρόπουλον, Ε. Χρυσανθόπουλον, Εὐθ. Λεονάρδον, Σταμ. Βωβὸν καὶ Ἄρισ. Μάρκον.

Αἰτήσῃ τῆς ἐν Κερκυρά φιλελεήμονος εταιρίας ὁ Σύλλογος ἐψήφισε τὴν ἀποστολὴν βιβλίων εἰς τὴν αὐτόθι συστάσαν σχολὴν ἀπόρων παιδῶν ὑπὸ τῆς εταιρίας ταύτης.

Προσήμεγον ὑπὲρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν ὁ μὲν κ. Σόλων Χρ. Ζωγράφος δρ. 500 ἡ δὲ κυρία Αἰκατερίνη Λασκαρίδου δρ. 100.

Ὁ Σύλλογος ἐψήφισε πίστωσιν 1000 δραχμῶν αἰτινες ἠτήθησαν ὑπὸ τοῦ φυσιογνωστικοῦ τμήματος ὑπὲρ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς φυσικῆς ἐξετάσεως τῆς Ἀττικῆς.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον 19^{ου} ἔτος τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθησαν πρόεδρος μὲν ἐπίτιμος ὁ κ. Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, πρόεδρος τακτικὸς ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος, ἀντιπρόεδροι οἱ κ. κ. Τιμ. Ἡλιόπουλος καὶ Τιμ. Ἀμπελάς, γεν. γραμματεὺς ὁ κ. Μιχ. Π. Λάμπρος, εἰδικοί γραμματεῖς οἱ κ. κ. Α. Ραγκαβῆς καὶ Ν. Τζανετόπουλος, ταμίας ὁ κ. Σπ. Κονοφάος, ἐπιμελητῆς τῆς βιβλιοθήκης ὁ κ. Π. Ι. Φέρμπος καὶ διευθυντῆς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Στ. Βάλβης.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Τμήμα καλῶν τεχνῶν. Τὸ τμήμα τοῦτο δὲν συνεκρότησε συνεδρίαν τὸν λήξαντα μῆνα καθότι παρσκευάζει τὴν ἐκθεσιν τῶν φυτῶν

καὶ ἀνθέων. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ἀνεβλήθη ἕνεκα τοῦ ψυχροῦ καιροῦ διὰ τὴν 6, 7 καὶ 8 Μαΐου.

Τμήμα νομικὸν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Εἰς δύο συνεδρίας συνήλθε τὸ τμήμα τοῦτο. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἡσχολήθη εἰς τὴν συζήτησιν τῶν προτάσεων τῶν ἀναγεγραμμένων εἰς τὸ πρόγραμμα. Πρώτη συνεζητήθη ἡ πρότασις τοῦ κ. Σ. Σπηλιωτάκη περὶ συστάσεως γεωργικῆς ἐταιρίας καὶ τμήματος στατιστικῆς· μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Σπηλιωτάκη ἀνάπτυξιν, τὸ τμήμα περὶ μὲν τοῦ τμήματος στατιστικῆς ἀνέβλεπε πᾶσαν ἐπὶ τοῦ παρόντος συζήτησιν, περὶ δὲ τῆς συστάσεως γεωργικῆς ἐταιρίας ἀπεφάσισεν, ὅπως ἀνατεθῆ εἰς ἐπιτροπὴν ἢ μελέτη τῆς προτάσεως ταύτης· μέλη τῆς εἰσηγητικῆς ταύτης ἐπιτροπῆς ὠνομάσθησαν οἱ κκ. Σ. Σπηλιωτάκης, Κ. Καρκαπάνος, Μ. Νεγροπόντης, Α. Σκουζῆς καὶ Π. Χρυσανθόπουλος. Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Κ. Βάμβας ἀνέγνω τὴν περὶ χρησιμότητος τῶν ταμειωτηρίων διατριβὴν του καὶ κατέληξεν εὐχρηθεῖς ὅπως ἐπιτευχθῆ ἡ σύστασις τοιούτων παρ' ἡμῶν· ἀλλ' ἐπὶ τῇ παρατηρήσει τινῶν, ὅτι τὸ τμήμα δὲν πρέπει νὰ περιορισθῆ μόνον εἰς ἀπλὴν εὐχρὴν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξετάσῃ ἐὰν αὕτη δύναται καὶ νὰ πραγματοποιηθῆ, τὸ τμήμα, ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν κκ. Κ. Παπαφράγκου καὶ Μ. Νεγροπόντη, ἐξελέξατο εἰσηγητικὴν ἐπιτροπὴν, ἀποτελεσθεῖσαν μὲν ἐκ τῶν κκ. Ἀλ. Μανσόλα, Γ. Φιλαρέτου, Μ. Νεγροπόντη, Κ. Βάμβας καὶ Τ. Ἀμπελαῖ, ἀποστολὴν δ' ἔχουσαν τὴν ἐξέυρεσιν τῶν καταλληλοτέρων μέσων πρὸς σύστασιν ταχυδρομικῶν ἢ ἄλλων ταμειωτηρίων.

Ἐν δὲ τῇ β'. συνεδρίᾳ ἀνεκοινώθησαν αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων τοῦ τμήματος ἐπιτροπῶν. Μείζων, ὡς εἰκός, ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἔργων τῆς ἐπιτροπῆς τῆς βελτιώσεως τῶν φυλακῶν. Ὁ πρόεδρος ταύτης κ. Ι. Α. Τυπάλδος ἀνέγνω ἐκτενῆ ἔκθεσιν περὶ πασῶν τῶν μέχρι τοῦδε ἐπιτευχθεισῶν βελτιώσεων τῆς εἰσαγωγῆς τεχνῶν, τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, τῆς ἀναγνώσεως, τῆς μεταβολῆς τῆς τροφοδοσίας κλπ. Προτάσει τοῦ προέδρου τοῦ τμήματος κ. Κ. Ν. Κωστῆ, ἀπεφασίσθη ἡ ἔκθεσις αὕτη νὰ ἐκτυπωθῆ ἰδίᾳ. Κατόπιν μακρὸς ἐγένετο λόγος καὶ περὶ ἄλλων εἰς τὰς φυλακὰς εἰσακτέων βελτιώσεων καὶ ἔλαβον ἐπὶ τούτου τὸν λόγον οἱ κκ. Ε. Λουριώτης, Ν. Λεβίδης, Σ. Μπαλάνος, Α. Πάγκαλος, καὶ ἀπεφασίσθη αἱ γινῶμαι αὗται νὰ συνοψισθῶσι καὶ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει ἐν προσεχεῖ συνεδρίᾳ.

Τμήμα φυσιογνωστικόν. Καὶ τοῦτο τὸ τμήμα δύο συνεκρότησε συνεδρίας καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὑπεβλήθη τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπῆς πρὸς φυσικὴν ἐξέτασιν ἔχον οὕτως:

I. Βιβλιογραφία.

II. Γεωγραφία τῆς Ἀττικῆς

A' Μαθηματικὴ γεωγραφία.

1. Γεωγραφικὴ θέσις.

2. Ὅρια καὶ ἔκτασις μετὰ πινάκων. (Οἱ κκ. Α. Κοκκίδης, Μ. Χρυσόχρος, Α. Τριανταφυλλίδης).

B' Φυσικὴ γεωγραφία

1. Ὀρεογραφία μετὰ πινάκων. (Ὁ κ. Α. Χρηστομάνος).

2. Ὑδρογραφία. (Ὁ αὐτός).

3. Μετεωρολογία. (Ὁ κ. Ἰούλιος Σμῖθ, βοηθοὶ αὐτοῦ οἱ κκ. Τ. Ἀργυρόπουλος καὶ Ε. Δραγούμης).

4. Κλιματογραφία. (Ἐταιρία Ὑγιεινῆς).

III. Φυσικὴ ἱστορία τῆς Ἀττικῆς

A' Γεωλογία καὶ ὄρυκτολογία μετὰ πινάκων. (Οἱ κκ. Π. Βουγιούκας, Α. Κορδέλλας, Κ. Μητσόπουλος).

B' Ζωολογία μετὰ πινάκων. (Οἱ κκ. Ν. Ἀποστολίδης, Θ. Κρύπερ).

Γ' Βοτανικὴ μετὰ πινάκων. (Οἱ κκ. Θ. Χελδράιχ καὶ Στ. Κρίνος).

Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν συνεδρίαν ὁ πρόεδρος ὑπέβλεπε τὰς ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ κ. Ἰω. Βούρου σταλείσας μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις, ἃς οὗτος, διευθύνων τὴν ἱατρικὴν κλινικὴν τοῦ δημοτικοῦ νοσοκομείου, ἐποίει ἐν αὐτῷ ἀπὸ τοῦ 1835 μέχρι τοῦ 1848, κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπὸ τοῦ 1835 μέχρι τοῦ 1842 ἐν τῇ οἰκίᾳ Μακρυγιάννη, ὅπου εἶχε κατ' ἀρχὰς συσταθῆ, κατόπιν δὲ ἀπὸ τοῦ 1842 ἐν τῷ νῦν καταστήματι. Τὸ τμήμα ἐξέφρασε τὰς εὐχαριστίας του τῷ ἀρχαίῳ καθηγητῇ καὶ ἱατρῷ, παρέπεμψε δὲ τὰς παρατηρήσεις εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῆς φυσικῆς ἐξετάσεως τῆς Ἀττικῆς. Εἶτα ὑποβάλλεται διὰ τοῦ γραφείου πρὸς τὸ τμήμα ἀνακοίνωσις τοῦ γεωπόνου κ. Α. Ἡλιοπούλου περὶ τοῦ γεωργησίμου ἐδάφους ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ἐν ταύτῃ ἀναφέρονται τὰ συστατικά, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸ ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ γεωργικὴν ἔποψιν, ὑποβάλλεται δὲ καὶ ἀνάλυσις γεωργησίμου γῆς, ληφθεῖσης ἐξ ἀροσίμου ἐδάφους διαφόρων ἀγρῶν ἐνὸς τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ κτημάτων τοῦ κ. Ἡλιοπούλου ἐν Ἀχαρναῖς, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Κηρισοῦ, καὶ ὅπερ εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Καλυφτάκι. Κατόπιν ἀναγγέλλεται εἰς τὸ τμήμα ἀνακοίνωσις τοῦ κ. Γ. Παρλαπαῖ, ἱατροῦ ἐν Αἰτωλικῷ, ἀντεπιστέλλοντος μέλους τοῦ τμήματος καὶ τοῦ συλλόγου, περὶ νυμφαίας τῆς Λευκῆς. Εἶτα ὁ καθηγητῆς κ. Α. Χρηστομάνος ἐκθέτει νέαν μέθοδον, παρ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαν, πρὸς ἐφυδραργύρωσιν τοῦ ψευδαργύρου τῶν γαλβανικῶν στοιχείων διὰ τοῦ ἀμαλγάματος τοῦ νατρίου. Μετὰ τοῦτον, ὁ ὑφηγητῆς κ. Ρήγας Νικολαΐδης ὁμιλεῖ περὶ τινος ἐργασίας του, γενομένης ἐν τῷ ἐνταῦθα φυσιολογικῷ ἐργαστηρίῳ, περὶ τῆς ἐμμέσου διατομῆς τῶν μυϊκῶν σωματίων τῶν ῥαβδωτῶν μυῶν καὶ ἐπέδειξε σχήματα, βεβαιούντα τὴν παρατήρησίν του ταύτην. Τὴν αὔξησιν τῆς μυϊκῆς ἰνὸς παρακολουθεῖ ἡ αὔξησις τῶν πυρήνων, ὥστε ἡ κατὰ τὴν ἐμβρυακὴν ἀνάπτυξιν τῆς μυϊκῆς ἰνὸς μεγάλη σημασία τῶν μυϊκῶν πυρήνων ἐξακολουθεῖ καὶ εἰς τὴν μετέπειτα ζωὴν. Τὴν σημασίαν τῶν πυρήνων εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν μυῶν

ἐπεφυλάχθη ὁ κ. Νικολαΐδης βραδύτερον νάνκκινώσῃ ὅτε θά φέρῃ εἰς πέρας τὰς πρὸς τοῦτο ἐρεῦνας του.

Τμῆμα ἀρχαιολογικόν. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τοῦ τμήματος τούτου, ὁ κ. Σ. Δ. Βάλλης προέτεινε τὴν διόρθωσιν χωρίου τῆς Ἡλέκτρας τοῦ Σοφοκλέους (1457), ἔνθα ἀντὶ *κἀναδεικνύται πύλας ἀναγινώσκει κἀναφαγγνύται πύλας*. Ὁ κ. Α. Πασπάτης ὑπέβαλε τὴν ἔναγχος δημοσιευθεῖσαν πραγματείαν αὐτοῦ Remarks on the revised version of the New Testament, ἐν ἣ καταδείκνυσι περὶ τὰ πεντήκοντα ἀμαρτήματα τῆς ἐπιτεθεωρημένης ἀγγλικῆς μεταφράσεως τῆς Καινῆς διαθήκης. Εἶτα ὁ κ. Θ. Χ. Νικολαΐδης Φιλαδελφεὺς εἶπέ τινα περὶ τῆς ἀθλίας καταστάσεως τῶν κτιρίων τῶν ἐν Ἀθήναις σχολείων, καὶ προέτεινε ὅπως τὸ τμῆμα συσκεφθῇ τίνι τρόπῳ εἶναι δυνατόν νὰ βελτιωθῇ ἢ κατάστασις αὐτῶν. Μετὰ τινα συζήτησιν, καθ' ἣν ὠμίλησε διὰ μακρῶν ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητῆς τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως κ. Σ. Π. Λάμπρος καὶ ὁ κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, ἀπεφασίσθη νὰ ἐκλεχθῇ ἐπιτροπὴ, ὅπως συσκεφθῇ διὰ τίνων μέσων δύναται, ἔχουσιν συνεπικούρους τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν δημοτικὴν ἀρχὴν Ἀθηναίων, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν διδαστηρίων τῶν ἐν Ἀθήναις δημοτικῶν σχολείων. Μέλη δὲ τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἐξελέχθησαν οἱ κ. κ. Γ. Κρέμος, Σ. Π. Λάμπρος, Θ. Χ. Ν. Φιλαδελφεύς, Δ. Γρ. Καμπούρογλου καὶ Ν. Γ. Πολίτης. Μετὰ ταῦτα ὁ ἀντιπρόεδρος κ. Γ. Κρέμος ἀνεκοίνωσε ἀνέκδοτον πηγὴν τῆν ἱστορίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἣτοι δύο χειρόγραφα τετραδία, εὑρισκόμενα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν Πειραιεῖ γυμνασίου, γραφέντα δ' ὑπὸ ἀγνώστου μικρὸν πρὸς τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδιστρίου εἰς Ἑλλάδα. Ταῦτα περιέχουσι περιέργους καὶ ἀγνώστους λεπτομερείας, ἰδίᾳ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἀλῆ καὶ τοῦ Πασόμπεη, περὶ τοῦ ἀμαρτωλοῦ Κατσαντώνη καὶ περὶ τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ. Ὁ κ. Ἀλ. Μελετόπουλος ἐπέδειξεν εἶτα ὑαλίνην σφραγίδαν τῶν βυζαντινῶν χρόνων, εὑρεθεῖσαν ἐν Κυθήροις, φέρουσαν δ' ἐπιγραφὴν: *Ἐπὶ Ἰωάννου ἐπάρχου*. Ἀνεγνώσθησαν εἶτα ἐπιστολὴ τοῦ κ. Ι. Δραγάτση περὶ τινῶν ἐπιγραφῶν, εὑρεθειῶν κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ λιμένος Πειραιῶς, καὶ τοῦ κ. Α. Βάλληδα περὶ τῆς ἐν Κύνῳ οἰκογενείας τῶν Δελαγραμμᾶτικα. Εἶτα ὁ κ. Ν. Φιλιππίδης ἀνέγνω ἔγγραφα τινα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐν Χαλκιδικῇ ἐπανάστασιν, ἐξ ὧν γνωρίζονται ἄγνωστα τέως ὀνόματα Μικεδόνων ὀπλαρχηγῶν, γενναίως πολεμησάντων.